

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БАСАРАБ НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 343.8:343.71

**ДИСЕРТАЦІЯ
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
РОЗБОЯМ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **Н. В. Басараб**

Науковий керівник: **Хуторянський Олександр Васильович**,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Басараб Н. В. Кримінологічна характеристика та запобігання розбоям підрозділами Національної поліції України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

Дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням у якому на підставі аналізу теоретичних та праксеологічних джерел, сучасного стану кримінального, кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності, отриманих емпіричних даних надано кримінологічну характеристику і розроблено систему заходів запобігання розбоям підрозділами Національної поліції України. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій.

Встановлено, що розбій як кримінально-правове явище – це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Таке суспільно-небезпечне діяння носить «наскрізний характер», позаяк передбачена ст. 187 КК України як ознака основного (базового) складу кримінального правопорушення, а ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 2 ст. 433 КК України – ознака спеціальних складів.

Обґрунтовано наукові основи комплексної кримінологічної методики запобігання розбоям та місце в ній органів і підрозділів Національної поліції України, а також розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики такого кримінально-караного діяння з виокремленням відомостей про стан і тенденції таких кримінально караних діянь, причини та умови, які сприяють їх учиненню; кримінологічні ознаки особи-злочинця (учасників організованих груп, злочинних організацій, банд, інших формувань) та їх насильницької поведінкової установки, а також обґрунтовано зв'язок таких елементів з вибором заходів запобігання.

Науково аргументовано доцільність запровадження у практику зарубіжних методик («community policing», «situational crime prevention», «теорія розбитих вікон», «просторова профілактика»), базисом яких є взаємодія місцевого населення і поліції, як окремих напрям спеціально-кримінологічного запобігання, спрямований на скорочення корисливо-насильницьких злочинів, зменшення можливостей їх учинення і підвищення ризику зайняття злочинною діяльністю, створення безпечного середовища шляхом зміни способів використання міського простору та оточуючого середовища, який здійснюється державними і недержавними суб'єктами.

Дослідження причин та умов розбоїв в Україні дозволило їх диференціювати на політичні, соціально-економічні, організаційні (макрорівень) та морально-психологічні (мікрорівень).

Встановлено, що особою, яка вчиняє розбої є громадянин України чоловічої статі, віком від 18 до 35 років, який отримав базову вищу освіту, на момент вчинення розбою офіційно не навчався і не працював взагалі; брав участь у воєнних діях, як правило у східному регіоні країни; вживає алкогольні напої або наркотичні засоби; характеризується середнім інтелектом, але професійними злочинними діями й зв'язками з організованою злочинністю та злочинною субкультурою; схильний до групового характеру дій.

Сформовано перелік форм кримінологічно значимої поведінки (під час створення злочинної групи, під час її керівництва, в процесі злочинного впливу), зокрема: формування групи на стадії зародження; організація структури групи; ідеологізація групи; організація функціонування групи; керівництво групою; організація сходки; участь у сходці; сприяння у проведенні сходки; встановлення злочинного впливу та/або поширення злочинного впливу; звернення за застосуванням злочинного впливу; сприяння у здійсненні злочинної діяльності.

З'ясовано місце запобігання розбоїв в системі забезпечення національної безпеки країни в умовах війни, що полягає в реалізації на макростратегічному (державному), системному (регіональному) та виконавчому (відомчому) рівнях

комплексу кримінологічних заходів з метою цілеспрямованого аналізу корисливо-насильницьких злочинів, виявлення та усунення причин та умов їх вчинення, викриття осіб (їх об'єднань), які вчиняють саме розбійні напади, припинення кримінальних протиправних дій на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення негативних наслідків шляхом відшкодування завданих збитків, повернення майна.

Розроблено алгоритм (програму) дій працівників поліції (оперативних підрозділів, превентивної діяльності) щодо запобігання розбоям на основі стратегії випередження, яка включає виявлення осіб-злочинців, організованих злочинних груп на стадії готування або замаху, використовуючи можливості оперативно-розшукової профілактики в умовах реалізації положень КПК України та діяльності Національної поліції України.

Науково аргументовано необхідність, у рамках загальносоціальних заходів запобігання, прийняття Стратегії боротьби зі злочинністю в Україні до 2030 року, Державного комплексного плану запобігання злочинам в Україні на 2024–2030 рр., Комплексного цільового плану запобігання розбоям та створення на базі Департаменту поліції превентивної діяльності Національної поліції України Управління по запобіганню кримінальним правопорушенням;

Доведена ефективність використання карти-схеми корисливо-насильницької злочинності, на якій має бути позначено місця вчинення розбоїв, а також найбільш уражені ними криміногенні зони, з метою аналізу кримінологічної ситуації на визначеній території (район, область, місто), встановлення найбільш криміногенних місць у межах адміністративних кордонів, візуалізації такої інформації, кримінологічного прогнозування та планування запобіжних заходів.

Констатовано, що важливе значення для запобігання розбоїв має налагодження підрозділами поліції взаємного обміну інформацією з: а) установами Міністерства охорони здоров'я та навчальними закладами, які зобов'язані негайно передавати інформацію в правоохоронні органи, що дозволяє отримувати повні відомості як про осіб причетних до вчинення

розбоїв, так і про потерпілих від таких кримінальних протиправних дій;
б) громадськістю, шляхом розвитку Community Policing з мешканцям громад, що забезпечить: завчасне повідомлення поліції про підготовлені злочинні дії та спільно з таким правоохоронним органом знаходити рішення для їх вирішення, брати участь у формуванні кримінологічних програм на місцевому рівні; залучення громадськості до охорони публічної безпеки і порядку, запобігання протиправним діям.

Ключові слова: розбій, користь, насильство, кримінологічна характеристика, причини, умови, особа злочинця, взаємодія, запобігання, Національна поліція України.

ANNOTATION

Basarab N. V. Criminological characteristics and prevention of robberies by units of the National Police of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 - "Law". – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

The dissertation is one of the first comprehensive monographic studies in Ukraine, in which, based on the analysis of theoretical and praxeological sources, the current state of criminal, criminal procedural legislation and law enforcement activities, the received empirical data, a criminological characteristic is provided and a system of measures to prevent robberies by units of the National Police of Ukraine is developed. The work substantiates a number of new conceptual provisions, conclusions and recommendations.

It has been established that robbery as a criminal-legal phenomenon is an attack with the aim of seizing someone else's property, combined with violence dangerous to the life or health of the victim, or with the threat of using such violence. The current state of the law on criminal liability for robbery is characterized by the fact that the category "robbery" exists in the legislation as a cross-cutting criminal law category, which is provided for in several articles of the Criminal Code of Ukraine, from which article 187 of the Criminal Code contains signs of the main (basic) composition of robbery, and Part 3 of Art. 262, Part 3 of Art. 308, Part 3 of Art. 312, Part 3 of Art. 313, Part 3 of Art. 410, Part 2 of Art. 433 of the Criminal Code of Ukraine - signs of special robbery squads. In addition, a number of actions that in reality may have the nature of robbery, according to the current criminal law of Ukraine, will have to be qualified under other special categories of crimes, which, although they do not contain the term "robbery", but cover such actions by their features (Part 3 Article 289, Article 432, 438, 446 of the Criminal Code).

The scientific basis of the complex criminological methodology for the prevention of robberies and the place in it of the bodies and units of the National

Police of Ukraine are substantiated, as well as the content of the elements of the criminological characteristics of such a criminally punishable act, highlighting information about the state and trends of such criminally punishable acts, the reasons and conditions that contribute to them action; criminological features of the criminal (members of organized groups, criminal organizations, gangs, other formations) and their violent behavioral attitude, as well as substantiated the connection of such elements with the choice of prevention measures.

The feasibility of introducing foreign methods into practice ("community policing", "situational crime prevention", "theory of broken windows", "spatial prevention"), the basis of which is the interaction of the local population and the police, as a separate direction of special criminological prevention aimed at on the reduction of self-interested and violent crimes, the reduction of opportunities to commit them and the increase of the risk of engaging in criminal activities, the creation of a safe environment by changing the ways of using urban space and the surrounding environment, which is carried out by state and non-state actors.

The study of the causes and conditions of robberies in Ukraine made it possible to differentiate them into political, socio-economic, organizational (macro-level) and moral-psychological (micro-level).

It has been established that the person who commits the robberies is a male citizen of Ukraine, aged 18 to 35, who received a basic higher education, at the time of committing the crime, he was not officially studying or working at all; took part in military operations on the territory of Donetsk and Luhansk regions; abuses alcohol and drugs; his value orientations and legal awareness are aimed at a consumer lifestyle, full freedom of action, material security; with average intelligence, abstract thinking, impaired regulation of behavior and intellectual control, which causes the unconditional satisfaction of desires and needs, previously convicted, who is capable of committing a crime in a group. More and more signs of professionalism, connections with organized crime and criminal subculture are noted in the actions of the investigated persons.

A list of forms of criminologically significant behavior has been formed (during the creation of a criminal group, during its leadership, in the process of criminal influence), in particular: formation of a group at the nascent stage; group structure organization; ideologization of the group; organization of group functioning; group management; organization of meeting; participation in the rally; assistance in holding a meeting; establishing criminal influence and/or spreading criminal influence; applying for the use of criminal influence; assistance in criminal activity.

An algorithm (program) of the actions of police officers (operational units, preventive activities) has been developed to prevent robberies based on an anticipatory strategy, which includes the identification of criminals, organized criminal groups at the stage of preparation or attempt, using the possibilities of operational and investigative prevention in the conditions of the implementation of the provisions of the Code of Criminal Procedure of Ukraine and the activities of the National Police of Ukraine.

The need, within the framework of social prevention measures, to adopt the Strategy for Combating Crime in Ukraine until 2030, the State Comprehensive Plan for the Prevention of Crime in Ukraine for 2024–2030, the Comprehensive Targeted Plan for the Prevention of Robberies and the creation of preventive activities of the National Police on the basis of the Police Department is scientifically argued. Ukraine's Office for the Prevention of Criminal Offenses;

The effectiveness of using a map-scheme of self-interested and violent crime, on which the places where robberies were committed, as well as the most criminogenic zones affected by them should be marked, in order to analyze the criminological situation in a specified territory (district, region, city), establish the most criminogenic places within administrative borders, visualization of such information, criminological forecasting and planning of preventive measures.

It was established that the establishment of mutual information exchange by units of the National Police of Ukraine with: a) health care institutions and educational institutions is of great importance for the prevention of robberies.

Briefing of medical personnel, as well as timely transfer of information to law enforcement agencies, which will allow obtaining information both about persons involved in the commission of serious and especially serious crimes, as well as about victims of such illegal actions; b) the public, through the development of Community Policing with the residents of communities, which will provide: the opportunity to inform the police about problems in the field of security and jointly with the police to find solutions to overcome them, the formation of local programs to improve security; involving the population in ensuring public safety and order and preventing crimes.

Key words: robbery, benefit, violence, criminological characteristics, reasons, conditions, identity of the criminal, interaction, prevention, National Police of Ukraine.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Басараб Н.В. Стан та тенденції розбоїв в Україні. *Colloquium-journal*. 2021. № 34 (121). С. 4–6. DOI: [10.24412/2520-6990-2021-34121-4-7](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-34121-4-7)

2. Басараб Н.В. Кримінологічні підходи до запобігання розбоям в Україні. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 236–243.

DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.34>

3. Басараб Н.В. Віктимологічна характеристика жертв розбоїв. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 466–469. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/106>

4. Басараб Н.В. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбоям в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 529–532. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/132>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Басараб Н.В. Кримінологічна характеристика розбоїв в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. Круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 207–210.

6. Басараб Н.В. Особливості запобігання корисливо-насильницькій організованій злочинності в умовах сьогодення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 509–512.

7. Басараб Н. В. Національна поліція України як суб'єкт запобігання розбоям. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 421–424.

8. Басараб Н. В. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання розбоям в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С.161–165.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ	
РОЗБОЇВ	24
1.1. Стан наукової розробки проблем запобігання розбоям в Україні	24
1.2. Розбій як предмет кримінологічного дослідження.....	35
1.3. Зарубіжний досвід запобігання розбоям.....	54
Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ В	
УКРАЇНІ.....	73
2.1. Сучасний стан і тенденції розбоїв.....	73
2.2. Причини та умови розбоїв.....	88
2.3. Особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють розбої	102
Висновки до розділу 2.....	117
РОЗДІЛ 3 ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ РОЗБОЯМ ПІДРОЗДІЛАМИ	
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	119
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання розбоям.....	119
3.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбоям.....	133
3.3. Взаємодія підрозділів Національної поліції щодо запобігання розбоям ..	154
Висновки до розділу 3	165
ВИСНОВКИ	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174
ДОДАТКИ.....	197

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГУНП – Головне управління Національної поліції

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

КК України – Кримінальний кодекс України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

МВС – Міністерство внутрішніх справ

НСРД – негласна слідча (розшукова) дія

НПУ – Національна поліція України

ОГ – організовані групи

ЗО – злочинні організації

ОРД – оперативно-розшукова діяльність

СОГ – слідчо-оперативна група

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а кожна людина наділена правом володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю (ст. 41).

Стратегія боротьби з організованою злочинністю (2020), наголосила, що в умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки, а ескалація жорстокості та насильства, дестабілізація внутрішньої соціально-політичної ситуації призводить до порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також підриву авторитету держави та її правоохоронних органів серед населення. У таких умовах, забезпечення безпеки особи та власності від загроз злочинних посягань – найбільш пріоритетне завдання всіх інституцій сектору безпеки України.

Розбої характеризуються підвищеною суспільною небезпекою, займають особливе місце в структурі загальнокримінальної злочинності: вони належать до нечисленної групи корисливо-насильницьких злочинів та є двох об'єктними, оскільки посягання здійснюється не лише на власність особи, але й на її життя та здоров'я, у 80 % у складі групи із застосуванням вогнепальної зброї. Загалом, кількість вчинених розбоїв у загальній структурі злочинності за 2014–2021 роки характеризується зменшенням на 17 % (з 2,9 тис. до 1 тис.), зокрема у 2014 р. кількість вчинених розбоїв зросла до 3895 (+36,4 %), у наступні два роки спочатку зменшилася на 8,7 %, потім зросла на 9,8 % і дорівнювала 3904, а у 2017–2021 рр. мало місце щорічне суттєве зменшення чисельності цих посягань (2017 р.: –23,0 % (3006), 2018 р.: –24,7 % (2263), 2019 р.: –16,8 % (1883), 2020 р.: –27,8 % (1360), 2021 р.: –30 % (952)). Водночас, якісні показники мають дещо інші тенденції, зокрема питома вага розбійних нападів на житло постійно збільшується і якщо у 2014 р. становила 25,8 %, то у

2021 р. – 34,8 % від загальної кількості розбоїв. Частка розбоїв серед всіх кримінальних правопорушень цієї спрямованості була незначною й у 2014–2017 рр. коливалася біля 1 %, а у наступні 4 роки зменшилася до 0,7 %.

Нерідко розбої пов'язані з вчиненням більш тяжких злочинів, таких як вбивства, зґвалтування тощо. Унаслідок цих кримінальних проявів 82 особи загинуло, 109 – дістали поранення, а матеріальні збитки сягнули близько 300 млн. грн. На фоні загального зменшення кількості облікованих кримінальних правопорушень відбулося й помітне зниження показників запобігання (кількість направлених до суду обвинувальних актів щодо розбоїв у 2023 р. зменшилася на 11,9 %).

Однак, з огляду на виявлені тенденції розвитку криміногенних явищ і процесів, прогноз перспективних змін криміногенної ситуації в найближчі п'ять років залишається не втішним, позаяк в умовах війни (нелегальне поширення зброї, боєприпасів та вибухівки, зростання соціально-побутової невлаштованості осіб, яких торкнулися наслідки збройного конфлікту та психологічного напруження), зростання негативних соціальних явищ і процесів (безробіття, позбавлення житла, внутрішнє переміщення тощо) кількість вчинених таких кримінальних протиправних діянь тільки збільшуватиметься, а відтак незважаючи на втрату соціального контролю та деяких прорахунків, що були допущені при реформуванні правоохоронної системи, розроблення ефективних заходів запобігання корисливо-насильницьким злочинам має стати пріоритетним напрямом державної політики у забезпеченні національної безпеки, боротьби зі злочинністю, дієвим засобом захисту життя та здоров'я людей й власності.

У правовій літературі окремим аспектам, що стосуються проблем запобігання корисливо-насильницьким злочинам, приділяли увагу відомі вітчизняні науковці: А. А. Бабенко, О. М. Бандурка, В. В. Бедриківський, В. М. Бесчастний, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, С. Ф. Денисов, О. М. Джу́жа, В. М. Др'ю́мін, О. О. Дудоров, Г. П. Жаровська, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. П. Ємельянов, О. Г. Кальман, О. М. Кваша,

М. Г. Колодяжний, М. В. Корнієнко, О. М. Костенко, Н. В. Кулакова, О. Г. Кулик, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. А. Мисливий, Є. С. Назимко, А. А. Небитов, Ю. В. Орлов, А. В. Савченко, В. В. Тіщенко, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко, О. Ю. Юрченко, Н. М. Ярмаш та інші.

Деякі кримінально-правові та кримінологічні проблеми запобігання розбоям розглядали у своїх працях В. С. Батиргарєєва «Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло» (2002), Албул С. В. «Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян» (2005), О. О. Горішний «Кримінально-правова характеристика розбою» (2010), Головкін Б. М. «Теоретичні та прикладні проблеми детермінації і запобігання корисливій насильницькій злочинності в Україні» (2011), К. В. Паламарчук «Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження» (2017), Сказко Ю. А. «Запобігання розбійним нападам на банківські установи та інкасаторів в Україні» (2018), Лісніченко Л. В. «Кримінологічна характеристика і заходи запобігання грабежам та розбійним нападам» (2019), Свір П. В. «Кримінологічна характеристика та запобігання розбійним нападам на житло в Україні» (2020), Семенишин М. О. «Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил)» (2021).

Такий науковий доробок визнаних науковців у розробленні зазначеної проблематики є беззаперечним, проте низка питань залишилася нерозв'язаною, а в практиці боротьби зі злочинністю в умовах воєнних дій, збільшення неконтрольованої зброї, боєприпасів не розроблено кримінологічної методики запобігання таким злочинам з унесенням науково-обґрунтованих пропозицій до законодавства й правоохоронної діяльності. Зазначені обставини й зумовили обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії боротьби з

організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28) та на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 вересня 2020 року (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є теоретичне узагальнення та розв’язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання розбоям в Україні за допомогою кримінологічних засобів, що полягає у розробленні пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- здійснити аналіз стану наукової розробки проблем запобігання розбоям в Україні;
- надати характеристику розбою як предмету кримінологічного дослідження;
- розкрити особливості зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів у запобіганні розбоям;
- охарактеризувати сучасний стан і тенденції розбоїв;
- виокремити причини та умови, що впливають на вчинення розбоїв;
- визначити кримінологічно значущі ознаки осіб та організованих злочинних об’єднань, які вчиняють розбої;
- сформулювати концептуальне бачення загальносоціальних заходів запобігання розбоям;

– розробити спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбоям підрозділами НПУ;

– запропонувати напрями взаємодії підрозділів Національної поліції щодо запобігання розбоям.

Об’єкт дослідження – корисливо-насильницька злочинність як негативне соціальне явище, а також діяльність НПУ щодо запобігання її кримінально караних виявів.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та запобігання розбоям підрозділами Національної поліції України.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема *системний* – для кримінологічного аналізу розбою та запобігання йому як теоретико-праксеологічної проблеми в межах усієї роботи, формуванні висновків до розділів і загальних оцінок (розділи 1–3); *історико-правовий* – у процесі розкриття генезису розвитку досліджуваного явища, теоретичних досліджень, законодавства й правозастосовної практики (підрозділи 1.1, 3.1); *логіко-нормативний* – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання корисливо-насильницьким злочинам (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2); *формальної логіки* – з метою надання кримінально-правової та кримінологічної характеристики розбою (підрозділ 1.2, розділ 2); *порівняльно-правовий (компаративістський)* – для виявлення особливостей запобігання розбою в Україні та зарубіжних країнах, а також оцінки можливостей упровадження іноземного досвіду у вітчизняну правоохоронну практику (підрозділи 1.3, 3.2, 3.3); *психологічні* методи (опитування, тестування, експерименти) надали змогу виявити особливості особи-злочинця (підрозділи 2.3); *моделювання* – при формулюванні концептуального бачення напрямів загальносоціального запобігання, розробці спеціально-кримінологічних та індивідуально-профілактичних заходів запобігання, а також пропозицій щодо удосконалення такої діяльності та практики її застосування (розділ 3); *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими

кількісними та якісними параметрами з подальшою інтерпретацією одержаних результатів у роботі (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3); *статистичний* метод – для здійснення аналізу зібраних емпіричних даних, а також офіційної статистичної звітності (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 242 кримінальних проваджень відкритих за ст. 187 КК України упродовж 2014–2021 рр. з усіх областей країни; узагальнені результати опитувань 57 прокурорів, 105 слідчих та 118 оперативних працівників Національної поліції у Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Львівській, Одеській, Харківській областях; аналітичні узагальнення МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, а також результати багаторічного вивчення судової практики з урахуванням значного досвіду роботи автора безпосередньо в адвокатських компаній.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням у якому на підставі аналізу теоретичних та праксеологічних джерел, сучасного стану кримінального, кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності, отриманих емпіричних даних надано кримінологічну характеристику і розроблено систему заходів запобігання розбоям підрозділами НПУ. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано наукові основи комплексної кримінологічної методики запобігання розбоям та місце в ній органів і підрозділів НПУ, а також розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики такого кримінально-караного діяння з виокремленням відомостей про стан і тенденції таких кримінально-караних діянь, причини та умови, які сприяють їх учиненню; кримінологічні ознаки особи-злочинця (учасників організованих груп, злочинних організацій, банд, інших формувань) та їх насильницької поведінкової установки, а також обґрунтовано зв'язок таких елементів з вибором заходів запобігання;

– з’ясовано місце запобігання розбоїв в системі забезпечення національної безпеки країни в умовах війни, що полягає в реалізації на макростратегічному рівні (державному) комплексу кримінологічних заходів спрямованих на інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання корисливо-насильницької злочинності, виявлення та усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню, викриття осіб (організованих груп, злочинних об’єднань), які вчиняють напади з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров’я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, їх припинення на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) їх негативних наслідків;

– науково аргументовано доцільність запровадження у практику зарубіжних методик («community policing», «situational crime prevention», «теорія розбитих вікон», «просторова профілактика»), базисом яких є взаємодія місцевого населення і поліції, як окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання, спрямований на скорочення корисливо-насильницьких злочинів, зменшення можливостей їх учинення і підвищення ризику зайняття злочинною діяльністю, створення безпечного середовища шляхом зміни способів використання міського простору та оточуючого середовища, який здійснюється державними і недержавними суб’єктами;

– сформовано перелік форм кримінологічно значимої поведінки під час вчинення організованими злочинними групами розбоїв, до яких віднесено дії, спрямовані на: формування та організація групи; забезпечення функціонування групи;

– розроблено алгоритм (програму) дій працівників поліції (оперативних підрозділів, превентивної діяльності) щодо запобігання розбоям на основі стратегії випередження, яка включає виявлення осіб-злочинців, організованих злочинних груп на стадії готування або замаху, використовуючи можливості оперативно-розшукової профілактики в умовах реалізації положень КПК України та діяльності НПУ;

удосконалено:

– поняття «розбій» як кримінально-правової категорії, яка передбачена декількома статтями КК України, з яких основні ознаки складу містить ст. 187 КК України; спеціальні (ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 2 ст. 433 КК України); додаткові до інших основних статей КК України (ч. 3 ст. 289, ст. 432, 438, 446 КК України);

– кримінологічні відомості про розбій, до яких віднесено: об'єкт посягання (людина, квартири, будинки та ін.); сам розбій як кримінальна протиправна діяльність; місце, час, спосіб та обстановка вчинення; суб'єкти та заходи запобігання;

– напрями співпраці підрозділів Національної поліції України, що спрямовані на запобігання правопорушенням, порушенням безпеки, зменшенні криміногенних загроз та забезпечення безпеки власності громадян;

– систематизацію причин та умов розбоїв на політичні, соціально-економічні, організаційні (макрорівень) та морально-психологічні (мікрорівень);

– наукову аргументацію щодо необхідності у рамках загальносоціальних заходів запобігання прийняття Стратегії боротьби зі злочинністю в Україні до 2030 року, Державного комплексного плану запобігання злочинам в Україні на 2024–2030 рр., Комплексного цільового плану запобігання розбоям та створення на базі Департаменту поліції превентивної діяльності НПУ Управління по запобіганню кримінальним правопорушенням;

дістало подальший розвиток:

– ретроспективний аналіз наукових доктрин у працях представників вітчизняних кримінологічних шкіл, низки західноєвропейських країн та США, які носять фундаментальний характер і складають підґрунтя для подальшого наукового пошуку, результатом якого має стати кримінологічна методика запобігання;

– обґрунтування доповнення конструкції ч. 2 ст. 187 КК України «розбій, поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище» терміном «інше володіння» для узгодження позицій між КК України та КПК України,

останній з яких визначає вказане поняття (ч. 3 ст. 233 КПК України);

– систематизація найбільш поширених способів вчинення розбоїв в рамках яких розкрито зміст технологій кримінальної протиправної діяльності, що застосовуються на етапах підготовки та замаху;

– використання карти-схеми корисливо-насиленницької злочинності, на якій має бути позначено місця вчинення розбоїв, а також найбільш уражені ними криміногенні зони, з метою аналізу кримінологічної ситуації на визначеній території (район, область, місто), встановлення найбільш криміногенних місць у межах адміністративних кордонів, візуалізації такої інформації, кримінологічного прогнозування та планування запобіжних заходів;

– напрями взаємодії органів правопорядку на етапі виникнення злочинного наміру, блокування, нейтралізації, усунення причин та умов, а також виявлення осіб з антисуспільною спрямованістю, які можуть вчинити кримінальне правопорушення або продовжити свою протиправну діяльність.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

законотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень проти власності;

діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання розбоям підрозділами НПУ (акт впровадження Головного слідчого управління НП України в Сумській області від 08 березня 2022р);

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін

у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників НПУ (акт Національної академії внутрішніх справ від 10 вересня 2022 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором на науково-практичних конференціях, всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2021 р.), Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі (Київ, 2021 р.), «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2022 р.), Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану (м. Київ, 2022 р.), Актуальні проблеми кримінального права: X Всеукраїнська науково-теоретична конференція, присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 2022 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в восьми наукових працях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук та чотири статті – у збірниках тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (221 найменування на 22 сторінках) та чотирьох додатків на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 206 сторінок, із них основний текст дисертації – 158 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ РОЗБОЇВ

1.1. Стан наукової розробки проблем запобігання розбоям в Україні

В умовах сьогодення, криміногенна ситуація в країні залишається складною, що пов'язано із війною, сепаратизмом, збільшенням у незаконному обігу зброї, боєприпасів, зростання діяльності банд, організованих груп (злочинних організацій), зрощування їх криміналітетом, зокрема так званими «злодіями в законі».

Насильницьке заволодіння матеріальними благами – найдавніший спосіб незаконного збагачення. Відколи злочинна спільнота усвідомила його вигідність й ергономічність, продовжується масове відтворення корисливої насильницької злочинної практики, наслідки якої приголомшили людство сотнями тисяч скалічених і вбитих людей як дійсно заможних, так і пересічних громадян [52, с. 6]. Корисливо-насильницька злочинність, а також особи, які здійснюють її організацію та координацію, формують в Україні типове для держав пострадянського простору злочинне середовище, що характеризується наявністю власних кодексів поведінки, сталих кримінальних традицій, високим рівнем організованості, ієрархічності, закритості і конспірації. Враховуючи ж ослаблення контролю за перетином державного кордону, політичні чвари та сповільнення впровадження реформ у правоохоронній сфері, органи правопорядку позбавлені реальних засобів запобігання корисливо-насильницькій злочинності та поширенню впливу «злочинного світу» [176].

Такі різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, «розмороження» конфліктів біля її кордонів, поширення корупції, а також критична зовнішня залежність національної економіки обумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені, виштовхують на периферію світової політики, у «сіру зону безпеки», перешкоджають розв'язанню нагальних проблем

суспільного розвитку й сприяють політичній радикалізації, а також призводять до зростання екстремістських настроїв і рухів, що у стратегічній перспективі може створити реальну загрозу національному суверенітету і територіальній цілісності України.

У той же час, в Стратегіях національної безпеки (Указ Президента України № 392/2020) [184] та боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України № 1126/2020) [183] зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні [94]. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки. Стратегія ґрунтується на таких основних засадах:

стримування – розвиток оборонних і безпекових спроможностей для унеможливлення збройної агресії проти України;

стійкість – здатність суспільства та держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища й підтримувати стале функціонування, зокрема шляхом мінімізації зовнішніх і внутрішніх уразливостей;

взаємодія – розвиток стратегічних відносин із ключовими іноземними партнерами, насамперед з Європейським Союзом і НАТО та їх державами-членами, Сполученими Штатами Америки, прагматичне співробітництво з іншими державами та міжнародними організаціями на основі національних інтересів України [184];

удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю;

формування ефективної системи інституційного забезпечення боротьби з організованою злочинністю;

запровадження механізмів координації та взаємодії у сфері боротьби з організованою злочинністю;

запобігання організованій злочинності та боротьба із злочинними організаціями у сферах з високим ризиком її прояву;

інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;

залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю;

міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю [183].

Характерною рисою розбоїв є підвищена суспільна небезпека, що виникає у зв'язку з відкритим, незаконним, насильницьким нападом на особу з метою заволодіння майном, що часто вчиняється в умовах очевидності. Відкритий характер і зухвалість здійснення розбоїв, та враження, які вони справляють на потерпілих та очевидців, обумовлюють значний суспільний резонанс, чому сприяє і відносно низький рівень розкриття та розслідування вказаних кримінальних правопорушень [59, с. 5].

Водночас, значний суспільний резонанс, що виникає у зв'язку із військовими діями на території України, великим обігом неконтрольованої зброї, загостренням економічної кризи, масовим безробіттям, зміною ціннісних пріоритетів суспільства, викликає зростання кількості вчинюваних розбоїв організованими злочинними групами, зниження результатів у встановленні осіб, причетних до їх вчинення, низький рівень запобігання, а також відсутність чітких заходів боротьби з такими злочинами.

Аналіз практики підрозділів НПУ свідчить, що ефективність запобігання, рівень виявлення та розслідування розбоїв перебуває на недостатньому рівні. Існує низка питань у практичній діяльності оперативних та слідчих підрозділів, що потребують ретельного вивчення як на науковому, так і правовому рівнях. Таким чином, системна й скоординована діяльність державних органів влади, органів місцевого самоврядування та громадськості щодо боротьби зі злочинністю залишається сьогодні найбільш складною та важливою у розбудові України як незалежної, демократичної й правової держави. Саме тому формування й реалізація виваженої, ефективної та збалансованої кримінологічної політики держави має забезпечити активну й дієву боротьбу з

корисливо-насильницькою злочинністю, а зміцнення законності та правопорядку має бути пріоритетними в діяльності всіх державних органів влади, органів місцевого самоврядування й суспільства загалом [176, с. 18]. Відтак, пріоритетним напрямом діяльності підрозділів НПУ в сучасних умовах є забезпечення і гарантування реалізації конституційних прав кожного громадянина нашої держави, запобігання кримінальним протиправним посяганням, особливо з боку організованих угруповань і злочинних організацій, захист громадян від насильницьких дій, боротьба з розбоями.

На сьогоднішній день, в Україні опубліковано низку монографічних досліджень, у яких здійснено науковий аналіз окремих видів корисливо-насильницьких злочинів. На початку ХХІ ст. В. С. Батиргарєвою надана кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло» (2003 р.) [25; 24].

У дисертації «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом» В. В. Голіна розглянув кримінологічну характеристику бандитизму, типологію банд, основні кримінологічні риси особи злочинця – організатора банди та детермінацію бандитизму в Україні; запропонував стратегічні і тактичні заходи боротьби з бандитизмом. За даними дослідника, у 75 % бандитських посягань банди ставили за мету напад на окремих осіб для заволодіння їхнім майном та вбивства [50].

С. В. Албул досліджував комплекс питань щодо етіологічних, феноменологічних особливостей та закономірностей корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців в Україні. Робота присвячена дослідженню комплексу питань щодо етіологічних та феноменологічних особливостей та закономірностей корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземців в Україні; вивченню природи, закономірностей і особливостей віктимізації і віктимності іноземців в Україні; протидії злочинності відносно іноземців. Висвітлюється комплекс питань теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з розробкою організаційно-правових заходів боротьби зі злочинністю відносно іноземців. Надано кримінологічну характеристику

корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян в Україні, їх чинників, рівня, структури та географії, латентності, а також особи злочинця та жерви злочину. Висвітлюються проблеми щодо забезпечення особистої та майнової безпеки іноземних громадян в Україні. Значну увагу С. В. Албул приділив новим підходам до профілактики корисливо-насильницьких зазіхань відносно іноземних громадян задля їх мінімізації та поширення соціального контролю над злочинністю. Вносяться конкретні пропозиції щодо удосконалення чинного вітчизняного законодавства з питань протидії злочинності та забезпечення прав потерпілих [4].

Викликає певний інтерес робота В. В. Бедриківського та О. М. Литвинова, у якій обґрунтовано необхідність внесення змін та доповнень до ст. 28 КК України щодо визначення поняття та ознак вчинення злочину злочинною організацією; ст. 255 КК України, в якій уточнюється мета створення злочинної організації; ст. 257 КК України, в якій уточнюються складові елементи бандитизму; надано перелік загальнодержавних заходів із запобігання бандитизму, що спрямовані на створення передумов, які перешкоджатимуть проникненню кримінальних елементів і їх представників до органів законодавчої, виконавчої, судової влади і суттєвому зниженню їх впливу на діяльність соціальних інститутів держави; сформульовані пропозиції стосовно реорганізації системи правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу з бандитизмом, зокрема стосовно усунення дублювання функцій і повноважень; посилення їх спеціалізації; оптимізації штатної та організаційної структури; впровадження в їх роботу сучасних інформаційних технологій; значного підвищення соціального статусу та поліпшення грошового утримання працівників правоохоронних органів, при одночасному посиленні відповідальності за стан правопорядку і безпеки у країні; інтеграції національних правоохоронних органів у міжнародні антикримінальні організації; оптимізації системи підготовки і навчання кадрів спеціальних підрозділів [26, с. 127].

У дисертаційному дослідженні А. О. Йосипів «Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ», запропоновано поняття «особи злочинця, що вчиняє насильницькі злочини» [80], а у монографії Б. М. Головкіна «Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання» надано поняття корисливої насильницької злочинності і дати її визначення. Дослідити генезу корисливої насильницької злочинності в історико-кримінологічному ракурсі, об'єктивну залежність кількісних і якісних характеристик від трансформацій суспільного виробництва матеріальних благ та зміни форм власності; оцінено сучасний стан і встановити основні тенденції розвитку цієї злочинності: рівень, структуру, коливання динаміки, регіональне поширення, показники латентності, соціальні наслідки, що створить цілісне уявлення про явище у його проявах; окреслена характеристика особи корисливого насильницького злочинця; концептуально визначено з підходом до пізнання і пояснення детермінації явища корисливої насильницької злочинності. Установити комплекс детермінант на макро- та мікрорівнях, простежити ключові етапи становлення особи на шлях вчинення корисливих насильницьких злочинів, а також формування злочинної мотивації і прийняття рішення про посягання, визначити роль віктимологічних та ситуативних чинників у механізмі злочинного прояву; розроблено концепцію і запропоновано комплекс заходів запобігання корисливій насильницькій злочинності та її проявам, виходячи із отриманих результатів дослідження [52, с. 9].

В умовах нового КПК України, В. В. Семененком у роботі «Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам в Україні» (2017 р.) висвітлено комплекс питань теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з висвітленням кримінологічної характеристики грабежів в Україні та розробленні на цій основі пропозицій щодо вдосконалення заходів запобігання ним в Україні. Розкрито стан дослідження та методологію вивчення запобігання грабежам в Україні, історико-правову генезу кримінальної відповідальності за грабежі, поняття «грабежу як кримінально-правового явища», його основні

ознаки та сформульовано власне визначення даного поняття, а також кримінологічну характеристику грабежів і систематизовано їх детермінанти. На цій основі, з урахуванням результатів всебічного аналізу стану досліджень у науці проблем грабежів, отриманих емпіричних матеріалів, історичного, зарубіжного досвіду, сформульовано відповідні пропозиції щодо вдосконалення заходів запобігання грабежам на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях, а також сформульовано пропозиції щодо налагодження плідної взаємодії органів та підрозділів Національної поліції у запобіжній діяльності цим злочинам [172].

Водночас, Ю. А. Сказко у своєму науковому доробку «Запобігання розбійним нападам на банківські установи та інкасаторів в Україні» з використанням сучасних методів пізнання, запропонувала систему заходів запобігання розбійним нападам на банківські установи та інкасаторів, в результаті чого сформульовано низку інноваційних положень, висновків і пропозицій, які можуть слугувати подальшому розвитку державної політики у сфері захисту банківської діяльності, удосконаленню у цій сфері законодавчої бази і правозастосовної практики. Зокрема, у роботі надано кримінологічну характеристику розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів. Систематизовано детермінанти, що сприяють вчиненню розбійних нападів на банківські установи та інкасаторів, проведено їх довгостроковий кримінологічний аналіз, виокремлено найбільш вагомі з них, що зумовлюють та сприяють вчиненню розбійних нападів цієї категорії. Розкрито елементи кримінологічної характеристики особи злочинця та організованих злочинних груп, які вчиняють розбійні напади. З урахування специфіки банківської діяльності, розроблені правові та організаційні заходи запобігання розбійним нападам на банківські установи та інкасаторів, а також сформульовано пропозиції щодо налагодження взаємодії правоохоронних органів та Національного банку України у такій діяльності [179].

У 2019 році у Державному науково-дослідному інституті МВС України захищено дисертаційне дослідження Л. В. Лісніченко «Кримінологічна

характеристика і заходи запобігання грабежам та розбійним нападам», у якій розглянуто історичний розвиток інституту кримінальної відповідальності за вчинення грабежів та розбійних нападів, розкрито кримінально-правові та кримінологічні засади протидії грабежам та розбійним нападам на сьогодні, досліджено стан наукової розробки проблеми запобігання цим злочинам. Проаналізовано стан та динаміку грабежів та розбійних нападів в Україні за період 1992–2018 років, розкрито притаманні їм тенденції та закономірності. Розроблено комплексну кримінологічну характеристику цих діянь, охарактеризовано ознаки місця, часу, способу та обставин вчинення грабежів та розбійних нападів. Встановлено основні кримінологічні ознаки осіб, які вчиняють грабежі та розбійні напади. Визначено комплекс причин та умов, що сприяють вчиненню грабежів та розбійних нападів. На цій основі запропоновано систему найбільш ефективних та дієвих загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання грабежам і розбійним нападам. Названо основні спеціально-кримінологічні заходи запобігання грабежам і розбійним нападам органами та підрозділами системи МВС [122].

Продовженням роботи В. С. Батиргарєвої в умовах сьогодення стала праця П. В. Свіра «Кримінологічна характеристика та запобігання розбійним нападам на житло в Україні», яка присвячена комплексному дослідженню кримінологічних проблем запобігання розбійним нападам на житло в Україні. Уперше поставлено й вирішено наукову задачу розроблення цілісного теоретичного та практичного підходу до формування стратегії запобігання таким злочинам, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства та практики його застосування підрозділами Національної поліції. Узагальнено історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій й розкрито особливості зарубіжного досвіду діяльності правоохоронних органів у запобіганні розбійним нападам на житло. Охарактеризовано структуру та динаміку таких злочинів. Розкрито зміст детермінант, що сприяють криміналізації сфери власності. Запропоновано

концептуальне бачення шляхів реалізації правових та організаційних заходів запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях [169; 170].

Не можна оминати увагою і роботу В. В. Василевича «Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України», яка присвячена комплексному дослідженню теоретичних і практичних проблем забезпечення формування та реалізації кримінологічної політики України, яка ґрунтується на розробленні рекомендацій щодо створення на засадах загальної теорії кримінології доктринальної моделі боротьби зі злочинністю; формування комплексу політико-правових, соціально-економічних рішень, спрямованих на виявлення та усунення причин й умов учинення злочинів; забезпечення інтеграційних зав'язків взаємодії з кримінально-правовою, кримінальною процесуальною та кримінально-виконавчою політикою; удосконалення правових інститутів, окремих юридичних норм і практики їх застосування компетентними органами; упровадження в кримінологічну теорію та практику наукових досягнень, передового вітчизняного й зарубіжного досвіду; підтримки на державному рівні ефективної діяльності науково-дослідних установ і закладів освіти з підготовки фахівців у сфері кримінологічної практики; створення умов для розвитку інституцій громадянського суспільства у сфері захисту прав людини, кримінологічних центрів, асоціацій тощо; формування суспільної думки щодо неприпустимості злочинної діяльності, а також оперативне реагування держави на обставини, фактори та соціальні відхилення (алкоголізм, наркоманію тощо), що сприяють злочинності [35].

Особливий інтерес викликає робота М. О. Семенишина «Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил)» [177]. Дисертацію присвячено комплексному дослідженню кримінологічних проблем запобігання корисливо-насильницькій злочинності в Україні. Уперше поставлено й вирішено наукову проблему розроблення цілісного доктринального підходу до формування концепції запобігання

корисливо-насильницької злочинності, що надало можливість обґрунтувати пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства та практики його застосування органами і підрозділами НПУ. З'ясовано сучасний стан наукових досліджень та обґрунтовано наукові підходи до визначення корисливо-насильницької злочинності. Охарактеризовано структуру та динаміку корисливо-насильницьких злочинів на території проведення Операції Об'єднаних сил. Розкрито вплив військових дій та зміст детермінант, що сприяють криміналізації суспільних відносин на території Донецької та Луганської областей. Запропоновано концептуальне бачення шляхів реалізації правових та організаційних заходів запобігання на загальнодержавному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Сформовано пріоритетні напрями удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення та взаємодії органів та підрозділів НПУ з іншими органами у запобіганні корисливо-насильницьким злочинам на території проведення ООС.

З огляду на удосконалення кримінологічних засад запобігання зазначеному злочину, значне теоретико-прикладне підґрунтя створили у своїх наукових розробках: О. М. Литвак «Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект)» (2001 р.) [114]; Д. О. Балабанова «Теорія криміналізації» (2007 р.) [12]; А. П. Закалюк «Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х книгах» (2007 р.) [71; 72; 73]; О. М. Литвинов «Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні» (2008 р.) [117]; В. В. Голіна «Запобігання злочинності (теорія і практика)» (2011 р.) [49]; О. Г. Кулик «Злочинність в Україні: теорія і практика кримінологічного дослідження» (2013 р.) [109].

Видається за необхідне виокремити роботу А. А. Вознюка, у якій розроблено доктринальну модель системи норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності за створення злочинних організацій, банд, терористичних груп й організацій, не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участь у них, а також кримінально-правового заохочення їх учасників. Сформульовано пропозиції, спрямовані на

вдосконалення законодавства (у вигляді авторського законопроекту «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них») та практики його застосування [41].

Підводячи підсумки підрозділу зазначимо, що аналіз безпеки і правопорядку в Україні останніми роками свідчить, що негативні процеси не тільки збереглися, але й дещо посилюються. Вжиті правоохоронними та іншими державними органами заходи не дали можливості нейтралізувати основні дестабілізуючі фактори, що обумовлюють напруженість і подальше ускладнення безпекової ситуації в державі. Зокрема, війна в Україні на сьогодні залишається одним з основних джерел надходження у незаконний обіг вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин й створює сприятливі умови для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів корисливо-наси́льницького спрямування [45].

Негативні тенденції поширення корисливо-наси́льницької злочинності, збільшення питомої ваги у структурі всієї зареєстрованої злочинності, зростання її «соціальної ціни», стійкість основних проявів і поява нових форм кримінальної протиправної діяльності та інші процеси впливають на стан оперативної обстановки, сприяють подальшій криміналізації населення й активізації криміногенних процесів, посилюючи в суспільстві напругу, відчуття небезпеки й загрози правам, свободам і законним інтересам громадян та, як наслідок, є свідченням складності розв'язання проблеми запобігання, що підкреслює актуальність її дослідження на сучасному етапі розвитку держави [176, с. 24].

Проблемі «розбоїв» неодноразово приділялася увага в юридичній науці, причому вивчалися вони в різних класифікаційних групах і видах злочинності, що проводилася за різними ознаками. У сучасній юридичній науці проблема розбою досліджувалися поверхово, здебільшого в сукупності злочинів проти власності або корисливо-наси́льницької злочинності, корисливої, організованої, вуличної наси́льницької, дітей.

Таким чином, поширення глобалізаційних процесів спонукає до визнання пріоритетами зовнішньої політики України входження в європейський політичний, інформаційний, економічний і правовий простір [200, с. 217]. З метою забезпечення належного виконання зобов'язань нашої держави, які випливають з членства в Раді Європи і кандидата членства в Європейському Союзі актуальним, є вжиття необхідних заходів для конвергенції українських правових норм до європейських стандартів. Відповідно, заходи запобігання розбоєм на сучасному етапі, в умовах війни потребують використання нових методів боротьби зі злочинністю, зокрема нового доктринального підходу до забезпечення безпеки людини, неухильного дотримання пріоритету прав і свобод людини та громадянина, служіння держави інтересам людини, перегляду чинних законодавчих положень щодо складу розбою, форм, методів і засобів запобігання.

1.2. Розбій як предмет кримінологічного дослідження

Практика свідчить, що кримінологічна ситуація, яка склалася нині в Україні, є суттєвим дестабілізатором суспільного життя. Це є особливо відчутним на тлі кардинальних змін, що відбулися останнім часом у житті суспільства. Швидкі, великомасштабні й багато в чому негативно забарвлені соціальні процеси загострили стан боротьби зі злочинністю, включно з протиправною поведінкою. Війна зумовила досить серйозні зміни в державі, а отже створила у суспільстві тенденцію до загострення загальної злочинності. А тому головним напрямом кримінально-правової політики держави є запобігання та боротьба зі злочинністю взагалі і з корисливо-насильницькою зокрема [108, с. 282].

Розвиток сучасної кримінологічної думки передбачає удосконалення пізнавального інструментарію, зокрема понятійного апарату. Дослідницьким

завданням даного підрозділу є формування поняття розбою. У понятті має відбиватися предметна сутність об'єкта пізнання. Саме корисливість становить таку сутність, тобто внутрішній, порівняно стійкий зміст досліджуваного об'єкта, виявляє його природу, сукупність найбільш значущих властивостей і відносин, а насильство спрямоване на досягнення корисливого результату. Б. М. Головкін [52, с. 17–18] поділяє думку М. М. Трубнікова [194, с. 67], що сутністю людської предметної діяльності є не стільки її доцільний і цілеспрямований характер, скільки цілепокладаючий характер. У свою чергу В. В. Тіщенко зауважує, що предметна сутність явища завжди одна. Намагання визначити подвійну сутність, на зразок, корисливо-насильницькі злочини [192] або насильницько-корислива злочинність [140], виглядають теоретично необґрунтованими і такими, що не відповідають логіко-гносеологічним законам і категоріям пізнання. Неправильно визначена сутність певного виду злочинності призводить до помилкових суджень стосовно її причинного походження, закономірностей існування та відтворення, не дозволяє чітко визначити головні напрямки запобігання такої злочинності.

Серед різних форм злочинних посягань на охоронювані законом блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей розбій є одним із найнебезпечніших злочинів. Це зумовлено тим, що при розбої посягання на основний об'єкт здійснюється шляхом посягання на особу, тоді як, відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [94]. В реалізації цього обов'язку провідна роль належить правоохоронним органам взагалі та органам НПУ, зокрема. Тому вдосконалення правоохоронної діяльності як реальні кроки з гарантування прав і свобод людини передбачає застосування різнобічних заходів [55].

Як вірно зазначають Б. М. Головкін та М. О. Семенишин, системоутворюючою властивістю, що поєднує корисливий мотив і насильницьке його досягнення, виступає інваріантна кримінальна діяльність у

своєму розвитку, де корисливий мотив визначає характер, зміст і природу, а насильницька форма його реалізації конкретизує спрямованість цієї специфічної злочинної діяльності. Таким чином, корисливо-насильницькі злочини можна визначити як антисоціальне явище й відносно масове суспільно-небезпечне збагачення, що проявляється у вчиненні корисливих злочинів, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування насильства [178, с. 80–81; 52].

Загалом, історичний розвиток законодавства, яким регламентовано кримінальну відповідальність за розбій включає п'ять періодів:

І період – 911–1550 рр. (період давньоруської держави) – становлення кримінальної відповідальності за розбій та віднесення його до злочинів проти власності, формування поняття «розбій» й встановлення санкцій за його вчинення. Протягом століть тривав поступальний розвиток норм про відповідальність за злочини проти власності, зокрема за розбій. Відомі пам'ятки законодавства, що діяли на території України, не використовували такої категорії, як «розбій». В історичних пам'ятках згадуються терміни «красти», «украсти», «татьба», які певним чином відповідали сучасному поняттю «викрадення». Мабуть, першою кримінально-правовою нормою, що регулювала відповідальність за викрадення чужого майна, була ст. 6 договору руських з греками при князі Олегові 911 р. (за Іпатіївським списком): «6. Аще украдет Руснь что либо у Христьянина, и пакы Христьянинъ у Русина, и ять будет въ томъ час тать, егда татьбу створить, отъ погубившаго что любо, аще приготовится татьбу творяй и убіенъ будет: да не взышется смерть его ни отъ христьянъ, ни отъ Руси, но паче убо да възметь свое, иже погубилъ. И аще вьдасъ руц украдый, да яп будет тъмъ же, у него же будетъ украдено, и связанъ будетъ, и отдасть то, же смъ створить, и створить трижды о семь» [206, с. 4].

У законодавстві такий злочин, як розбій у різні історичні періоди також визначався по-різному. Причому нормативно-правові акти, що містили кримінально-правові норми про розбій, існували ще з часів зародження державності на території сучасної України. Серед першоджерел, що діяли на

території Київської Русі, основним джерелом писаного права того часу історики визнають Руську Правду [129, с. 41-46].

У Руській Правді розбій згадується як найнебезпечніший злочин. Зокрема, у ст. 19 і 20 Короткої редакції Руської Правди про ці два види вбивства зазначається таке:

«19. Аще убьютъ огнищанина в обиду, то платили за нь 80 гривень убищи, а людем не надобе; а в подъездном княжи 80 гривень.

20. А иж (е) убьютъ огнищанина в розбои, или убища не ищутъ, то вирное платити, в ней же верви голова начнетъ лежати» [207, с. 48].

Отже, у ст. 19 Короткої Правди йдеться про звичайне вбивство з особистих обставин («в обиду»), тому в цьому випадку відповідальність несе лише винна особа, а родова спілка («вервь») ніякого штрафу («виры») не сплачує. Що стосується вбивства в розбої, то в літературі положення ст. 20 Короткої Правди тлумачаться таким чином, що, якщо винна особа не встановлена або переховується родовою спілкою, то штраф («виру») сплачує родова спілка («вервь»), на території якої був учинений злочин, але якщо винна особа відома, то вона сама несе відповідальність [207, с. 59; 208, с. 208-209]. Причому ця відповідальність значно суворіша на відміну від інших випадків покарання за вбивство, і це найбільш чітко було регламентовано у Просторовій редакції Руської Правди, що демонструє зіставлення статей 3, 6 і 7 Просторової Правди:

«3. О УБИЙСТВЕ. Аже кто убиетъ княжа мужа в розбои, а головника не ищутъ, то виреную платити, в чьей же верви голова лежитъ, то 80 гривень; паки ли людин, то 40 гривень.

6. Но оже будетъ убил или в сваде или в пиру явлено, то таке ему платити по верви ныне, иже ся прикладывають вирую.

7. ОЖЕ СТАНЕТЬ БЕЗ ВИНЫ НА РОЗБОИ. Будетъ ли стал на разбой без всякая свады, то за разбойника люди не платятъ, но выдадять и всего с женою и детми на поток и на разграбление» [207, с. 64].

Стаття 3 Просторової Правди встановлює порядок стягнення штрафу за вбивство в розбої представника княжої адміністрації або рядового мешканця в тому випадку, якщо община відмовляється шукати злочинця в своєму середовищі. Штраф («виру») у цьому випадку сплачує родова спілка («вервь»), на території котрої знайдено труп.

Стаття 6 розмежовує вбивство, вчинене в громадському місці у присутності інших осіб від убивства в розбої. Такий злочин вважається як менш тяжкий і тягне сплату штрафу за участю членів родової спілки.

Стаття 7 Просторової Правди передбачає за вбивство в розбої не штраф («виру»), а вищий вид покарання – «поток» і «разграбление». «Поток» - вигнання, «разграбление» - не тільки конфіскація майна, але й обернення в холопів дружини та дітей злочинця [207, с. 87]. У ст. 3 штраф передбачався тому, що тут немає кого видавати «на поток» і «на разграбление», тому що злочинець невідомий, тоді як в ст. 7 йдеться про випадок, коли винна у вчиненні вбивства в розбої особа відома, і в цьому випадку вона не має права розраховувати на допомогу у сплаті штрафу з боку родової спілки, бо за цей злочин передбачається лише одне покарання – видання злочинця разом з його сім'єю «на поток и на разграбление».

Історики відмічають, що в пам'ятках XV ст. термін «розбій» зберіг значення неспровокованого вбивства з метою розбою або озброєної засідки на шляхах з цією ж метою [208, с. 345].

II період – 1550–1846 рр. (козацький або період польсько-литовсько-російської доби) – нормативно-правове закріплення та удосконалення кримінальної відповідальності за розбій. На відміну від попереднього законодавства, що пов'язало розбій, звичайно, з убивством, Соборне Уложення виокремлює розбій з обтяжуючими обставинами і без таких [212, с. 415]. Обтяжуючими відповідно до ст. 17 і 18 гл. XXI Уложення були такі обставини, як вчинення розбою повторно або поєднання розбою із вбивством чи підпалом. Хоча в цілому зрозуміло, що відповідно до положень Соборного Уложення розбій без обтяжуючих обставин – це відкритий напад з метою заволодіння майном. Разом з

тим, час звертає на себе увагу певна нечіткість та невизначеність категорії «розбій» у статтях Соборного Уложення 1649 р., що викликало потребу у прийнятті нових законів.

Незважаючи на вагомість та значущість нормативно-правових актів (Судебник 1550; Литовський статут 1588 та ін.), вони не розкривали ознак розбою та не надали повне уявлення про склад даного злочину.

III період – 1846–1917 рр. (період імперської влади) – поява кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього злочину: повторність; розбій, вчинений вперше, але поєднаний з вбивством потерпілого, підпалом двору чи підпалом запасів хліба.

Реформи Петра I привели до прийняття нових законодавчих актів. Норми, що встановлювали відповідальність за майнові злочини, були передбачені Артикулом військовим від 1715 р. у гл. 21 «О зажигании, грабительстве и воровстве». До них належали крадіжка та грабіж – явне викрадення чужого майна, вчинене шляхом озброєного насильства або без такого. Якщо в статтях 182 і 183 цього закону йдеться про простий грабіж («ежели с невооруженной рукою чинится»), то в статті 185 – про пограбування із застосуванням зброї, а саме: «Кто людей на пути и улицах вооруженною рукою нападёт, и оных силою ограбит или побьёт, поранит или умертвит [208, с. 316]. Тобто Артикул військовий взагалі не містить поняття «розбій», замість якого має місце поняття «озброєний грабіж», яке охоплює і такі діяння, котрі у попередньому законодавстві мали назву «розбій».

Лише в Уложенні про покарання кримінальні та виправні від 15 серпня 1845 р. мали місце чіткі та досконалі визначення багатьох видів злочинів, які актуальні і по теперішній час, у тому числі щодо таких категорій, як розбій, грабіж, крадіжка тощо [208]. Склади злочинів, які передбачали відповідальність за розбій, були сконцентровані у Відділі I «Про розбій» Глави III «Про викрадення чужого майна» Розділу XII «Про злочини та провини проти власності приватних осіб».

IV період – 1917–2001 рр. (радянський період) – деталізація норм

кримінальної відповідальності за розбій та вплив соціалістичного права; систематизація обтяжуючих обставин, форм насильства, які використовуються під час вчинення цього злочину (фізичне та психічне). Першим документом радянської правової системи, що встановлював відповідальність за розбій, була Постанова Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦВК) «Про вилучення із загальної підсудності у місцевостях, оголошених на військовому становищі» від 20 червня 1919 р. Цей документ надавав Всеросійській надзвичайній комісії і губернським надзвичайним комісіям право безпосередньої розправи аж до розстрілу за контрреволюційні злочини, навмисні пошкодження залізничних шляхів, бандитизм, розбій, озброєний розбій та грабіж, а також за «злом радянських і суспільних складів і магазинів з метою розкрадання» [142].

КК Української Соціалістичної Радянської Республіки від 23 серпня 1922 р. визначив розбій як відкритий з метою викрадення майна напад окремої особи на будь-кого, поєднаний з фізичним або психічним насильством, що загрожує смертю або каліцтвом (ч. 1 ст. 184 КК Української Соціалістичної Радянської Республіки). У ч. 2 ст. 184 КК УСРР такий самий злочин, вчинений групою осіб (бандитизм), карається – покараннями, передбаченими ст. 76 КК. Тобто зі змісту категорії «розбій» вилучався розбій, вчинений групою осіб, який розцінювався як бандитизм, відповідальність за який була встановлена ст. 76 КК, котра містила такі ознаки як організація збройних банд та участь у них і в нападах, які вони організують на радянські й приватні установи та окремих громадян, а також зупинення поїздів і зруйнування залізничних шляхів та інших засобів сполучення і зв'язку [198, с. 26-27].

Мало чим відрізняючись один від одного, перші радянські КК України 1922 і 1926 рр., які сприйняли ідею Кримінального укладення про єдину кримінально-правову охорону державного, громадського та особистого (приватного) майна, та розподіли злочини проти власності на розбої та інші посягання. У 1925 р. було встановлено різні санкції за посягання, спрямовані проти державної та громадської власності, з одного боку, і власності приватної

особи – з іншого, але КК України 1926 р. не мав такого поділу. Постановою ЦВК і РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації та зміцнення суспільної (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р. всі особи, які вчинили розкрадання, оголошувалися «ворогами народу», причому терміном «розкрадання» в даному випадку охоплювалися всі форми посягання на соціалістичну власність (крадіжка, грабіж, розбій, привласнення, шахрайство тощо). Оскільки зміст цих доповнень і змін у чинному на той час КК України 1926 р. мало співвідноситися з положеннями статей, що містяться в ньому, то система кримінально-правових норм, присвячених охороні відносин власності, виявилася заплутаною і суперечливою.

У роки Другої світової війни було видано низку законодавчих актів, які певним чином передбачали відповідальність за розбій. Так, укази Президії Верховної Ради СРСР «Про кримінальну відповідальність за крадіжку державного і громадського майна» від 4 червня 1947 р., «Про посилення охорони індивідуальної власності громадян» та «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного чи колективного майна» визначали розбій як напад з метою заволодіння чужим майном, поєднане з насильством або погрозою застосування насильства. При цьому насильство могло бути і таким, що не є небезпечним для життя й здоров'я, оскільки серед кваліфікованих видів цього злочину передбачався розбій, поєднаний з насильством, небезпечним для життя й здоров'я потерпілого, або з погрозою смертю або тяжким тілесним ушкодженням [168].

У зв'язку зі зміною економічної ситуації у державі, зростанням рівня правової культури та свідомості громадян та іншими соціально-економічними показниками, у 1960 р. був прийнятий новий КК. Згідно з цим документом розбій визнавався, як «напад з метою заволодіння майном, поєднаний з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства» (ст. 86, 142 КК УРСР). Отже законодавець, розрізняв два види насильства: фізичне та психічне. Також були чітко визначені випадки, коли насильство було небезпечним для життя чи

здоров'я – спричинення короточасного розладу здоров'я або короточасної втрати працездатності, створення небезпеки для життя чи здоров'я особи в момент його заподіяння. Насильство при розбої застосовувалося з метою заволодіння чужим майном чи його утримання. Під погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, у складі розбою розумілась погроза вбивством, заподіяння тяжких, менш тяжких або легких з розладом здоров'я тілесних ушкоджень [101; 176].

V період – 2001 р. по теперішній час (період незалежності) – зміни у правовому регулюванні форм власності в Україні й визнання розбою найбільш небезпечним злочином проти власності.

КК України 2001 року встановлює кримінальну відповідальність за розбій не тільки у ст. 187 КК, яка є базовим складом злочину і розміщена у Розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності», але також в інших статтях, що містяться у різних розділах. Це такі передбачені на рівні кваліфікованих складів злочинів, як: розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів (ч. 3 ст. 262 КК), розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 3 ст. 308 КК), розбій з метою викрадення прекурсорів (ч. 3 ст. 312 КК), розбій з метою викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 3 ст. 313 КК), розбій з метою заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими чи іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою (ч. 3 ст. 410 КК), розбій, вчинений щодо населення в районі воєнних дій (ч. 2 ст. 433 КК). Крім того, низка діянь, які в реальній дійсності можуть мати характер розбійного нападу, за чинним кримінальним законом повинні будуть кваліфікуватися за іншими складами злочинів, які, хоча й не містять терміна «розбій», але генетично пов'язані з ним і охоплюють його ознаки у певному конкретному випадку, а саме: незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, або

з погрозою такого насильства (ч. 3 ст. 289 КК); мародерство (ст. 432 КК); порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК); піратство (ст. 446 КК).

До недавнього часу до останньої групи діянь можна було віднести і бандитизм (ст. 257 КК), оскільки традиційно дискусійним було питання про те, як слід розмежовувати розбій і бандитизм [125, с. 216-220; 50, с. 52-53; 26, с. 56-57], але Пленум Верховного Суду України в п. 26 постанови № 13 від 23 грудня 2005 року надав судам таке роз'яснення: «Суди мають враховувати, що ст. 257 КК, яка містить законодавче визначення поняття бандитизму, не передбачає ні якихось конкретних цілей вчинюваних бандою нападів як обов'язкової ознаки складу цього злочину, ні відповідальності за вчинення її членами під час нападу злочинних діянь, що утворюють самостійні склади злочинів (крім відповідальності за організацію банди, участь у ній та у вчинюваних нею нападах). Тому в таких випадках судам належить керуватися положенням ст. 33 КК, згідно з яким за сукупністю злочинів кожен із них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини КК» [155, с. 6].

Тобто на сьогодні для української кримінально-правової науки і правозастосовної практики вже не актуальні спроби відмежувати розбій від бандитизму, оскільки всі вчинені бандою конкретні злочини потребують самостійної кваліфікації за сукупністю з бандитизмом. Проте у світлі нового кримінального законодавства актуальним стало питання щодо відмежування розбою, передбаченого ст. 187 КК, від вчиненого з корисливих спонукань незаконного заволодіння транспортним засобом, поєднаного з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, бо на відміну від ст. 215³ КК України 1960 р., яка передбачала відповідальність за угон транспортного засобу без корисливих спонукань, у ст. 289 чинного КК України встановлюється відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом незалежно від будь-якої мотивації вчиненого [55, с. 45–47].

Новелою чинного КК України в частині встановлення відповідальності за розбій є також і те, що на відміну від ст. 228³ і 229¹⁷ КК 1960 р. в ч. 3 ст. 262 і

ч. 3 ст. 313 КК 2001 року як кваліфіковані склади злочинів окремо передбачені відповідно розбій з метою викрадення радіоактивних матеріалів і розбій з метою викрадення обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Тобто ст. 262 КК 2001 р. своїми ознаками охопила ознаки ст. ст. 223 та 228³ КК 1960 р. і викладена у більш досконалій редакції. Також більш досконалою на відміну від редакції ст. 229¹⁷ КК 1960 р. вважається і редакція ст. 313 КК 2001 р. Наявність у ч. 3 ст. 313 КК такої кваліфікуючої ознаки, як розбій з метою викрадення зазначеного в статті обладнання виключає необхідність штучної кваліфікації за сукупністю загальної та спеціальної норми про кримінальну відповідальність за розбій, яка була рекомендована судам у п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 27 лютого 1998 р. [157]. У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду України в п. 7 Постанови від 26 квітня 2002 р. надав вже таке роз'яснення щодо розгляду справ цієї категорії: «Розбій з метою викрадення таких засобів, речовин, їх аналогів, обладнання або прекурсорів утворює склад злочинів, передбачених ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 312 КК» [158].

Отже, історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій та сучасні тенденції показує позитивний та негативний досвід законотворення попередніх поколінь та сьогодення, який необхідно враховувати у подальшому державотворенні. Кримінальна відповідальність за розбій в одні історичні періоди мала один зміст, в інші – інший зміст, а в треті періоди в законодавстві взагалі не міститься категорії «розбій», оскільки вона охоплюється іншою кримінально-правовою категорією, а її розвиток пройшов такі основні періоди: 1) формування розбою як кримінально караного діяння; 2) законодавче закріплення та удосконалення норм про відповідальність за вчинення даного злочину; 3) поява кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак цього злочину; 4) період ідеологізації кримінальної відповідальності за розбій та їх деталізація; 5) сучасний період розвитку відповідальності за розбій, який орієнтований на міжнародну інтеграцію.

Соціальна обумовленість криміналізації розбою визначається наявністю

в доктрині кримінального права умов криміналізації певних суспільно небезпечних діянь. Саме за наявності таких умов можна констатувати обґрунтованість та суспільну необхідність кримінально-правової заборони відповідного діяння.

Визначення умов криміналізації розбою має важливе значення з огляду на те, що у вітчизняній кримінально-правовій історії неодноразово простежувалося неоднакове ставлення законодавця до кримінально-правової охорони власності. Загалом визначення підстав і меж криміналізації є одним з найважливіших та спірних питань науки кримінального права. Але беззаперечним є те, що науково обґрунтовані та свідомо застосовувані загальні правила і критерії оцінки допустимості кримінально-правової новели – принципи криміналізації, покликані забезпечити ефективність і соціальну обумовленість кримінально-правових норм [97, с. 208].

Визначення факторів, які обумовлюють встановлення (існування, збереження) кримінальної відповідальності, становить певні труднощі не тільки для законодавця, а й для представників науки кримінального права. По-перше, різні автори неоднаково іменують вказані фактори, називаючи їх підставами, принципами, умовами, завданнями, критеріями [57, с. 97]. По-друге, різна кількість вказаних факторів для констатації соціальної обумовленості кримінально-правової норми. О. О. Дудоров відзначає, що цих факторів нараховується близько двадцяти, до того ж у процесі криміналізації деяких специфічних видів суспільно небезпечної поведінки, наприклад необережної, пов'язаної з використанням сучасної техніки, пропонується враховувати ще більшу кількість підстав [96, с. 26].

Умови криміналізації розбою відповідають загальнотеоретичним умовам криміналізації суспільно небезпечних діянь. Водночас їм притаманні певні особливості. Тобто за суттю дані умови співвідносяться як родові та видові, або як загальне та окреме. У даних видових умовах певні положення загальних умов будуть превалювати, а окремі – виділятися менше.

Криміналізація різних антисуспільних діянь обумовлює різний набір

факторів криміналізації. Обмеженість дисертаційного дослідження не дає можливості нам обґрунтувати правомірність встановлення відповідальності за розбій з позицій усіх відомих науці факторів, і тому вважаємо за доцільне обмежитись аналізом історичних, соціально-психологічних, нормативних, кримінологічних та міжнародних підстав.

Характер суспільної небезпечності злочинів, що вчиняються шляхом розбою, обумовлений важливістю тих об'єктів, яким ці злочини можуть завдати або завдають шкоди, та наявністю багатооб'єктності цих злочинів. Вони водночас посягають на майнові інтереси, життя та здоров'я громадян, а що стосується випадків, передбачених спеціальними складами розбою, - також на громадську безпеку або інші сфери життєдіяльності людей. Шкідливі наслідки або можливість їх настання, що впливає на ступінь суспільної небезпечності цих діянь як кількісний показник суспільної небезпечності, можуть бути достатньо серйозними, тому момент закінчення такого злочину, як розбій законодавець переносить на момент фактичного замаху на цей злочин.

Ґрунтуючись на теоретичних дослідженнях підстав криміналізації злочинів, соціальна обумовленість криміналізації розбою характеризується таким:

по-перше, наявністю історичних передумов становлення відповідальності за розбій у таких законодавчих актах, як «Руська Правда», Литовські Статути, Уложення про покарання кримінальні та виправні, Кримінальне уложення, кримінальні кодекси УРСР – історичними підставами;

по-друге, значним розповсюдженням протягом останніх років розбоїв у суспільстві, що відображено у правозастосовній і судовій практиці та статистичних даних – кримінологічними підставами;

по-третє, необхідністю забезпечення та регулювання відносин власності у країні за допомогою правових норм, закріплених в українських правових актах, які є гарантією забезпечення свободи та прав людини й громадянина в державі загалом – нормативно-правовими підставами;

по-четверте, необхідністю захисту невід'ємних прав людини закріплених у міжнародно-правових актах, які ратифікувала Україна, взявши на себе зобов'язання їх дотримання – міжнародними підставами;

по-п'яте, введення кримінальної заборони на розбій обумовлено також його високим ступенем суспільної небезпеки, який пояснюється важливістю та значимістю об'єкта кримінально-правового захисту та характером і розміром шкоди, яка може завдаватися суспільним відносинам, домірністю позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичною адекватністю – соціально-психологічними підставами.

З об'єктивної сторони розбій вчиняється у формі нападу з метою заволодіння чужим майном, поєднаного із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства. *Під нападом у складі розбою слід розуміти* раптову, несподівану для потерпілого, короточасну, агресивну, насильницьку дію, спрямовану на протиправне заволодіння чужим майном. Напад може бути як відкритим, так і таємним (наприклад, нанесення удару потерпілому з-за спини). За цією ознакою розбій відрізняється, з одного боку, від крадіжки, з іншого, – від грабежу [102, с. 275].

Під насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, слід розуміти заподіяння їй легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження (останнє кваліфікується за ч. 4 ст. 187), а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння (насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер Мордування, здушення ший, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо) [131, с. 431–432].

Застосування до особи без її згоди наркотичних засобів, психотропних, отруйних чи сильнодіючих речовин (газів) з метою заволодіння чужим майном слід розглядати як насильство, і, якщо воно було небезпечним для й життя або

здоров'я, кваліфікувати такі дії за відповідною частиною ст. 187. Якщо застосування таких засобів було небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, але не призвело до заподіяння легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності; середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, вчинене треба кваліфікувати як розбій лише за умови, що винна особа усвідомлювала можливість заподіяння таких тілесних ушкоджень. За певних обставин такі дії слід додатково кваліфікувати за ч. ч. 2 або 3 ст. 314 [3].

Заподіяння в процесі розбою легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості тілесного ушкодження, позбавлення волі, вчинене способом, небезпечним для життя або здоров'я особи, яка зазнала нападу, нанесення побоїв, що мало характер мордування, охоплюється ст. 187 і додаткової кваліфікації за іншими статтями не потребує.

Психічне насильство при розбої полягає в погрозі негайно застосувати фізичне насильство, небезпечне для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу (погроза вбити, заподіяти тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження, легке тілесне ушкодження з розладом здоров'я або втратою працездатності).

Погроза має місце тоді, коли винна особа, висловлюючи її в будь-якій формі (словами, жестами, демонстрацією зброї тощо), бажає, щоб у потерпілого склалося враження, що, якщо він протидіятиме нападаючому або не виконає його вимог, ця погроза буде реалізована, а у потерпілого дійсно таке враження склалося. Це стосується і випадків, коли винна особа погрожує застосуванням предметів (зіпсованої зброї або її макета тощо), які завідомо для неї не можуть бути використані для реалізації погрози, якщо потерпілий сприймає ці предмети як такі, що являють собою небезпеку для життя чи здоров'я. Таким чином, головним критерієм реальності погрози при розбої є суб'єктивне сприйняття її потерпілим. Для кваліфікації діяння за ст. 187 не має

значення, чи мав винний намір приводити погрозу насильством, небезпечним для життя або здоров'я, до виконання.

Погроза вчинити вбивство або заподіяти тяжке тілесне ушкодження, висловлена в процесі розбою, повністю охоплюється диспозицією ст. 187 і додаткової кваліфікації за ст. 129 не потребує.

Розбій – усічений склад злочину. Він вважається закінченим з моменту нападу, поєднаного із застосуванням або з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя чи здоров'я, незалежно від того, чи заволоділа винна особа чужим майном.

Відслідкувати етапи розвитку злочинної діяльності з моменту зародження кримінального протиправного умислу та сконструювати модель організованої діяльності дозволяє розгляд способів вчинення лише як повноструктурної системи, що включає в себе підготовку, вчинення й приховування (92 % кримінальних проваджень). Особливості підготовки до вчинення нападу характеризуються: вивчення (розвідка) об'єкта посягання (73 %), збір відомостей про предмет посягання, з метою розкрадання якого планується вчинити напад (28 %), створення умов для перебування об'єкта посягання у визначеному злочинцями місці в певний час (8 %), пошук жертви, збирання інформації про неї (30 %), придбання або виготовлення знарядь і засобів вчинення злочинного діяння, вибір (підготовка) місць, де будуть утримуватися потерпілі, приховані трупи, знищені знаряддя злочину (9 %), створення (обладнання) схованок, інших спеціальних місць для зберігання знарядь злочину, викраденого майна, інших предметів і документів, що використовуються в процесі вчинення нападу (17 %), забезпечення збуту викраденого майна (37 %). У 88 % вивчених кримінальних проваджень розбої, вчинені організованою групою супроводжувалися фізичним насильством над потерпілими, у тому числі щодо тих, які випадково опинилися на місці вчинення злочину. Найбільш характерними способами вчинення розбійних нападів є: напад на відкритій місцевості, що вчиняється з використанням фактора раптовості та без застосування насильства; напад на

відкритій місцевості, що вчиняється з використанням або погрозою використання насильства; напад з проникненням у житло, банківські установи, приватні або державні установи; напад на громадян, водіїв таксі, транспортні засоби. У процесі вивчення кримінальних проваджень розглядуваної категорії було виявлено, що за ознакою очевидності дій злочинця під час вчинення нападу, способи розбоїв поділяються на відкриті (83 %, з розподілом на контактні (37 %), безконтактні (63 %)) та приховані (17 %). З'ясовано, що для нападників не характерне вживання заходів для приховування слідів злочину на місці події, більш характерними є дії спрямовані на приховання самої події або участі в ній конкретної особи. Вивчення кримінальних проваджень свідчить про те, що в 72 % випадків дії злочинців щодо приховування слідів виконувались одночасно із підготовчою діяльністю, в 20 % – передували їй і лише в 8 % – здійснювались після підготовки та вчинення злочину.

Ефективність роботи слідчого з розслідування цих злочинів, в першу чергу, залежить від оперативності реагування заяви і повідомлення про факти їх вчинення, своєчасного і обґрунтованого внесення відомостей до ЄРДР. Основними обставинами, що підлягають встановленню на початковому етапі розслідування розбійних нападів, вчинених організованими групами є обставини пов'язані з: а) подією (наявність факту вчинення нападу; спосіб заволодіння майном; знаряддя та засоби, час, місце та інші умови вчинення злочину; наявність чи відсутність проникнення в житло, приміщення та інше сховище); б) об'єктом посягання: предмет (найменування викраденого майна, його кількість, властивості, вартість), потерпілий, цивільний позивач; наслідки (ступінь здійснення задуманого злочину; факт вилучення майна; наявність, характер і тяжкість тілесних ушкоджень, що заподіяні потерпілому, або факт його смерті; характер і розмір заподіяної шкоди; доля викраденого майна на момент розкриття злочину); в) суб'єктом вчинення (персонографічні дані; дані, що мають кримінально-правове значення; дані, що характеризують групу осіб, яка вчинила злочин чи займалася нападами; які визначають винність обвинуваченого, мету злочину, підтверджують його корисливий мотив) [127].

Суб'єктом розбою є осудна особа, яка досягла 14-річного віку.

Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом та корисливим мотивом. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони розбою є мета, з якою здійснюється напад, – заволодіння чужим майном.

Кваліфікованими видами розбою є розбій: 1) вчинений за попередньою змовою групою осіб, або 2) особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187), або 3) організованою групою (ч. 4 ст. 187); 4) поєднаний з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище (ч. 3 ст. 187), або 5) із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (ч. 4 ст. 187); 6) спрямований на заволодіння майном у великих чи 7) особливо великих розмірах (ч. 4 ст. 187) [132].

Визначення обтяжуючою розбій обставиною вчинення його особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм (ч. 2 ст. 187), означає, що на відміну від інших злочинів проти власності, повторність як кваліфікуючу ознаку розбою утворює попереднє вчинення розбійником лише двох злочинів - розбою і бандитизму (ст. 257).

Вчинення двох і більше розбоїв з метою заволодіння чужим майном за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати тільки за ч. 2 ст. 187.

Слід зазначити, що кожне умисне кримінальне правопорушення, мотивований ворожістю та ненавистю до людей, може бути названо агресивним. Кримінально-правовою сутністю агресії, яка знаходить свій прояв у злочинах насильницької спрямованості (кримінальної агресії), як дії деструктивного характеру є протиправне насильство (як родове поняття, що охоплює будь-який насильницький прояв і його різновиди: фізичне і психічне насильство) й особлива жорстокість як складова об'єктивної сторони складу злочину. Кримінологічна сутність агресії, яка знаходить свій прояв у кримінальних правопорушень насильницької спрямованості (кримінальній агресії), набуває відображення в особі кримінального агресора (індивідуально-особистісні характеристики, що детермінують десоціальну спрямованість

агресії, агресивність та її форми: жорстокість, ворожість, запальність, дратівливість, гнів тощо) [58, с. 7].

Кримінальні правопорушення проти власності становлять велику суспільну небезпеку. Не можна погодитися з О. М. Литваком [115, с. 3–5], який вважає, що такі кримінальні правопорушення, як грабежі, розбійні напади, бандитизм і корисливе вбивство, повинні розглядатися лише як загальнокримінальні корисливі кримінальні правопорушення, оскільки в них фізична агресія, що здійснюється з корисливих мотивів, є засобом задоволення життєвих індивідуальних потреб, а не є засобом реалізації деструктивних прагнень до знищення і руйнації. На нашу думку, ці кримінальні правопорушення є агресивно-корисливими. Їх мотивація характеризується полімотивністю, коли двигуном такої поведінки є як агресивні, так і корисливі мотиви. Вони і обумовлюють такого роду агресивну поведінку молоді. «Корислива мотивація деяких видів агресивної поведінки не виключає загальної ворожості та екстремістської спрямованості посягань на особистість, бо неможливо наносити ушкодження, погрожувати смертю, не бажаючи смерті або іншої шкоди потерпілому» [115, с. 8]. Тому, на наш погляд, і слід відносити такі кримінальні правопорушення до агресивних, а точніше, – до агресивно-корисливих кримінальних правопорушень.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що серед різних форм злочинних посягань на охоронювані кримінальним законом блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей розбій є одним із найнебезпечніших злочинів, який одночасно посягає на особу та власність. Суперечливий розвиток кримінально-правової категорії «розбій», а також кримінальної відповідальності за такі діяння є вагомим досвідом попередніх поколінь, який слід застосовувати як конструктивний засіб формування сучасного кримінального законодавства й ефективного захисту громадян від кримінальних протиправних посягань. Ґрунтуючись на генезі різноманітних підходів до розуміння розбою й науково-теоретичного осмислення проблеми посягання на право власності й життя та здоров'я особи, а також зважаючи на

актуальність цієї проблематики, необхідно визнати кримінологічну характеристику та запобігання розбоям в Україні як самостійний напрям.

Характерними ознаками розбою, як предмету кримінологічного дослідження є сукупність кримінологічнозначимої інформації, яка включає в себе: а) суспільну небезпечність та протиправність діяння, поєднуючи в собі корисливий мотив і насильницькі дії (як фізичного так і психічного характеру) або погрозу їх застосування, які посягають на життя і здоров'я й власність людини (заподіяння шкоди фізичному статусу, тілесній недоторканності особи та посягання на його майно); б) характеристику об'єктивних та суб'єктивних ознак; в) способи, наслідки та інші обставини вчинення, які постійно трансформуючись створили правові прецеденти додаткової кваліфікації за ст. 115, 255, 257 КК України.; г) детермінанти, що сприяють вчиненню; д) характеристику особи злочинця та жертви злочинного посягання; є) заходи запобігання.

Така кримінологічна специфіка дозволяє підтримувати (Б. М. Головкін, О. М. Джужа, М. О. Семенишин, В. В. Тіщенко) та наголошувати на інваріантному кримінальному протиправному нападі, при якому корисливий мотив визначає характер, зміст і природу, а насильницька форма його реалізації конкретизує спрямованість цієї специфічної кримінальної протиправної діяльності.

1.3. Зарубіжний досвід запобігання розбоям

Кримінологічна наука використовує для досліджень специфічний міждисциплінарний зріз даних, що дають можливість зрозуміти, описати, пояснити, спрогнозувати і попередити протиправну поведінку, яка нерідко переростає у злочинну. Злочинність впливає практично на всі сторони життя суспільства та його сталий розвиток. Як самостійна юридична наука,

кримінологія узагальнює досягнення багатьох інших наук [176].

Проте, незважаючи на значні сучасні наукові досягнення, першопричина поведінки людини у суспільстві, яка визнається як злочин, залишається нез'ясованою. При цьому нерідко науковці, не усвідомлюючи належним чином природу злочинної поведінки, фактори, які її детермінують, висувають сумнівні ідеї та створюють хибні теорії. Наочним прикладом цього є десятки так званих «теорій», які обґрунтовують правомірну і протиправну поведінку, пояснюють появу організованої злочинності, живучість корупції, економічної злочинності тощо. Останнім часом набула поширення ідея створення теорії так званої «кримінологічної безпеки». Очевидно, що має місце підміна понять і не усвідомлення значення термінів, які науковці намагаються обґрунтувати. Проте, жодна із таких теорій донині не пояснила, як так правомірно сталося, що статки 26 найбагатших жителів Землі, як зазначив у червні 2020 р. генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш, еквівалентні половині багатства Землі. Водночас більше 70 % людей на земній кулі живуть в умовах зростаючої нерівності. Єдиним критерієм нерівності він назвав відмінність у рівні фінансового добробуту. За словами А. Гутерріша, якість життя людей сьогодні залежить від їх статі, етнічного походження, раси, наявності інвалідності і багатьох інших аспектів. На думку глави ООН, через високий рівень фінансового розшарування в світі виникає економічна нестабільність, корупція, фінансові кризи, зростання злочинності, в зв'язку з чим погіршується фізичне і психічне здоров'я людей [47].

У свою чергу, в 2018 р. міжнародне об'єднання Оксфам (Oxfam), метою діяльності якого є вирішення проблем бідності та пов'язаної з нею несправедливості, опублікувало доповідь про майнове розшарування в світі. У цій доповіді, приуроченій міжнародному економічному форуму у швейцарському Давосі, вказується, що статки найбагатших людей планети за рік зросли і нині лише 1 % населення Землі володіє більш ніж половиною всіх багатств. Бідна ж половина населення Землі задовольняється менш 1 % світового багатства, або навіть 0,5 %, якщо відняти їх чисті борги [30]. Один

відсоток населення Землі – це точно не 26 людей. Зміни, що відбулися за три роки, зрозуміло засвідчують, про які реалії йде мова.

Вказані світові тенденції повною мірою реалізуються і в Україні, де розрив між багатими і бідними приголомшує, а майнова нерівність породжує конфлікти у суспільстві, недовіру до влади тощо. Передусім саме на засадах виявлення і нейтралізації криміногенних чинників має базуватись кримінологічна теорія та практичні рекомендації для удосконалення української кримінальної юстиції.

Сучасне кримінальне законодавство зазнає постійних змін. Разом з тим слід визнати, що у процесі боротьби зі злочинністю не завжди присутня наступальність, робота на «випередження», не завжди враховується попередній досвід, не аналізуються помилки і прорахунки, не розробляються заходи щодо їх усунення. Зміни законодавства і правозастосовної практики носять екстенсивний, кількісний характер. Принципові якісні зміни, засновані на багаторічному вітчизняному і зарубіжному досвіді, практично відсутні. Враховуючи реалії сучасного світу, кримінально-правова політика мала б орієнтуватись на міжнародні стандарти і міжнародний досвід протидії злочинності. Успішність такої роботи багато в чому залежить від того, наскільки усвідомлено, теоретично обґрунтовано вона буде проводитись.

Розглядаючи функції кримінального права у світлі міжнародних стандартів, слід звернутись у першу чергу до рекомендацій Організації Об'єднаних Націй (ООН). ООН є загальновизнаним центром координації міжнародного співробітництва держав і міжнародних організацій у протидії злочинності. Особливу роль у координаційній діяльності, формуванні міжнародно-правової бази боротьби зі злочинністю, виробленні міжнародних стандартів у цій сфері відіграють Конгреси ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, які розробляють концептуальні положення, що спрямовані на удосконалення національного законодавства та розширення співпраці правоохоронних органів різних країн у сфері протидії злочинності. Не став винятком і XIII Конгрес ООН з попередження злочинності та

кримінального правосуддя, що проходив з 12 по 19 квітня 2015 р. у столиці Катару місті Доха.

Основним результатом форуму стала Дохінська декларація про включення питань попередження злочинності та кримінального правосуддя до більш широкого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному і міжнародному рівнях, а також участі громадськості [2]. У цій декларації глави держав і урядів, міністри і представники держав-членів ООН заявили про взяття на себе зобов'язання застосовувати всеосяжні і комплексні підходи до протидії злочинності, насиллю, корупції і тероризму у всіх його формах і проявах, приймати всеохоплюючі та інклюзивні національні стратегії і програми у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя, які повною мірою враховують корінні причини злочинності, а також умови, що сприяють її виникненню. У Декларації підкреслено, що освіта для всіх дітей і молоді, включаючи викорінення неграмотності, як і підвищення інформованості суспільства, є необхідною умовою попередження злочинності і корупції та сприяння створенню культури законослухняності, яка підтримує верховенство права і права людини за поваги культурної самобутності. Задля вказаної мети пропонується вжити ряд заходів, у тому числі включити питання попередження злочинності, кримінального правосуддя та інші аспекти верховенства права у внутрішні системи освіти кожної з держав-учасників.

Держави-учасники Конгресу заявили про прагнення нарощувати потенціал національних систем кримінального правосуддя, у тому числі шляхом оновлення і зміцнення внутрішнього законодавства, вживати на національному і міжнародному рівнях ефективні заходи, спрямовані на попередження отримання терористичними групами вигід у результаті виплати викупу, розширювати співробітництво для протидії загрозі, яку складають іноземні бойовики-терористи, попереджати поїздки іноземних бойовиків-терористів із держав-членів ООН, до них або через них, попереджати фінансування, мобілізацію, вербування і організацію іноземних бойовиків-

терористів; активізувати зусилля щодо того, щоб будь-яка особа, яка бере участь у фінансуванні, плануванні, підготовці або здійсненні терористичних актів або у підтримці терористичних актів, була притягнута до суду згідно зобов'язань з міжнародного права, а також норм внутрішнього законодавства.

У декларації заявлено про взяття учасниками зобов'язання вживати ефективних законодавчих, адміністративних і судових заходів з метою попередження, кримінального переслідування та покарання за всі форми катувань та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність види поводження і покарання. Наголошено, що викорінення безкарності має пріоритетне значення.

Щодо світового розвитку кримінальної відповідальності за розбій, то згадка про такий вид злочину присутня у багатьох стародавніх джерелах права. Щоправда поняття «розбій» існувало не завжди, а даний склад злочину в історичному розрізі ми можемо асоціювати з такими кримінально-правовими категоріями, як «грабіж», «пограбування», інколи – «крадіжка з обтяжуючими обставинами» та ін. Справедливо можна вважати, що першим праобразом розбою була крадіжка, що посягала на однорідні з розбоєм об'єкти. Варто зазначити, що відповідальність за розбій не завжди передбачалась у нормативно-правових актах, а також у відомих релігійних джерелах [136].

Правомірність виділення в окрему підсистему насильницьких злочинів заперечень не викликає та ґрунтується на подібності об'єктивної сторони цих злочинів, що полягає у застосуванні різних форм насильства, а також подібності детермінант та характеристик злочинців. Однак визначення категорії «насильницькі злочини» лише на підставі об'єктивних критеріїв призводить до надто широкого тлумачення цього поняття. Прикладом такого підходу є законодавче визначення насильницького злочину, що міститься у Зводі законів Сполучених Штатів (§ 16 глави 1 «Загальні положення»):

- «(а) посягання, елементом якого є застосування, спроба застосування або погроза застосування фізичної сили стосовно особи або майна іншої особи, або
- (б) будь-яке інше посягання, що є фелонією, яке за своїм характером

становить значну небезпеку того, що в процесі здійснення посягання на особу або майно іншої особи може бути застосована сила» [166, с. 201].

В окрему категорію виділено злочинні діяння, пов'язані з насильством, у кримінальному законодавстві Іспанії [99]. Крім того, КК Іспанії визначає особливості відтермінування виконання покарання і заміни покарання більш м'яким у разі засудження за злочинні діяння цієї категорії, а санкції статей Особливої частини, які передбачають відповідальність за насильницькі злочини, містять вказівку на обов'язкове позбавлення засудженого права носіння і зберігання зброї.

Таким чином, розгляд поняття насильницьких злочинів лише за об'єктивним критерієм незалежно від того, чи є ці дії конструктивним елементом складу злочину, чи ні, та неврахування при цьому суб'єктивного критерію, яким виступає наявність специфічного мотиву (особиста неповага, помста, ревнощі, задоволення статевої пристрасті, хуліганські спонукання), і мети (заподіяння смерті, тілесних ушкоджень або психічної шкоди), вчинення злочину всупереч волі потерпілого, призводить до розширеного розуміння цієї категорії злочинів та поглинання нею корисливо-насильницьких злочинів.

Саме тому, на нашу думку, більш правильним є поділ усіх видів насильницьких злочинів на власне насильницькі й корисливо-насильницькі. У свою чергу, до власне насильницьких злочинів пропонуємо відносити умисні вбивства, заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, хуліганство, поєднане з насильством, зґвалтування, а до другої групи – розбої, грабежі поєднані з насильством.

Аналогічно українському кримінальному законодавству, у кримінальних кодексах держав-репрезентів романо-германської правової сім'ї, найяскравішими представниками якої виступають країни континентальної Європи, розбій відноситься до злочинів проти власності, та розглядається саме в цій правовій площині. Хоча, на думку М. І. Хавронюка, сучасне європейське кримінальне законодавство в галузі кримінальної відповідальності за злочини проти власності недостатньо аналізоване та вивчене юристами [202, с. 720]. В

усіх європейських країнах захист власності знаходиться на високому рівні та його подальшому вдосконаленню приділяється значна увага не лише вченими-теоретиками, але й юристами-практиками. Цьому сприяє високий рівень розвитку ринкових відносин. Стурбованість законодавця криміногенною ситуацією по вчиненню розбоїв, а також необхідністю боротьби та розкриття розбоїв, як найбільш суспільно-небезпечних злочинів проти власності, вбачаємо у широкому спектрі кримінально-правових норм, які передбачають сувору відповідальність за вчинення розбоїв.

На формування злочинів проти власності в США значний вплив справило англійське загальне право. Проте, в американському кримінальному законодавстві було вироблено чимало власних положень щодо «майнових» посягань (наприклад, криміналізовано окремі види крадіжок, грабежів та шахрайств; відмежовано вимагання від рекетирської діяльності; здійснено нове тлумачення деяких понять і термінів тощо). У ФККП США злочини проти власності передбачені різними главами розд. 18 Зведення законів (приміром, підпал – гл. 5; привласнення (розтрата) та крадіжка – гл. 31; вимагання – гл. 41; шахрайство й удавані заяви – гл. 47; зловмисне пошкодження майна – гл. 65; рекет – гл. 95; пограбування й берглери – гл. 103; викрадене майно – гл. 113; телемаркетингове шахрайство – гл. 113А тощо) [218, с. 480–866]. Зрозуміло, що таке специфічне розташування нормативного матеріалу створює певні труднощі щодо його розуміння для українських юристів, через це, для більшої зручності, ми побудуємо аналіз федеральних кримінально-правових норм відповідно до послідовності розташування відповідних статей у розд. VI Особливої частини КК України [166, с. 332].

Специфікою федерального кримінального законодавства США є те, що, на відміну від КК України, воно чітко не розмежовує між собою поняття «грабіж» (передусім насильницький) і «розбій». Натомість ці два злочини пов'язані між собою єдиним поняттям «робрері» (robbery), яке у вітчизняній юридичній літературі перекладається як «пограбування». Взагалі пограбування можна визначити як вилучення чи замах на вилучення чогось цінного, що

належить іншій особі або перебуває під її охороною, або у володінні іншої особи чи осіб, шляхом застосування насильства та/або залякування жертви [217]. Пограбування є передусім насильницьким (за способом) злочином, що підтверджує класифікація ФБР, а отже, одним з найнебезпечніших посягань на власність. Такий підхід загалом відповідає й позиціям українських науковців. Зокрема, М. І. Панов доводить, що спосіб насильницького грабежу та розбійного нападу буде більш суспільно небезпечним, ніж спосіб крадіжки та шахрайства [138, с. 138].

Однак, визначення розбою в кримінальних кодексах різних країн далеко не однакове, а в кодексах певних держав взагалі відсутній термін «розбій». Крім того, зміст поняття «розбій» в одних кодексах ширший, в інших вужчий за рахунок того, що в кодексах одних держав відбивається відома тріада викрадень майна (крадіжка, грабіж, розбій), а в кодексах інших держав цей поділ здійснюється лише на дві категорії.

Також, специфікою західноєвропейських законодавців є те, що: по-перше, розбій відносить до злочинів проти власності або суміжних з ними груп – майнових або обманных привласнень (КК Франції), злочинів проти економічного порядку (КК Іспанії), майнових злочинів (КК ФРН), корисливих злочинів (КК Польщі, КК Данії), злочинних діянь проти чужого майна (КК Австрії); по-друге, предметом розбою виступає чужа рухома річ (КК Німеччини), в КК Іспанії мова йде теж про річ, але її вид та приналежність не деталізовані, будь-який вид майна (КК Голландії); по-третє, у деяких кримінальних законах настання кримінальної відповідальності за розбій дещо розширене (порівняно з вітчизняним КК) [137].

У КК Іспанії склад розбою передбачений ст. 240–241. Дані норми розміщені в главі II «Про крадіжку», розділу XIII «Злочини проти власності та соціально-економічного порядку» Книги 2 [100, с. 118]. У свою чергу, у КК ФРН склад розбою розглядається у розділі XX, який має назву «Розбій та вимагання». Варто зауважити, що питанням кримінальної відповідальності за вказаний вид злочину в даному кодексі присвячено ст. 249–251, які, до того ж,

окремо передбачають кваліфікований склад злочину, а саме розбій при обтяжуючих обставинах (ст. 250 КК ФРН) та розбій, в результаті якого потерпілому було спричинено смерть (ст. 251 КК ФРН). Також передбачені поняття «розбійна крадіжка» (ст. 252 КК ФРН) та «розбійне вимагання» (ст. 255 КК ФРН) [53; 137].

Крім КК України, ще в дванадцяти кодексах пострадянських держав (іншим є поділ в КК Латвії і Литви) здійснено поділ викрадень майна на крадіжку, грабіж і розбій. При цьому в КК Республіки Азербайджан цей поділ має таку специфіку, що, відповідно до ст. 181 КК, грабіж має лише один вигляд, а саме лише як відкрите викрадення майна без насильства [197], а розбій визначається як насильство або погроза насильством з метою безпосереднього заволодіння майном. У кодексах інших пострадянських країн грабіж поділяється на два види, тобто грабіж без насильства і грабіж, поєднаний з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого [56].

Разом з тим, розбій визначається: як насильство (напад) з метою заволодіння майном, крім як у кодексі України, ще у ст. 141 КК Естонської Республіки та ст. 169 КК Киргизської Республіки; як напад з метою привласнення чужого майна – у ст. 179 КК Грузії; як напад з метою розкрадання чужого майна – у ст. 175 КК Республіки Вірменія, ст. 179 КК Республіки Казахстан, ст. 188 КК Республіки Молдова, ст. 249 КК Республіки Таджикистан, ст. 231 КК Республіки Туркменістан і ст. 164 КК Республіки Узбекистан [202].

Поділ викрадення майна на крадіжку і розбій здійснено в Кримінальних кодексах Латвійської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Польща, Федеративної Республіки Німеччина, Швейцарії, Японії. При цьому під крадіжкою в цих кодексах розуміється таємне або відкрите викрадення чужого майна, вчинене без насильства, а розбій визначається як викрадення чужого майна, поєднане з насильством або з погрозою застосування насильства.

КК Польщі замість поняття «грабіж» використовує поняття «розбій».

Склад даного злочину передбачений ст. 280, у розділі XXXV «Злочини проти власності» [181, с. 81]. Це вид розкрадання, способом якого є застосування насильства щодо особи або погрози негайного його застосування або доведення людини до безпорадного чи безпомічного стану. Виходячи з розташування статті, яка передбачає кримінальну відповідальність за розбій, визначаємо, що родовим об'єктом виступають відносини власності, а додатковим безпосереднім – життя та здоров'я потерпілої особи. Предметом злочину, згідно кримінального законодавства Польщі, виступають речі матеріального світу, які перебувають у власності потерпілого і є чужими для злочинця [136].

КК Латвії передбачає відповідальність за розбій у ст. 176, глава 18 «Злочинні діяння проти власності» й містить такі ознаки розбою: «Викрадення чужого рухомого майна, поєднане з насильством або з погрозою насильством (розбій)» [196]. Дана стаття розбоєм визнає викрадення чужого рухомого майна, поєднане з насильством чи погрозою застосування насильства. Поняття «грабіж» КК Латвії взагалі не містить, тому рамки визнання злочину розбоєм дещо розширені у порівнянні з вітчизняним законодавством. КК Литви передбачає кримінальну відповідальність за розбій (ст. 188) [126], та використовує саме такий термін. Вказаний документ розглядає розбій, як застосування фізичного насильства або погроза його негайного застосування, або використання будь-якого іншого способу, щоб придушити волю потерпілого, з метою викрадення чужого майна. Розміщення ст. 188 КК Литви у розділі XXVIII «Злочини та кримінальні проступки проти власності, майнових прав та інтересів» дає підстави стверджувати, що родовим об'єктом розбою виступають відносини власності, а додатковим безпосереднім – життя та здоров'я особи, хоча прямої вказівки в законі на них не має, однак згадується про декілька видів насильства, які прямо чи опосередковано впливають на життя чи здоров'я потерпілого. Предмет злочину – чуже майно.

У кодексах багатьох інших держав здійснюється поділ викрадень майна на крадіжку і грабіж (пограбування). Це такі, наприклад, держави, як

Аргентина, Республіка Болгарія, Данія, Іспанія, Китайська Народна Республіка, Нідерланди, Республіка Сан-Марино, Швеція [54].

Проте на відміну від попередньої групи держав різниця тут має місце лише в термінології. Щодо змісту понять «крадіжка» і «розбій», з одного боку, а також «крадіжка» і «грабіж (пограбування)», з іншого, то між ними немає ніякої різниці. Так, у ст. 194 КК Республіки Болгарія встановлюється такі ознаки щодо крадіжки: «Хто вилучає чужу рухому річ з володіння іншої особи без її згоди з метою протиправного заволодіння нею» [98], а щодо грабежу, то в ст. 198 КК встановлюються такі ознаки: «Хто вилучає чужу рухому річ з володіння іншої особи з метою протиправного заволодіння нею шляхом застосування насильства або погрози, карається за грабіж...» [98]. Водночас у ст. 199 КК передбачаються такі кваліфіковані види грабежу, як грабіж, поєднаний із заподіянням середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень, а також із вбивством або замахом на вбивство [98].

Тобто зміст категорій крадіжка, грабіж, розбій завжди був і є неоднаковим. Як показує вивчення історії розвитку та стану сучасного законодавства, у світі існує три основних концепції щодо співвідношення цих кримінально-правових категорій.

Згідно з першою концепцією в законодавстві мають місце всі три категорії, які визначаються у цілому таким чином:

крадіжка – це таємне викрадення (розкрадання, заволодіння, привласнення), вчинене щодо чужого майна;

грабіж – це відкрите викрадення (розкрадання, заволодіння, привласнення), вчинене щодо чужого майна без насильства або з насильством, що не є небезпечним для життя або здоров'я потерпілого, чи з погрозою застосування такого насильства;

розбій – це напад з метою заволодіння (викрадення, розкрадання, привласнення), вчинений щодо чужого майна, поєднаний з насильством, небезпечним для життя або здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства.

Згідно з другою концепцією в законодавстві мають місце дві категорії – крадіжка та розбій, які визначаються в цілому таким чином:

крадіжка – це таємне або відкрите викрадення (заволодіння, привласнення), вчинене щодо чужого майна;

розбій – це викрадення (заволодіння, привласнення), вчинене щодо чужого майна, поєднане з насильством або з погрозою застосування насильства [55, с. 50].

Вивчення правоохоронної практики боротьби зі злочинністю у розвинутих країнах світу та запозичення їх позитивного досвіду, досить важливо для України. Найбільш безпечною країною з позиції захисту від розбоїв є Японія, в якій протягом останнього десятиріччя щорічно піддавалося нападу 0,4 % такої власності громадян, а найнебезпечніша – США (21 %), де у 2019 році вчинено більше 5 тис. таких розбійних нападів й викрадено 43 млн доларів [167, с. 197].

Успіхи Японії у запобіганні розбоям не можна пояснити якоюсь однією причиною. Низький рівень злочинності в даній країні пов'язується із низкою обставин соціально-економічного, соціально-психологічного, правового, організаційно-управлінського, технологічного та іншого характеру. Низька криміналізація японського суспільства пояснюється активною підтримкою поліції у запобіганні злочинам, високою дисципліною суспільства. Система профілактики в Японії зорієнтована на місцеві програми запобігання злочинам, містить як заходи кримінологічного вивчення стану злочинності, так і конкретні заходи запобігання злочинам. Функції ранньої профілактики здійснюють спеціальні органи реабілітаційної допомоги, в яких працюють добровільні та штатні співробітники. Активно використовуються муніципальні програми, в яких бере участь населення районів. В Японії також діє асоціація профілактики злочинів - громадсько-державна організація, що функціонує на різних рівнях при кожному відділенні поліції, а її нижчими ланками є пункти запобігання злочинам, які працюють у контакті з квартальними комітетами самоврядування. Запобіганням злочинам неповнолітніх займається асоціація та

її структурні підрозділи у всіх префектурах [31, с. 95].

Аналіз сучасної японської моделі запобігання кримінальним правопорушенням, дозволяє виокремити наступні напрями (стратегії) запобіжної діяльності: багатолітня реалізація стратегії «community policing» (політика орієнтування на місцеві громади); нормативно-правові заходи запобігання; ефективна кримінальна політика; впровадження новітніх досягнень науки і техніки в діяльність із запобігання кримінальним правопорушенням [85, с. 22].

Певний інтерес викликають новітні напрями запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема стратегія «community policing» (політика орієнтування на місцеві громади), базисом якої є взаємодія місцевого населення і поліції. Для цього ще у 30-х роках XX ст. в Японії створюються асоціації запобігання злочинності, які функціонують до цього часу. Показовим є те, що з 60-х років XX ст. їх діяльність набула загальнодержавного характеру. Вони організовуються при поліцейських відділках і фактично представляють собою посередницьку ланку у взаємодії японської поліції з населенням. До основних форм роботи асоціацій можна віднести: а) інформування поліції про злочини, правопорушення та інші події, які трапилися на території обслуговування конкретного поліцейського відділку; б) просвітницька діяльність серед громадян про рівень криміногенності у конкретній префектурі (адміністративно-територіальні одиниці Японії); в) поширення серед місцевого населення інформації, спрямованої на зменшення його віктимізації; г) здійснення кримінологічної поінформованості громадян за місцем їх роботи [167, с. 201].

Як зазначає М. Г. Колодяжний, неефективність і витратність репресивної політики запобігання злочинам багатьох західних країн світу, не здатної належним чином контролювати злочинність у більш-менш прийнятних для суспільства межах, зумовили вироблення у 60-70-х рр. XX ст. нових підходів щодо її скорочення. Одним із таких стала стратегія зменшення можливостей учинення злочинів, головною складовою якої є ситуаційне запобігання

кримінальним правопорушенням, просторова профілактика злочинності та теорія розбитих вікон [86].

На відміну від багатьох теорій запобігання злочинності, які свою увагу зосереджують на конкретній особі, теорія ситуаційного запобігання наголошує на криміногенності територій, абстрагуючись від потенційного злочинця чи жертви. Тому SCP (Situational Crime Prevention) можна назвати практичним підходом запобігання злочинності. Адже в основі ситуаційного запобігання злочинності лежить теорія раціонального вибору. Вона обґрунтовує, що злочинець, як правило, учиняє злочин лише тоді, коли ризики для нього будуть мінімальними або коли перспективний злочинний дохід значно перевищуватиме наявні ризики [215].

Багатьма західними кримінологами ситуаційне запобігання (раціональний вибір – злочинці під час учинення злочину зважують різноманітні ризики (затримання «на гарячому», очевидність злочинних дій); рятівна діяльність - злочин учиняється за збігом відповідних обставин у виді перебування злочинця й жертви в один і той самий час й в одному місці; спосіб життя – зв'язок стилю життя, способів проведення дозвілля з віктимізацією особи [88, с. 48–49]) злочинності пов'язується зі зменшенням фізичних можливостей вчинення кримінальних правопорушень, зміною зовнішнього середовища й посиленням ризикованості злочинної діяльності [219]. Однак найбільш докладний і вдалий аналіз напрямів ситуаційного запобігання злочинності надав саме Р. Кларк. Він запропонував п'ять його складових, кожна з яких включає п'ять відповідних заходів, а саме:

1. Створення умов для ускладнення вчинення злочину.
2. Збільшення ризиків учинення злочину.
3. Зниження вигідності вчинення злочину робить його недоцільним.
4. Скорочення провокацій.
5. Недопущення поширеної практики виправдань [216].

Під просторовою профілактикою слід розуміти окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, заходи якого

здійснюються державними і недержавними суб'єктами і спрямовані на її скорочення, створення безпечного середовища шляхом зміни вигляду, форми архітектури, об'єктів інфраструктури, ландшафтного дизайну, способів використання міського простору та оточуючого середовища. Тобто зміна несприятливих умов міського простору, криміногенних за своїм характером, на які розраховують злочинці, призводить до відмови останніх реалізовувати злочинний намір або до підвищення очевидності злочинної діяльності. Внаслідок цього винні можуть бути затримані на місці вчинення злочину чи через деякий час після кримінального посягання. Головне завдання зазначеного напряму запобігання злочинності - створити безпечне середовище через посилення неформального соціального контролю над міським простором.

До її істотних ознак запобігання належать: мета – скорочення злочинності, створення безпечного середовища для проживання; принципи – економічна доцільність, здійснення за активної участі громадян та їх об'єднань, комплексність, доступність; суб'єкти – органи поліції, органи місцевого самоврядування, підприємства комунального господарства, окремі громадяни та їх об'єднання; об'єкт запобіжного впливу – недоліки міської архітектури, громадського простору, вади технічного оснащення житла, автомобілів та іншого майна громадян [86].

До просторової профілактики злочинності висувається низка вимог, а саме: цільове укріплення – посилення технічного захисту майна громадян; контроль доступу - обмеження доступу сторонніх осіб на територію об'єктів різних форм власності; територіальність - застосування різних засобів охорони майна, прив'язаних до території проживання окремих громадян; підтримка діяльності – усіляка допомога з боку органів місцевої влади і поліції громадянам, які бажають посилити охорону свого майна; технічне обслуговування - проведення поліцією своєрідних аудитів безпеки житла громадян з метою визначення найбільш уразливих ділянок, що можуть бути використані злочинцями для вчинення злочинів; спостереження – усунення перешкод, що заважають громадянам спостерігати за зовнішнім простором для

оперативного реагування на можливі кримінальні події.

Остання вимога просторової профілактики посприяла широкому розповсюдженню у західних країнах (Велика Британія, США, Канада, Нідерланди, ФРН, Франція) програм сусідського спостереження (Neighborhood Watch), а також загалом активізації участі громадян щодо протидії злочинності у межах концепції «community policing» (політика орієнтації на місцеві громади) [90, с. 61; 60, с. 199].

Теоретично реалізація заходів просторової профілактики злочинності може призвести до зменшення злочинності на одній території й, навпаки до її збільшення на іншій. Однак, за результатами дослідження учених з університету Цинциннаті (США), у більшості випадків не відбувається переміщення злочинної діяльності з одних об'єктів і територій на інші [220]. Разом із тим запровадження просторового запобігання злочинності в одних громадах сприятиме активізації профілактики злочинів у такий спосіб в інших, де мешканці перейматимуться у цьому зв'язку можливим посиленням рівня криміногенності на території свого проживання.

Теорія розбитих вікон (Broken Window Theory – BWT) вважається дуже перспективною, і достатньо часто використовується різними суб'єктами протидії злочинності у США, Великій Британії, Канаді, Австралії, ФРН, Франції, Нідерландах та багатьох інших країнах світу [221; 89; 188], а також розробляється і у вітчизняній правоохоронній практиці [43; 91].

Суть цієї теорії викладено у статті Д. Вілсона та Д. Келлінга «Розбиті вікна» (1982 р. «The Atlantic Monthly»). Розробники цієї теорії припустили й емпіричним шляхом довели, що для запобігання тяжким і більш суспільно небезпечним кримінальним правопорушенням (убивствам, розбоям, грабежам, зґвалтуванням та ін.) необхідно насамперед звертати увагу на обмеження менш небезпечних проявів антисоціальної та аморальної поведінки (вандалізм, вживання спиртних напоїв і паління у публічних місцях, викидання сміття повз урну, задоволення природних фізіологічних потреб у невстановлених місцях тощо). Ученими було обґрунтовано, що послаблення соціально-правового

контролю в суспільстві як з боку поліції, так і з боку пересічних громадян здатне посилити криміногенність у державі й відповідно призвести до збільшення злочинності й страху громадян перед останньою [89].

Дослідження стратегій зменшення можливостей учинення розбоїв, їх правової і соціальної природи, систематизація теорій західної кримінології про вказаний вектор правоохоронної діяльності, узагальнення зарубіжних реалій реалізації цих стратегій в низці розвинених країн світу дають підстави для певного переосмислення існуючої правоохоронної моделі в Україні, а також для розробки низки пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінологічного законодавства України та практики запобігання злочинності в нашій державі. Головне завдання зазначеного напрямку запобігання – створити безпечне середовище через посилення неформального соціального контролю над життєвим простором [17; 18; 22].

Тому, враховуючи вищевикладені стратегії, варто запропонувати комплекс заходів спрямований на запобігання розбоїв в Україні, а саме:

1) зміщення акценту від наукового дослідження усім відомих корінних причин злочинності до вивчення географії, топографії й «ціни» регіональної злочинності;

2) створення спеціального органу або окремого структурного підрозділу в системі НПУ, на який покладалися б функції запобігання кримінальним правопорушенням, координація діяльності у цій сфері, розробка локальних програм профілактики правопорушень;

3) розробка місцевих програм запобігання кримінальним правопорушенням («Сусідська варта», «Безпечний будинок»), які спрямовувати на окремі кримінальні правопорушення, враховуючи особливості географії і топографії місцевої злочинності;

4) урахування органами місцевого самоврядування вимог і стандартів проектування середовища проживання (якість будівельних матеріалів, розташування різних об'єктів і споруд на певній території, висота і розміщення кущів та дерев, особливостей ландшафтного дизайну, освітлення, огорожі

тощо);

5) поширення у соціальних мережах груп будинків інформацією про способи убезпечення свого майна і підвищення власної безпеки від різних кримінальних посягань;

6) проведення з особами, які стали жертвами подібних кримінальних правопорушень бесід з метою недопущення повторної віктимізації.

Висновки до розділу 1

1. Відповідно до ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а ст. 30 гарантувала недоторканність житла. Серед різних форм кримінальних протиправних посягань на охоронювані кримінальним законом блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей розбій є одним із найнебезпечніших злочинів.

2. Характерними ознаками розбою, як предмету кримінологічного дослідження є сукупність кримінологічнозначимої інформації, яка включає в себе: а) суспільну небезпечність та протиправність діяння, поєднуючи в собі корисливий мотив і насильницькі дії (як фізичного так і психічного характеру) або погрозу їх застосування, які посягають на життя і здоров'я й власність людини (заподіяння шкоди фізичному статусу, тілесній недоторканності особи та посягання на його майно); б) характеристики об'єктивних та суб'єктивних ознак; в) способи, наслідки та інші обставини вчинення, які постійно трансформуючись створили правові прецеденти додаткової кваліфікації за ст. 115, 255, 257 КК України.; г) детермінанти, що сприяють вчиненню; д) характеристику особи злочинця та жертви злочинного посягання; є) заходи запобігання.

3. Сучасне кримінальне законодавство зазнає постійних змін. Разом з тим слід визнати, що у процесі боротьби зі злочинністю не завжди присутня

наступальність, робота на «випередження», не завжди враховується попередній досвід, не аналізуються помилки і прорахунки, не розробляються заходи щодо їх усунення. Зміни законодавства і правозастосовної практики носять екстенсивний, кількісний характер. Принципові якісні зміни, засновані на багаторічному вітчизняному і зарубіжному досвіді, практично відсутні. Враховуючи реалії сучасного світу, кримінально-правова політика мала б орієнтуватись на міжнародні стандарти і міжнародний досвід протидії злочинності. Успішність такої роботи багато в чому залежить від того, наскільки усвідомлено, теоретично обґрунтовано вона буде проводитись.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗБОЇВ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан і тенденції розбоїв

Вчинення кримінальних правопорушень – динамічне соціальне явище, яке швидко змінюється у відповідності із змінами, які відбуваються у суспільстві. Для успішної протидії та запобігання їм необхідно постійно, у режимі моніторингу, аналізувати поточні криміногенну та кримінальну ситуації в країні, своєчасно виявляти нові тенденції та розробляти адекватні заходи реагування на них [38].

Сучасний стан злочинності в Україні є однією з найбільш актуальних суспільних проблем. Злочинність становить загрозу для безпеки всіх сфер життєдіяльності суспільства, завдає шкоди правопорядку, негативно впливає на соціальний, культурний та економічний розвиток, істотно підсилює рівень соціальної напруги в країні. В регіонах спостерігається не лише зростання злочинності, а й поява її нових форм та видів; збільшується рівень та ступінь тяжкості традиційних видів злочинів; зростає кількість випадків застосування зброї; набуває поширення використання під час вчинення злочинів високих технологій, найсучасніших досягнень науки і техніки; простежуються тенденції до виникнення такого явища, як регіональна спеціалізація злочинності; експортування певних видів злочинності з одних регіонів в інші [10].

Розробка ефективних заходів щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються відносно іноземців, безпосередньо залежить від об'єктивних закономірностей їх вчинення, кількісних та якісних характеристик цих явищ, механізму вчинення таких протиправних діянь. З огляду на це, необхідним є здійснення аналізу кримінальних правопорушень в межах кримінологічної характеристики, що усвідомлюється як «сукупність

даних (достатня інформація) про певний вид (групу) кримінальних правопорушень або конкретне особливо небезпечне діяння, що використовуються для їх запобігання» [105, с. 93].

На думку В. І. Тимошенко та В. І. Шакуна, зміст кримінологічної характеристики розкривається шляхом виявлення ознак, що становлять у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру [190, с. 151–152]. У свою чергу, А. Ф. Зелінський, кримінологічну характеристику розглядає як комплексне поняття, що охоплює поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів [76, с. 153].

За визначенням В. В. Голіни, злочинність спотворює суспільну свідомість та перешкоджає реалізації природного позитивного потенціалу людини, у чому й знаходить своє вираження суспільна небезпечність злочинів у сфері службової діяльності. Внутрішніми характеристиками є стійкість, активність та організованість. Ці ознаки спільно з вказаними показниками кримінальних правопорушень щодо конкретних осіб дозволяють комплексно дослідити основні закономірності такої злочинності, вивчити її стан й розробити належні рекомендації щодо запобігання [107, с. 97].

У цьому аспекті О. М. Джужа наголошує, що кримінологічна характеристика становить сукупність певних відомостей про визначений злочин або їхню групу, що використовується для протидії ним. Акцентовано увагу на тому, що кримінологічна характеристика, так само як і розроблення комплексу заходів з профілактики злочинів, виступає однією зі складових цілісної системи запобігання кримінальним правопорушенням. Таким чином, розуміння такого явища, як кримінологічна характеристика, прямо ґрунтується на визначенні його змісту, набору тих кримінологічно значущих ознак, що включається до кримінологічної характеристики [163; 108].

Як правильно зауважив А. М. Бабенко, загальнодержавні середні показники та тенденції злочинності, на яких ґрунтується сучасна

кримінологічна теорія і практика, не повною мірою враховують регіональну специфіку злочинності. Врахування під час організації запобігання злочинам лише загальнодержавних показників призводить до однобокості у сприйнятті інформації, ігнорування її негативних тенденцій на окремих територіях, що обумовлює викривлення реального стану. За таких умов державні та правоохоронні органи не працюють на випередження злочинності, втрачають ініціативу, своєчасно не локалізують осередків спалаху злочинності в окремих регіонах – «донорах злочинності». Внаслідок цього відбувається суттєве зниження ефективності заходів, спрямованих на запобігання злочинності в країні [10].

У свою чергу, проаналізувавши різні точки зору щодо поняття «кримінологічна характеристика», В. С. Батиргарєєва дійшла до висновку, що кримінологічна характеристика повинна включати тільки ті параметри злочинності, які є на момент вивчення, без включення активного попереджувального впливу на них з боку суспільства, держави, інших суб'єктів, а саме: кількісно-якісні показники, істотні риси і властивості особистості злочинця і потерпілого від злочину, а також причини і умови злочинних проявів, тобто кримінологічна характеристика повинна обмежуватися констатацією лише початкових даних про злочинність. А попереджувальна робота, що спрямована на втручання у розвиток негативного явища – злочинності, повинна виступати самостійним елементом вивчення і отже не включатися в поняття «кримінологічна характеристика» [23, с. 7].

Кримінологічна характеристика розбоїв неминуче повинна охоплювати всі кримінологічно значущі ознаки загальної злочинності, а саме: рівень, коефіцієнти, структуру, динаміку, характер, стан, «ціну», латентність тощо. Щодо категорії стану як елемента кримінологічної характеристики варто зауважити, що у філософському значенні вона визначається як сукупність ознак і суттєвих якостей явища. Останніми роками дедалі частіше висловлюється думка про те, що поруч із традиційними показниками потрібно

використовувати показник обсягу заподіяної шкоди, який включав би в себе й витрати держави на боротьбу зі злочинністю. У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що, безумовно, використання такого показника для виміру реальної «ціни» корисливо-насильницьких злочинів, було би дуже корисним в аспекті всебічної кримінологічної характеристики цих злочинів, але на сьогодні методику вимірювання обсягу заподіяної шкоди розроблено недостатньо [108].

Динамічні властивості корисливо-насильницької злочинності, тобто спроможність активізуватися або, навпаки, «загасати», розкриваються у її структурі. У різні роки прослідковуються відповідні зміни структурних показників.

У кримінології, як правило, під поняттям «рівень злочинності» розуміється «...визначена в абсолютних числах загальна кількість злочинів та осіб, які їх вчинили, вчинених на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу» [71, с. 156]. Структура злочинності «...має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх вчиняють» [71, с. 161]. Динаміка злочинності – це показник, «...що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду. Показником динаміки злочинності є, як правило, темп, алгоритм зміни її кількісних значень (їхнє збільшення або зменшення) порівняно з даними періоду, взятого для порівняння» [71, с. 169].

Отже, дослідження стану розбоїв передбачає отримання всебічної та об'єктивної інформації про рівень, структуру та динаміку злочинів цієї категорії. Знання реальної ситуації про стан таких злочинів необхідне для розроблення та здійснення законодавчих, правозастосовних, організаційних та інших заходів запобігання такому виду злочинності органами і підрозділами НПУ.

Протягом 2020 р. криміногенна ситуація в державі дещо покращилася, але залишалася складною. Переважала тенденція зменшення більшості видів кримінальних правопорушень, але чисельність деяких з них зросла.

Чисельність заяв та повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органів поліції і були зареєстровані в журналі єдиного обліку (ЄО) (далі – заяви та повідомлення), на відміну від попереднього року, знову зросла на 2,3 % (2017 р.: +8,9 %; 2018 р.: +8,1 %; 2019 р.: –1,2 %) і становила 7381550. Причому продовжилося скорочення кількості заяв з ознаками кримінальних правопорушень (–7,6 %) та зростання числа заяв та повідомлень без таких ознак (+3,6 %).

У 2020 р. в ЄРДР зареєстровано 784096 (–6,7 %) діянь з ознаками кримінальних правопорушень. З них чисельність облікованих кримінальних правопорушень склала 360622, що на 18,8 % менше аналогічного показника попереднього року (2017 р.: –11,6 %; 2018 р.: –7,0 %; 2019 р.: –8,8 %). З числа кримінальних правопорушень злочини склали 262339 (72,7 %), а кримінальні проступки – 98283 (27,3 %). Кількість діянь, провадження щодо яких були закриті за реабілітуючими обставинами, дорівнювала 423474 (+6,9 %) (2017 р.: –1,0 %; 2018 р.: –18,7 %; 2019 р.: –7,5 %). Їх частка серед всіх посягань, інформація щодо яких зареєстрована в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, становила у звітному році 54,0 % (2017 р.: 50,1 %; 2018 р.: 46,8 %; 2019 р.: 47,2 %) [45].

У 2014 р. кількість розбоїв попереднім роком зросла до 3895 (+36,4 %), у наступні два роки спочатку зменшилася на 8,7 %, потім зросла на 9,8 % і дорівнювала 3904, а у 2017–2021 рр. мало місце щорічне суттєве зменшення чисельності цих посягань (2017 р.: –23,0 % (3006), 2018 р.: –24,7 % (2263), 2019 р.: –16,8 % (1883), 2020 р.: –27,8 % (1360), 2021 р.: –30 % (952)). У 2020 р. було зафіксовано 1360 розбійних діянь, що у 2,9 раза менше, ніж у 2016 р., а у 2021 р. – 952, що у 3,1 рази менше у тому ж році. Водночас, якісні показники мають дещо інші тенденції, зокрема питома вага розбійних нападів на житло

постійно збільшується і якщо у 2014 р. становила 25,8 %, то у 2021 р. – 34,8 % від загальної кількості розбоїв.

Частка таких посягань серед всіх кримінальних правопорушень цієї спрямованості була незначною й у 2014–2017 рр. коливалася біля 1 %, а у наступні 4 роки зменшилася до 0,7 % [149; 67; 45].

Результати проведеного узагальнення засвідчують, що під час внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань лише за вчинення розбою злочинне діяння найчастіше кваліфікувалося за ч. 1-2 (17,8 %). Понад дві третини кримінальних проваджень (68,9 %) розслідувалося за вчинення винним сукупності злочинів, в тому числі насильницьких – 52,8 %, корисливих – 26,4 %, інших – 22,9 %. При цьому переважну більшість від загального числа насильницьких злочинів складало умисне вбивство (пп. 1, 2, 4, 6, 8, 9, 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК України) – 90,3 %; представлені також зґвалтування (ч. 1, 3 ст. 152 КК України) – 12,5 %, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ч. 2 ст. 153 КК України) – 6,3 %, нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень та бандитизм – по 3,2 %.

Процентне співвідношення спричинених тілесних ушкоджень потерпілим за ступенем їх тяжкості виглядає наступним чином: легкі тілесні ушкодження – 13,1 %; середньої тяжкості тілесні ушкодження – 5,6 %; 6,5 % потерпілих під час розбійного нападу заподіювалися тяжкі тілесні ушкодження, а 62,7 % – тяжкі тілесні ушкодження, що спричинили смерть. Лише в 8,4 % випадків тілесних ушкоджень завдано не було.

Серед вчинених у сукупності з розбоєм корисливих злочинів переважають крадіжки (28,1 %) та грабежі (12,5 %); з числа інших – незаконне заволодіння транспортним засобом та незаконне поводження зі зброєю, але це поодинокі випадки. Так, через помсту потерпілому або бажання приховати вчинений розбій винний знищував майно потерпілої особи шляхом підпалу квартири або домоволодіння, тобто вчиняв дії, спрямовані на знищення майна потерпілого (ст. 194 КК України). У 1,8 % випадках серед викрадених предметів були документи, тому ч. 3 ст. 187 КК України доповнювалася

кваліфікацією за ст. 357 КК України – «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток»; залучення неповнолітніх у злочинну діяльність вимагало додаткової кваліфікації за ст. 304 КК України (2,9 %). Розбій міг супроводжуватися і хуліганськими діями (ст. 296 КК України), що додавали діянню ще більшої зухвалості й цинізму (0,9 %). Злочини могли вчинюватися не лише одночасно з розбоєм, але й до або після нього, тобто мала місце повторність злочинів: крадіжка індивідуального майна (9,4 %); грабіж індивідуального майна (6,4 %); вимагання індивідуального майна (1,6 %).

У цьому аспекті, як зазначає Л. В. Лісніченко, загалом частка розбоїв відносно загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень є значно меншою, ніж частка грабежів, позаяк межа між такими злочинами є доволі тонкою, що зумовлює існування такого специфічного явища, як перекваліфікація цих діянь з однієї статті на іншу, причому часто така перекваліфікація буває необґрунтованою. Тобто не завжди вчинений розбій кваліфікується правоохоронними органами саме за ст. 187 КК України. На практиці відбуваються непоодинокі випадки навмисного заниження ступеня тілесних ушкоджень, отриманих внаслідок розбійного нападу з метою перекваліфікації під час досудового розслідування розбою на більш легкий злочин – грабіж (ст. 186 КК України) [79; 119, с. 65–66].

Для більш повноцінного аналізу стану криміногенної ситуації в країні загалом та вчинення розбоїв зокрема необхідно розглянути розподіл інтенсивності вчинення цих злочинів у різних областях нашої держави. У регіональному розрізі в Україні має досить нерівномірне розмежування. З метою посилення об'єктивності територіального вимірювання обсягів досліджуваних видів злочинів пропонується оперувати коефіцієнтами злочинної інтенсивності, розрахованими на 100 тис. населення регіону [71, с. 158]. У свою чергу, Б. М. Головкін, проводячи своє дослідження рівня поширення корисливо-насильницької злочинності за регіональним розподілом у 2009 р., запропонував здійснити умовне районування України на дві великі

територіальні частини: високоінтенсивного та низькоінтенсивного поширення досліджуваних злочинних проявів [52, с. 63].

Так, до високоінтенсивних регіонів можна віднести: м. Київ (5,76 розбоїв на 100 тис. населення), Одеську (5,68), Кіровоградську (5,47), Запорізьку (5,16), Херсонську (4,67), Харківську (4,63), Дніпропетровську (4,5) та Київську (4,32) області. У зв'язку з військовими діями на території Донецької та Луганської областей у 2014 р. відбувся значний сплеск вчинення розбійних нападів – +154,1 % та +139,4 %, що сприяло збільшенню кількості озброєних злочинців та їх груп, мародерства, беззаконня на окупованих територіях та територіях проведення бойових дій, загалом складною соціально-економічною ситуацією, яка склалась у цьому регіоні, призвело до значного збільшення насильницьких злочинів з корисливих мотивів та загального погіршення криміногенної обстановки на території цих областей [120, с. 231-232; 176, с. 160–161].

До територій з високою інтенсивністю поширення розбійних нападів ще у 2019 р. також можна було віднести Житомирську (5,16 на 100 тис. населення), Черкаську (4,72), Вінницьку (4,17) та Волинську (3,86) області. Проте вже у 2021 р. відбулося значне зниження кількісних показників облікованих злочинних проявів на їхніх територіях: від -17,5 % до -54,4 %.

Окрім попередніх чотирьох областей до регіонів із середньою інтенсивністю розповсюдження розбоїв можна віднести: Миколаївську (3,84 на 100 тис. населення), Полтавську (3,75), Сумську (3,37), Чернігівську (3,24) області.

За офіційними статистичними даними, у 2021 році до числа областей з низьким коефіцієнтом поширення розбоїв належать: Черкаська (2,18), Львівська (2,03), Вінницька (2,01), Хмельницька (1,99), Закарпатська (1,91), Рівненська (1,91), Донецька (1,82), Чернівецька (1,22), Луганська (0,89), Івано-Франківська (0,86) та Тернопільська (0,67) [123].

Якщо розглядати місце вчинення розбою, то, аналізуючи статистичні дані, можна зробити висновок про те, що розбої в 5 разів частіше вчиняються у містах та селищах міського типу, ніж в сільській місцевості.

Протягом 2014–2021 рр. у публічних місцях було вчинено від 30,3 % до 54,3 % таких злочинів, а від 45,3 % до 69,1 % становили розбійні напади на житло (у період з 2013–2019 рр. всього вчинено 3694 розбійних нападів на житло в Україні, зокрема у 2013 р. – 402, 2014 р. – 485, 2015 р. – 468, 2016 р. – 546, 2017 р. – 694, 2018 р. – 597, 2019 р. – 502). Частка розбійних нападів на водіїв та пасажирів автотранспорту була незначною та складала не більше 10 %-11 % (у 2014 році вчинено 93 таких нападів або 5,8 % від загальної кількості розбоїв в Україні, у 2017 р. – 108 (6,7 %), у 2018 р. – 154 (9,6 %), у 2019 – 177 (11,0 %).

Розбійні напади на квартири, приватні будинки та домоволодіння, торговельні та банківські установи (у т.ч. пункти обміну валют), а також інші підприємства є особливо небезпечними. Характерною ознакою розбійних нападів є їх груповий характер (72 %), з них 48 % вчинені організованими злочинними групами, близько половини з яких кваліфіковані бандами, з використанням вогнепальної зброї – 78 %, холодної зброї – 22 %, у 96 % злочинці використовували транспортний засіб. До складу таких груп входить від 2 до 5 осіб (67 %). У 67 % випадках такі напади супроводжувалися жорстоким насильством над потерпілим (зв'язування, нанесення побоїв, катування), у 58 % – погрозою насильства, небезпечним для життя потерпілого. Напади заздалегідь готуються та плануються. У пошуках грошей та дорогих речей злочинці завдають тяжких тілесних ушкоджень та мордують потерпілих, що нерідко призводить до їхньої смерті. Насильство застосовується злочинцями з метою: подолання супротиву з боку потерпілого або інших осіб, які постали на захист майна; встановлення місцезнаходження матеріальних цінностей; запобігання звернення потерпілого або інших осіб до поліції чи відтермінування його.

Для розбійних нападів на житло характерне застосування особливо жорстокого насильства. За характером проникнення способи такі розбоїв розподілено на дві основні групи: І) пов'язані з подоланням перешкод (злам замків, вибивання дверей, віджимання дверей з використанням домкратів,

розбиття та видалення скла у вікнах, підбір ключів або використання їх дублікатів, пролом стін, стельових перекриттів) – у 26 % вивчених кримінальних провадженнях; II) не пов'язані з проникненням – 62 %, з них у 20 % – проникнення в квартиру відбувалися в результаті використання особистих взаємин або знайомства з власниками; у 19 % – вчинені в силу недбалості з боку власників (незачинені двері або вікна, що дають можливість вільного доступу); у 18 % – проникнення в житло відбувалося в результаті зайвої довірливості її господарів (проникнення під виглядом співробітників різних органів і служб).

На значну питому вагу в структурі розбою непрофесійних, часто маргінальних злочинців вказує й той факт, що в більшості випадків винні детально не продумували спосіб зникнення з місця злочину. З викраденим вони йшли пішки або на їхали приватному транспорті одного з співучасників. Коли викраденого майна було дуже багато, а відстань від місця вчинення злочину до місця перебування винних була значною, винні зупиняли попутний транспорт, таксі. Тут спрацьовує почуття «анонімності» у великому місті, коли злочинець не сподівається бути впізнаними водіями чи перехожими. Саме так поведуть себе мігранти, бо професійні злочинці ще на стадії планування відпрацьовують швидкий та безпечний відхід з місця злочину, унеможливаючи випадкове впізнання сторонніми. Не станемо наголошувати на тому, що така необачна поведінка демонструє також і вади розумових здібностей.

З зазначеного можна зробити висновок про певну спонтанність виникнення злочинного умислу при розбоях. Це, знов-таки, свідчить про маргінальність значної частини суб'єктів вчинення. Натомість, озброєність іншої категорії розбійників однозначно вказує на запланованість злочинного посягання саме з застосуванням (або, принаймні, погрозою) заздалегідь підготовленої зброї. Завчасно сплановані та підготовлені розбійні напади – особливі злочини, їх вчинення досить часто пов'язане з застосуванням холодної та вогнепальної зброї (51,4 %).

Насильство застосовується злочинцями з метою: подолання супротиву з боку потерпілого або інших осіб, які постали на захист майна; встановлення місцезнаходження матеріальних цінностей; запобігання звернення потерпілого або інших осіб до поліції чи відтермінування його. Для розбійних нападів на житло характерне застосування особливо жорстокого насильства. Цьому на підтвердження наведемо декілька прикладів. Так, у Ставищенському районі Київської області злочинець скоїв розбійний напад на пенсіонерку. Сокирою завдав їй удари по голові, потім забрав 2400 гривень, закрив будинок на навісний замок і зник. Вже за дві години працівники поліції оперативно встановили та затримали злодія у порядку ст. 208 КПК України [133]; у Кагарлику Київської області вчинено напад на родину підприємця, директора будівельної фірми, громадянина Г. У ніч на суботу в будинок через вікно увірвалися четверо нападників, однаково одягнені у чорну форму, балаклави і берци, при собі вони мали будівельні затяжні ремені, скотч, пістолети. У господарів вимагали гроші, вчиняючи насильницькі дії, що причинили короткочасний розлад здоров'я, а саме: надягали пакет на голову, зв'язували господаря та його дружину і катували їх розжареною праскою, душили, палили, вкривали їх ковдрами, обливали спиртним і погрожували підпалити. Унаслідок нападу зловмисникам вдалося викрасти кілька тисяч гривень і суму до 1000 доларів із гаманців господарів. Також вони викрали два золоті ланцюжки. Постраждале подружжя попало до лікарні у тяжкому стані. Дії нападників класифіковано за ч. 3 ст. 187 КК – розбій, поєднаний із проникненням у житло, інше приміщення чи сховище [130]; злочинці, прагнучи дізнатися місця зберігання цінностей, спочатку здійснювали на Ж. психологічний вплив, погрожуючи вбивством, демонструючи їй пістолет і зробивши з нього постріл у бік, потім, отримавши згоду на виконання своїх вимог, з метою запобігти звернення потерпілої в правоохоронні органи, побили її, кілька разів занурюючи її голову в ванну з водою, після чого інсценували її повішення [7]. Можливо також надання впливу на батьків, шляхом насильства над дітьми. Так, 17-річний В., зробивши розбійний напад на квартиру, для того,

щоб дізнатися, де знаходяться гроші і цінності, бив однорічну дитину на очах його матері [8].

Найбільш часто злочинці погрожували насильством, небезпечним для життя потерпілого. Такою загрозою винні долали опір потерпілих у 58 % вивчених злочинів. Відзначимо, що в кожному другому з цих злочинів словесні погрози злочинці підкріплювали демонстрацією зброї. У 33 % злочинів злочинці погрожували насильством, небезпечним для здоров'я потерпілого. Необхідно відзначити, що фізичне насильство практично завжди застосовувалося до потерпілого – власника майна. Психічне ж насильство застосовувалося не тільки до власника майна, але і до його близьких, в основному до дітей, у 8 % випадках. Останніми роками спостерігається немотивована жорстокість розбійників щодо потерпілих, навіть тоді, коли вони не чинять опору.

Вивчення практики показує, що злочинні групи в своїй більшості складали 2-3 людини. В основному стійкість групи була незначною, близько 64 % з них вчиняли один злочин і на цьому припиняли свою злочинну діяльність. Однак 36 % вчиняли повторні злочини часом неодноразово до моменту їх затримання правоохоронними органами.

В останні роки набуло поширення розкрадання чужого майна з використанням сильнодіючих одурманюючих речовин (клофеліну). Такі дії є специфічним різновидом розбою. Суб'єктом цих злочинів виступають жінки, як правило, повії. Вони в основному діють в складі злочинної групи, в яку крім них входять чоловіки. Повії активно використовують і в злочинній розвідці. Так, у Харкові одна з кавказьких злочинних угруповань, що займалася розбоями, активно використовувала жінок легкої поведінки в якості «навідників» на квартири, де ті побували [6].

Не менш небезпечними є розбійні напади на транспорті, особливо автомобільному. Набули поширення групові розбійні напади на вантажні автомобілі з цінним вантажем (аудіо- та відеотехніка, комп'ютери тощо) та легкові автомобілі. Шляхи України (та й не лише України) стають

небезпечними з огляду на дорожній розбій. Окрім цього, необхідно звернути увагу працівників поліції на реальну можливість потрапляння до рук злочинців небезпечних вантажів (зброї, набоїв чи вибухівки). Наприклад, *відповідно до показань осіб, які були очевидцями злочину, близько 20 години на територію підприємства заїхав автомобіль та зупинився біля парпету офісно-складського приміщення. Після цього, через ті самі ворота на територію цього ж підприємства вбігли двоє чоловіків, одягнені у темний одяг та маски і практично від воріт відкрили вогонь з автоматичної зброї по автомобілеві, при цьому, на автоматичній зброї злочинців були встановлені цілевказувачі. Постріли продовжувалися близько 10 хвилин, після чого невстановлені особи щось погрузили до рюкзаків та зникли з місця події [9].*

Розбої поза населеними пунктами вчинялися організованими злочинними групами на автодорогах державного (24 %), регіонального (48 %), місцевого значення (28 %). На ділянках автодороги, що не мають об'єктів дорожнього сервісу вчинялося більшість розбійних нападів (71 %). Розбійні напади на об'єкти дорожнього сервісу були вчинені в 17 % випадках. Найчастіше вчиняються напади на автозаправні станції (13 %), а також придорожні магазин, пункти громадського харчування (ресторани, кафе), готелі (4 %). Обрання місця та моменту вчинення розбійного нападу залежить від особливостей транспортного засобу, чисельності та озброєння злочинної групи. Такі напади вчиняються на відкритій місцевості, раптово і швидко, із застосуванням зброї, після чого нападники зникають з місця події на автомобілях, в окремих випадках – на автомобілі потерпілого. Виконавці в період вчинення запланованого злочину, з огляду на обстановку, що змінюється, чи інші обставини, можуть змінювати спосіб вчинення злочину, вчиняти не заплановані раніше злочинні дії, використовувати інші знаряддя.

Так, у Київській області група невідомих озброєних осіб напали на працівників «Укрпошти», начальника пересувного відділення та водія, які перевозили гроші для виплати пенсій громадянам. Зловмисники, підрізали автомобіль службовців і, використавши сльозогінний газ, викрали у них

близько 200 тисяч гривень. Після чого підпаливши один із своїх автомобілів втекли. Від полум'я згорів транспортний засіб потерпілих. Для розшуку злочинців на території області введений оперативний план «Сирена» [130].

У містах об'єктами розбою стають таксисти, особливо в нічний час, а також власники легкових автомашин, які займаються перевезенням пасажирів. Учинені акти насильницького заволодіння автомобілями у 35,9 % випадків кваліфіковані, як грабежі, у 27,7 – як розбійні напади, у 36,4 % – як угони, поєднані з насильством. Під час розбійних нападів у 25,0 % випадків вчинялися вбивства водіїв [143, с. 8].

В 43,2 % випадках розбою передувало особисте знайомство винного і потерпілого. Це, зокрема, родинні зв'язки між винним і потерпілим (15,1 %), спільне розпивання спиртних напоїв (11,6 %), наявність дружніх та приятельських стосунків (4,1 %), спільна робота або спільні знайомі (30,2 %). Це стосується й тих випадків, коли інформація про наявність грошових коштів чи коштовностей у жертви була передана злочинцям їхніми знайомими, при цьому знайомі могли і не здогадуватися, з якою метою вона буде використана. Хоча мають місце і випадки, коли розбій вчиняє один із членів родини відносно своїх рідних.

Розбій – мінімально латентний злочин. Це пояснюється тим, що під час розбійного нападу жертвам можуть завдаватися тяжкі тілесні ушкодження, заподіюватися смерть. Крім того, громадяни втрачають свої матеріальні цінності, багатьом з них досягти того рівня матеріального достатку, який був у них до пограбування, дуже важко. Передусім саме внаслідок вищеперелічених причин розбої майже завжди потрапляють у поле зору правоохоронних органів. За своєю природою латентні розбої можуть бути лише штучно латентними, оскільки завжди є потерпілі від злочину (значить, про факт вчинення злочину відомо не лише одному винному), і помилитися в небезпечності дій, що учиняються злочинцями, так само неможливо (а, значить, виключені й «суміжні» ситуації) [23, с. 8].

За днями місяця розбої вчинюють приблизно з однаковою частотою,

динаміка ж розбійних нападів за днями тижня суттєво різниться. «Найнебезпечнішим» днем виявилася п'ятниця: за нашими даними, в цей день було вчинено 21,5 % усіх розбоїв. Тут прослідковується можлива кореляція з останнім робочим днем тижня, коли, перебуваючи напідпитку, окремим маргіналам видається за доцільне вирішити за рахунок розбійного нападу власні матеріальні потреби (принаймні, для придбання алкоголю та продовження «святкування»). Тим паче, варто пригадати, що більшість (73,4 %) розбоїв вчинюється в стані сп'яніння. «Найспокійнішим» із усіх днів тижня виявилася субота, коли було зареєстровано 10,3 % розбійних нападів.

Більшість розбійних нападів вчинялися з 23 до 6 годин (53 %), з 18 до 23 годин – 23 %, з 12 до 18 годин – 15 %. Злочинці прагнуть у більшості випадків використовувати темний час доби як чинник, з одного боку, який полегшує реалізацію злочинного наміру, а з іншого боку, який ускладнює сприйняття факту нападу з боку третіх осіб, поява свідків, або осіб, здатних чинити опір. На осінній період року припадає 29,7 % розбоїв, поєднаних з проникненням у житло, на весну – 27,9 %, на зимовий сезон доводиться 26,7 % злочинів. Причому треба відзначити, що саме в холодний період осінніх і весняних місяців рівень розбійних нападів вищий ніж у порівняно теплий період даних сезонів. Найменша кількість розбійних нападів вчиняється літом (15,7 %), хоча влітку, як свідчить практика, доступ до приміщення громадян є ще більш полегшеним для проти-правного вторгнення. Очевидно, такий стан справ треба пояснювати тим, що в холодний період року людині важче знайти будь-яку сезонну роботу. У цей же час дорожчають продукти харчування, також людині є потрібним теплий одяг. Словом, задовольняти свої потреби в харчуванні, одязі стає дещо важче. Крім того, взимку в містах концентруються кримінальні елементи, які також заняті пошуком засобів існування. Звідси відбувається зростання злочинних проявів з метою здобування матеріальних коштів для існування [23, с. 8; 24, с. 48].

Проведений аналіз статистичних даних про зареєстровані злочини і результати роботи, офіційних форм статистичної звітності Офісу Генерального

прокурора та Національної поліції України щодо стану і динаміки розбоїв за 2014-2021 рр. вказує на те, що показники таких злочинів протягом всього досліджуваного періоду часу мали нестабільний характер, зокрема зменшення змінювались періодами їх збільшення. Незважаючи на певне зменшення облікованої кількості таких злочинів, прослідковується загострення кризових явищ у соціальній сфері та секторі економіки й воєнні дії в країні не сприятимуть покращенню криміногенної ситуації у країні, а навпаки погіршуватимуть її у майбутньому. Це дає підстави прогнозувати можливе подальше зростання кількості саме корисливо-насильницьких злочинів проти власності.

2.2. Причини та умови розбоїв

Ряд вчених розглядає причину як один із факторів, необхідних для настання наслідку [111]. Інші – як взаємодію умов, які з необхідністю призводять до настання наслідку [71]. У другому випадку причина розглядається як сам зв'язок, а не як один із елементів зв'язку. Зв'язок відбувається між умовами. Умова не породжує наслідок, але необхідна для дії причини. «Причинний фактор завжди перебуває у взаємодії із сукупністю умов – зовнішніх, властивих середовищу, і внутрішніх, властивих організму. Умови можуть сприяти дії причинного фактора, вони можуть зробити неможливим його дію ... Специфіка наслідку визначається не причиною самою по собі, а поєднанням, взаємодією її з певними умовами» [107]. Взаємини між причиною і наслідком можуть виступати як у формі необхідності, так і в формі випадковості.

Будь-яка подія або явище, отже й їх причина, можуть бути, але можуть і не бути в даний момент, що залежить від того, породжені вони внутрішніми тенденціями або зумовлені простим чергуванням ланок причинно-наслідкового

ланцюга. Але якщо причина даного явища і відповідні умови наявні, то і наслідок буде обов'язковим. Причина породжує наслідок лише остільки, оскільки за даних умов іншого не могло бути і рано чи пізно це трапилося б. Звичайно, констатація цього факту аж ніяк не означає, що причинність позбавлена випадкових, привхідних обставин. Випадковість має місце в причинності, проте є лише доповненням, а не її сутнісною складовою. Необхідність розкривається в результаті вивчення маси випадковостей, властивих тим чи іншим явищам. Вона виявляється як тенденція, що реалізується через випадковості конкретних фактів. Слід зазначити, що й донині взаємозв'язки необхідності та випадковості досить чітко не визначено, а це неминуче відбивається на різних дослідженнях, у тому числі й кримінологічних [190, с. 128]. У кримінології під причинами і умовами злочинності розуміють соціальні, економічні, нормативно-правові, організаційні, моральні, психологічні, технічні, екологічні та інші негативні явища і процеси, що зумовлюють злочинність та сприяють її проявам [189, с. 373].

Ураховуючи викладене, доцільним видається поділ системи причин та умов (криміногенних детермінант) розбоїв, що вчиняються в Україні, на три рівні:

- макрорівень (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища і процеси, які обумовлюють корисливу злочинність проти власності та є похідними від причин й умов злочинності загалом у країні:

- мікрорівень (в окремих соціальних групах), які притаманні саме розбоям, що вчиняються в суспільстві та продукують вчинення інших кримінальних правопорушень.

- особистісний рівень (окремих осіб) – це безпосередні причини й умови у механізмі конкретної кримінальної протиправної поведінки.

Загалом, об'єднавши рівні детермінації корисливо-насильницької злочинності, необхідно виокремити такі групи причин та умов: *політичні, соціально-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні.*

Витоки *політико-соціально-економічних* причин сучасної економічної злочинності пов'язані з розвитком економічних процесів, які відбувались ще за радянських часів. У 1960–80-х роках партійно-господарську номенклатуру було виведено з-під контролю правоохоронних органів. Економічна ситуація, що склалася, активно продукувала виникнення і розповсюдження тіньової економіки. За тих умов стало можливим зростання розкрадачів з хабарниками партійного і державного апаратів. Цей симбіоз породив нову «якість», створивши необхідні передумови для формування сучасної економічної злочинності.

Самоусунення держави від регулювання економічного процесу, розрив економічних зв'язків з країнами колишнього СРСР, лібералізація цін, маніпуляції з грошовим обігом, процентними ставками на кредити, ставками оподаткування, надання різноманітних пільг суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності зробило економіку початку 90-х років XX ст. некерованою і створило підґрунтя для зростання економічної злочинності. Порушення системи грошового обігу в країні, фіскальна кредитна, податкова система і система ціноутворення, спрямовані переважно на залатування дірок економіки, що розвалилася, не лише не врятували становище, а ще більше погіршили його, створивши оптимальні умови для криміналізації усіх сфер суспільних відносин. Внаслідок цього бурхливо зростали усі види корисливих злочинних посягань і особливо ті злочини в сфері економічної діяльності, що не були характерними для командно-адміністративної системи: контрабанда, зокрема незаконне вивезення неліцензійної сировини, рідкоземельних металів, ухилення від оподаткування, маніпуляції з ціноутворенням, шахрайство з фінансовими ресурсами, зайняття забороненими промислами, фіктивне підприємництво тощо [112, с. 4].

Перехідний період, що пов'язаний із запровадженням засад ринкових відносин у легальну економіку, перерозподілом власності, зростанням ролі зовнішньоекономічних чинників, призвів до «якісної» трансформації організованих злочинних груп, їх подальшої професіоналізації, більш чіткого

розшарування на «загальнокримінальні» та «економічні» складові, удосконалення матеріально-технічного оснащення, комерціалізації діяльності й (що головне) потрапляння у сферу легального бізнесу. У цих умовах організована злочинність стала економічним явищем, зміцненим фінансовими інтересами. Розкрадання державної власності шляхом порушення процедур приватизації, реалізація незаконних угод у кредитно-фінансовій сфері та у сфері зовнішньоекономічної діяльності, ухилення від сплати податків стали основними джерелами надприбутків організованих злочинних угруповань [209, с. 192].

До соціально-економічних детермінант злочинності, зокрема розбоїв, належать:

глобалізація світової економіки, яка слугує глобальній монополізації, порушенню еквівалентності товарообмінів та справедливому розподілу продуктів праці;

руйнівна, тривала економічна криза у світі та нашій державі, що призвела до втрати золотого паритету всіх без винятку національних валют, що вплинула на фінансовий порядок та вартісний номінал національних грошей. Йдеться як про бідність, так і передусім про несправедливість у розподілі доходів серед різних верств населення. Так, соціологічні дослідження свідчать, що 40 % жителів України вважають себе бідними, хоча, за офіційними даними, таких не більше ніж 2,0–3,0 % [74; 205]. Середньомісячна зарплата в Україні становить близько 9202 грн (2021 р.), або всього 290–300 дол. США, хоча ще два роки тому ця цифра становила майже 400 дол. США. Викликає занепокоєння поглиблення соціальної нерівності в державі, яке вимірюється за допомогою двох основних індикаторів: децильного коефіцієнта (характеризує відмінність в розподілі доходів між 10,0 % найбідніших і 10,0 % найзаможніших верств населення) та індексу Джині (сумарний показник ступеня соціального розшарування за рівнем річного доходу між усіма верствами суспільства; при розрахунку у відсотках він називається «коефіцієнт Джині»). За роки незалежності в Україні

поступово сформувалася так звана «культура нерівності», яка характеризується низьким рівнем соціальної єдності суспільства, високою недовірою людей один до одного й підвищеними показниками агресивності. Економічна криза в Україні пов'язана спочатку з російською анексією Криму, агресією на Українському Донбасі, а також війною. Відбулася величезна девальвація гривні (майже втричі), збільшилися ціни на продукти та основні послуги, суттєво зріс рівень безробіття (майже 10 % населення за методологією МОП) [186];

позитивні зовнішньоторговельні сальдо багатьох, порівняно небагатих, країн і від'ємні – багатих, унаслідок чого за реальні товари останні розплачуються нічим не забезпеченими папірцями. Унаслідок цього вільно конвертована валюта, що з'являється при цьому у країнах-донорах, використовується здебільшого як джерело для конвертації кримінальних доходів, вивезення їх за кордон, підтримання «тіньової» економіки, приховування доходів від оподаткування тощо. Це ускладнює конфіскацію незаконно нажитого, сприяє розквіту кримінального бізнесу та ще більшому зубожінню країн і соціально-виробничих верств населення. Найбільш тінізованими секторами економіки виявилися роздрібна торгівля та будівництво. Основними складовими тіньової економіки є три види ухиляння від податків: приховування доходу від бізнесу (2017 р. – 60,2 % та 2018 р. – 56,7 %); приховування реальної кількості найманих працівників (у 2017 р. та 2018 р. – 21,9 %); приховування реальних розмірів виплаченої зарплати, або ж зарплата «у конвертах» (18,3 % та 21,4 %). За результатами зазначеного дослідження масштаби приховування та неповного звітування за трьома складовими тіньової економіки є такими: підприємства України залишали незадекларованими у 2017 та 2018 рр. 40 % своїх доходів; не були офіційно працевлаштованими 35 % та 32 % працівників компаній відповідно; було неофіційно виплачено 46 % та 45 % заробітної плати працівників компаній [193];

значні прорахунки при проведенні приватизації призвели до перерозподілу державної власності на користь корпоративно-бюрократичних

структур [110, с. 40];

недоліки в регулюванні кредитно-фінансових відносин призводять до широкомасштабних фінансових махінацій, присвоєння наданих кредитів, псевдо банкрутства та ін. Прикладом слугує кредитно-банківська діяльність, що регулюється низкою законодавчих актів, основним з яких є Закон України «Про банки і банківську діяльність» [145]. Маючи великі можливості позитивного впливу на розвиток економіки, кредитна система водночас відчуває на собі негативний вплив неврегульованості певних правових положень, недоліків кредитно-фінансових технологій, документообігу, недостатнього професійного рівня працівників кредитної галузі, а також існування можливості зловживань як з боку працівників кредитно-фінансових установ, так і позичальників. Вказані обставини загострюють криміногенну обстановку, сприяють збільшенню кількості злочинних посягань на кредитно-фінансові ресурси [210, с. 112];

недосконалість податкової системи і системи ціноутворення створює сприятливі умови для масового ухилення від оподаткування, фіктивного підприємництва, шахрайства з фінансовими ресурсами;

недосконалий процес наповнення доходної частини державного бюджету, який щорічно балансує на межі невиконання. Головні фінансові надходження до бюджету становлять прибутки, отримані від експорту продукції металургійної та гірничо-видобувної галузей. Водночас постійно існує загроза втрати основної частини зовнішніх ринків збуту, що автоматично поставить під загрозу виконання державного бюджету.

В останнє десятиліття міграція, охопивши значну кількість людей, внесла в їхнє життя істотні зміни. У зв'язку зі збільшенням обсягів нелегальної міграції, що стала одним із видів кримінального бізнесу, оцінити реальні масштаби міграції в Україні доволі важко. Трудова міграція, підставою якої є поліпшення матеріального становища, не ставить за мету адаптацію в новому суспільстві. Те саме можна сказати й про нелегальну міграцію, якщо тільки вона не є вимушеною. Культурний, соціальний конфлікт, як правило, не

властивий таким особам. Він виникає у разі коли мігрант не хоче змінювати свої ціннісні орієнтири. До того ж, адаптація мігрантів залежить, насамперед, від розв'язання питань, пов'язаних з їхнім працевлаштуванням і проживанням. У такому випадку найбільш захищеною категорією, з точки зору законодавства України, є особи, які одержали статус біженця. Україна сприяє біженцям у сфері зайнятості, допомагає працевлаштуватися, знайти житло тощо. До визнання особи біженцем і вимушеним переселенцем особи, які подали клопотання про одержання свідоцтва щодо отримання такого статусу, також мають певні права. Найнезахищенішою категорією мігрантів є особи, які змушені залишити місця постійного проживання внаслідок стихійних лих або техногенних катастроф, а також внаслідок систематичного порушення прав і свобод людини та громадянина. Вони не одержують статусу біженця (вимушеного переселенця) і, відповідно, не наділені правами останніх, що значно ускладнює процеси їхньої адаптації й асиміляції у нове суспільство [32, с. 21–22].

Сьогодні Україна опинилася віч-на-віч із масовими переміщеннями населення. Їх умовно можна поділити на три групи.

До першої належать ті, що беруть своє походження у минулому і є наслідком або продовженням міграційних процесів радянського періоду – зокрема, повернення репресованих і депортованих народів на історичну батьківщину.

Друга група складається з сучасних компонентів – біженців; громадян, виїжджаючих у більш розвинуті країни; іноземців, які прибувають в Україну на тимчасове чи постійне проживання; транзитних мігрантів; нелегальних мігрантів тощо.

Третя група – вимушені внутрішні державні та міждержавні переселенці від агресивної військової політики російської федерації.

Нелегальну міграцію, як і інші негативні соціальні явища, обумовлює ціла система факторів. У цьому зв'язку виникає закономірне і важливе в науковому та практичному плані питання про характер та роль тих чи інших

чинників нелегальної міграції. Тому факторами нелегальної міграції визнають явища, процеси, інші чинники, які здійснюють будь-який детермінуючий вплив на нелегальну міграцію, обумовлюючи її як явище та породжуючи конкретні прояви. Якщо перші переселенці з Донбасу виходили переважно з політичних міркувань, не сприймаючи порядків самопроголошених республік, розгортання воєнних дій змусило тисячі людей рятувати своє життя. Згідно з першими даними з Донбасу, оприлюдненими в червні 2014 року, внутрішньо переміщених осіб нараховувалося на той час трохи більше ніж 3 тис. осіб. Проте кожне загострення ситуації викликало нові масштабні переселення. Найінтенсивнішими вони були в липні-серпні та в жовтні 2014 року, а також січні-лютому 2015 року. Виїзди з району бойових дій відбувалися, здебільшого спонтанно, з мінімальною кількістю особистих речей та коштів, часто з ризиком для життя [69, с. 181].

За оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), кількість осіб, які станом на півряччя 2022 р. вважаються внутрішньо переміщеними особами (ВПО), становить приблизно 7,1 млн. У Мінсоцполітики на початку травня повідомляли про понад 2,7 млн осіб, які зареєструвалися й отримали довідку ВПО. ВПО, які прибули зі східних областей, становлять більше половини (55 %) від загальної кількості, з південних областей – 13 %; їхня частка поступово збільшувалася. Водночас частка ВПО з Києва та північних областей суттєво зменшилася порівняно з першим місяцем повномасштабної війни – нині вона становить 16 % і 12 % відповідно. Кількість людей, які повернулися після переміщення в межах країни, за оцінками МОМ становить близько 4,5 млн осіб [39]. До вирішення проблеми внутрішньо переміщених осіб держава була неготова. Чинний Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [147] було прийнято зі значним запізненням, лише в жовтні 2014 року.

Організаційно-правові. На думку М. О. Семенишина, одним з недоліків нормативно-правового характеру, що впливає на рівень корисливо-насильницької злочинності, є відсутність на законодавчому рівні чіткої

спеціалізації правоохоронних і контролюючих органів, відсутність належної взаємодії та координації правоохоронних органів, недосконалість моніторингу криміногенної ситуації та її оцінки. Як наслідок, у діяльності зазначених правоохоронних органів з'явилась апатія; посилилась корислива спрямованість, обумовлена відсутністю соціальної справедливості в оцінці результатів їх діяльності та невідповідність заробітної плати витратам; ін. Більш того, в умовах критичного реформування правоохоронних органів, більша частина кадрових працівників залишила державну службу й перейшла на бік криміналітету. Все це в кінцевому результаті «розв'язує» руки особам, які схильні до вчинення корисливо-насильницьких злочинів, а також укріплює їх антисуспільну впевненість про безкарність або неможливість притягнення їх до кримінальної відповідальності у найближчій перспективі [176, с. 211].

Діяльність правоохоронних органів послаблюється частими змінами керівництва, відтоком кваліфікованих кадрів, відставанням у технічному забезпеченні правоохоронних органів, протизаконною взаємодією правоохоронців з комерційними структурами, поширенням корупції й діяльність організованих злочинних угруповань під її прикриттям [95], неукомплектованістю кадрів і, як наслідок, – підвищенням навантаження на працівників правоохоронних органів. Крім того, негативно на діяльність правоохоронних органів, на нашу думку, впливає недостатній правовий та соціальний захист працівників правоохоронних органів.

Суттєвою умовою, що сприяє вчиненню розглядуваних злочинів, є *недоліки в роботі дозвільної системи правоохоронних органів щодо забезпечення недопущення незаконного зберігання вогнепальної і мисливської зброї*. Під час розбійних нападів у 71,4 % випадків злочинці використовують різні види холодної та вогнепальної зброї. Як правило, під час здійснення таких злочинів застосовується зброя, отримана незаконним шляхом [124, с. 92]. Наразі особливо актуальним є питання широкого розповсюдження зброї в умовах війни. Нажаль, значна частина військовослужбовців та добровольців, які захищають країну, вважають за необхідне привезти в якості трофею

вогнепальну зброю та вибухівку, отриману під час проведення військових дій, тобто сприяють поширенню незаконного обігу зброї в країні. Частина такої зброї може бути використана під час вчинення розбоїв, що створить серйозну загрозу життю та здоров'ю не лише потерпілих, а й випадкових громадян, які стали свідками цих злочинів.

Також значною умовою вчинення розбоїв є *недостатній соціальний контроль відповідних органів за особами, схильними до таких діянь*. Йдеться про контроль за особами, які відбувають покарання без позбавлення волі, ненадання необхідної допомоги громадським організаціям і трудовим колективам у проведенні виховної роботи з умовно засудженими, недостатній адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі та забезпечення їх адаптації в суспільстві. Все це призводить до вчинення такими особами нових, як правило, більш тяжких злочинів [84, с. 93].

Морально-психологічні. Головними морально-психологічними причинами таких злочинів є:

1) низький рівень правової культури громадян. У нашій державі досить низький рівень правової освіти. Більшість з наших громадян не знають своїх прав та обов'язків, закріплених на законодавчому рівні. Такий недолік в правовій освіті та культурі насамперед спричинений державною політикою в цій сфері. Адже починаючи зі шкільних років, молодь не отримує достатнього навчання щодо основ правознавства, що в подальшому тягне за собою невміння та навіть небажання дізнатися про свої права та обов'язки як громадянина держави. Таке ставлення до права закладається ще в родинному колі, коли батьки своїм прикладом незнання, невміння та навіть в деяких випадках невиконання норм права показують негативне ставлення до права та низький рівень правової культури. Досить поширеною є думка про те, що така ситуація склалася в нашій країні через недосконалість законодавства, яке не повною мірою забезпечує захист прав та покладання обов'язків на громадян. Однак, на нашу думку, таке твердження є недостатнім для розповсюдження правового нігілізму в нашому суспільстві, яке можна констатувати на сьогодні.

Адже держава, в якій не дотримується закон, не може претендувати на статус розвиненої та правової, з високим рівнем правової культури. Факт недотримання норм права, на нашу думку, має прямим наслідком поширення злочинності. Тому в причинно-наслідковому зв'язку грабежів та розбійних нападів це явище посідає перше місце. За даними дослідження рівня правосвідомості сучасної молоді, лише 31 % опитаних засвідчив готовність беззаперечно дотримуватися правових норм у повсякденному житті, майже половина (49 %) воліє робити це вибірково, залежно від життєвих обставин, кожна п'ята молода людина висловила позицію ігнорування правових вимог [52, с. 251];

2) спотворення моральної, та релігійної свідомості. «Негативні ціннісні деформації свідомості тягнуть за собою моральний занепад та духовне спустошення» [52, с. 251]. Б. М. Головкін у своєму дослідженні стверджує, що моральний вплив на поведінку у повсякденному житті визнає лише 44 % молоді, натомість кожна десята молода людина взагалі не сприймає еталонів моральності. Проведені соціологічні опитування засвідчують, що нинішнє покоління спокійно і толерантно ставиться до випадкових або комерційних сексуальних стосунків (50 % респондентів), вживання психоактивних речовин, зокрема алкоголю (65 %), наркотиків групи канабіоїдів (35 %), вважаючи, що це є необхідним атрибутом стильного і престижного способу життя. Деякі представники молоді прихильно ставляться до крадіжок (15 %), ухиляння від сплати податків і хабарництва (24 %), майже кожен десятий виявляє готовність за грошову винагороду вчинити злочин. Також слід враховувати, що ці показники можуть виявитися суттєво вищими серед молоді, яка не працює і не навчається, має низький соціальний статус, відчуває брак можливостей для досягнення життєвого успіху і самореалізації [52, с. 251];

3) алкоголізм і наркотизація населення. Останнім часом спостерігається активне вживання частиною населення алкогольних та наркотичних засобів. Досить поширеною стала картина вживання слабоалкогольних та алкогольних напоїв молодими людьми та навіть особами шкільного віку, що, на думку

більшості молоді, підвищує їхній авторитет серед однолітків та членів певної мікрогрупи. Вживання наркотичних засобів є дещо менш поширеним, що спричинене насамперед їх важкодоступністю та значною вартістю. Однак при цьому кількість наркозалежних в нашій країні значна. Досить суттєвою є частка правопорушень та злочинів, які вчиняються саме в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння. Здебільшого їх учиняють у стані алкогольного сп'яніння, під час спільного вживання особами спиртних напоїв, при веденні аморального способу життя (64 %). Рівень уживання алкоголю молоддю не вирізняється за типом поселення та рівнем освіти;

4) проблеми в сімейно-побутовій сфері. Кримінологічні дослідження засвідчують, що більше половини всіх злочинців, які вчинили корисливо-насильницькі злочини, – неодружені (незаміжні). Це пов'язано з тим, що шлюб та родина мають вагомий моральний і соціально-мобілізуєчий потенціал. На противагу цьому фіктивні шлюбні відносини батьків, неповні родини, низький рівень культурних відносин в сім'ї; яскраво виражені авторитарні методи виховання з елементами насильства – усе це, безсумнівно, негативно впливає на формування особистості людини [143, с. 28; 123, с. 142–143; 119].

Також, варто зазначити, що сучасна молодіжна генерація активно залучається до іноземних культурних традицій, сповідуючи ідеали демократії, свободи, соціальної справедливості, рівності можливостей, безпеки, прагматичного світосприйняття. Водночас, запозичуються негативні елементи психології й свідомості європейського та американського суспільства, світоглядні уявлення, спосіб життя, норми поведінки, які морально незріле молоде покоління прихильніше сприймає і краще розуміє, ніж абстрактні суспільні ідеали. Можна констатувати, що сьогодні спостерігаються непоодинокі випадки відкритої пропаганди усіма видами засобів масової інформації культу насильства, глузу над особистістю, аморалізму тощо. Сучасні мас-медіа нерідко демонструють приклади виняткової жорстокості, зображають ватажків злочинних зграй героями сучасності, а злочинний спосіб життя наділяють ореолом романтизму. Безумовно, така діяльність засобів

масової інформації сприяє створенню атмосфери страху, незахищеності буття пересічних громадян. До того ж, приклади насильницького суперменства значна група населення бере за взірць поведінки при конфліктних ситуаціях неформального характеру [173, с. 131; 135, с. 93].

Не можна оминати увагою й віктимну поведінку потенційних жертв розбоїв. Віктимними умовами, що сприяють вчиненню таких злочинів, можуть виступати:

- 1) самовпевненість, легковажність, вихваляння та розповсюдження інформації про матеріальний достаток потенційними жертвами злочину;
- 2) пізні прогулянки в неосвітлених провулках.
- 3) похилий вік або фізичні вади потерпілих, що полегшує вчинення щодо них злочинних посягань;
- 4) контакти з особами, які ведуть антисуспільний спосіб життя;
- 5) схильність до вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів тощо [40; 195; 65 та ін.].

Підводячи підсумки зазначимо, що детермінація розбоїв зводиться, в кінцевому підсумку, до взаємодії особи і оточуючого середовища. Саме в цих двох площинах і треба вести пошук специфіки розбою. Вивчаючи особливості поведінки злочинців, ми встановлюємо ті риси (або комплекс ознак), що дозволяють зробити висновки про ті чи інші дефекти цієї особи, характер рушійних мотивів поведінки, зміну особистих якостей через негативний чи позитивний вплив, тощо. Узагальнюючи ці дані, ми дістаємо відповідь на питання про конкретні групи ознак, що лежать в основі об'єктивних та суб'єктивних детермінант розбою [66]:

- 1) негативний вплив мікросередовища;
- 2) криміналізація найближчого оточення особи, що виражається у:
збільшенні кількості раніше судимих, а також осіб, не зайнятих суспільно корисною працею;
зростанні питомої ваги злочинців, які негативно характеризуються за місцем проживання;

зростанні числа умовно засуджених (засуджених із випробуванням) і умовно-достроково звільнених;

збільшенні кількості осіб, визнаних судами неосудними у зв'язку зі вчиненням суспільно небезпечних діянь проти життя і здоров'я громадян;

3) недоліки у запобіганні розбоїв:

в аналітичних працях відсутня чітко визначена спрямованість на виявлення якісних процесів, що визначають детермінанти, стан і тенденції розвитку злочину; не вивчаються соціальні, медичні й психологічні аспекти проблеми; недостатньо використовуються можливості науково-дослідних установ і навчальних закладів системи МВС України;

у процесі планування діяльності НПУ щодо профілактики цих злочинів не враховуються належною мірою можливості всіх служб, не забезпечується концентрація їх зусиль на вирішенні головних завдань;

система реагування на заяви і повідомлення про конфлікти в публічних місцях та в побуті не забезпечує вчасного запобігання злочинів;

незважаючи на об'єктивну можливість одержання інформації про виникнення конфліктної ситуації, робота щодо виявлення осіб, схильних до насильства, здійснюється недостатньо;

в індивідуально-профілактичній роботі не враховується потреба першочергового вжиття заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення розбоїв;

вплив на осіб, що перебувають на обліку, здійснюється шаблонно, зводиться лише до епізодичного відвідування квартир дільничними офіцерами поліції;

недостатньо використовуються норми кримінального законодавства про відповідальність за побої, погрози вбивством;

4) недоліки в сфері виявлення та розкриття розбоїв:

в процесі розслідування поверхово вивчається поведінка потерпілого до вчинення злочину;

слабко організований розшук злочинців за прикметами. Неповно

використовуються свідчення потерпілих, очевидців злочину, інших свідків;

недостатньо ефективна система одержання інформації про процеси, що відбуваються в середовищі засуджених та осіб, що перебувають під вартою, їхні настрої і наміри;

не завжди направляється інформація в територіальні органи щодо осіб, які намагаються вчинити розправу над свідками, родичами, знайомими, сусідами.

5) вживання алкоголю та наркотичних засобів;

6) схильність певної категорії осіб до насильницького варіанту вирішення власних проблем (реальних чи уявних).

Як бачимо, детермінанти розбою мають свою специфіку, проте діють вони не самі по собі, а в контексті з соціально-економічними, політичними, культурологічними та іншими криміногенними факторами.

2.3. Особливості кримінологічної характеристики осіб, які вчиняють розбої

Злочинність (у тому числі й корисливо-насильницька) детермінована взаємодією криміногенних явищ і процесів, які неоднаково впливають на її стан, зміни і тенденції [187, с. 16–21]. Ці криміногенні чинники мають різну соціальну природу, проявляються у вигляді окремих суперечностей різних аспектів суспільного життя і впливають на формування особистості злочинця. Вчинення розбою (як найбільш зухвалого з насильницьких злочинів проти власності) передуює визначений період формування особистості, не тільки здатної на вчинення кримінального правопорушення, а й здійснювати його. Сукупність особистісних властивостей, орієнтованих на вчинення кримінального правопорушення, складається в результаті впливу попередніх умов морального формування особистості. Сукупність соціальних якостей

індивіда утворюється до кримінального правопорушення як суб'єктивна умова його вчинення. Антисоціальна сутність особистості проявляється не тільки у кримінальному правопорушенні, а й в інших формах аморальної поведінки. Цей висновок підтверджується характером поведінки розбійників, що передував вчиненню злочину.

Для того щоб у всій повноті уявити проблему корисливо-насильницької злочинності, ефективно вести роботу із запобігання протиправної злочинної діяльності осіб, які вчинюють насильство, необхідно виявити особливості кримінологічної характеристики особистості, яка вчинила розбої. Успішне запобігання можливе лише в тому випадку, якщо увагу буде зосереджено на особистості, від якої можна чекати вчинення кримінального насильства, оскільки сама особа є носієм причин їх вчинення, основною і важливою ланкою всього механізму злочинної поведінки [44].

Слід погодитися з М. І. Пановим, який вважає, що «спосіб скоєння дії (бездіяльності) завжди має індивідуальний характер, оскільки є вираженням індивідуальних рис та якостей суб'єкта, який вчиняє діяння» [139, с. 125].

Таким чином, соціальна нестабільність і ціннісно-нормативна криза, а також воєнні дії відбиваються на психології особистості, особливо молоді через «соціальний невроз», які закріплюють у своїй свідомості й поведінці негативні тенденції суспільного розвитку, домінування прагматизму, спрямованість на потреби індивідуалістичного характеру, відмову від істинного гуманізму і духовності. Загальна криза, що охопила сфери функціонування держави, значною мірою деформує сприятливе середовище для морального виховання молоді, що потребує розробки концепції їх виховання у суспільстві [176, с. 265].

Поряд із цим, особистість такого злочинця підлягає структурному аналізу для дослідження конкретних складових елементів, а саме: найхарактерніших соціально-демографічних ознак (вік; соціальне становище і рід занять; характер і тривалість злочинної поведінки), які пов'язані з вчиненням розбою, та специфіки дозлочинної поведінки й становлення на злочинний шлях. Вивчення

особи злочинця здійснюється з метою з'ясування його характерних рис та ознак, пов'язаних із вчиненням протиправного діяння, для того, щоб пояснити особливості злочинної поведінки.

Соціально-демографічну характеристику особи злочинця, який вчинив розбій, доцільно почати з такого критерію, як стать особи. Результати аналізу осіб, які вчиняють розглядуваний злочин (за матеріалами вивчених кримінальних проваджень, свідчать про те, що такими особами, зазвичай, є чоловіки – 95 %. Визначена особливість пояснюється гендерними відмінностями психології і поведінки, згідно з якими чоловіки набагато частіше від жінок застосовують насильство для самовираження через девіантну поведінку, субкультуру, конформізм, пов'язаний з порушенням кримінального закону. Поряд з цим необхідно враховувати набагато вищі фізичні можливості чоловіків щодо подолання ймовірного опору потерпілих під час вчинення злочину [176].

Досить вдало здійснив структурний розподіл корисливо-насильницьких злочинців М. О. Семенишин, зокрема: від 14 до 18 років – 7 %, 19–24 років – 16 %, 25–35 років – 29 %, 36–45 років – 41 %, 46–54 років – 5 %, понад 55 років – 2 %. За національним складом: українці – 74,7 %, росіяни – 9,5 %, білоруси – 2,4 %, вірмени – 2 %, азербайджанці – 2,8 %, інші етнічні групи – 7,1 % [176].

Відповідно, найвищою кримінальною активністю характеризується 25–35-річна вікова груп, за нею 35-45-річна. Кримінологічна ознака віку відображає як психофізіологічний розвиток організму, так і відповідний період негативної соціалізації та її наслідки. Особливістю досліджуваного періоду є те, що різниця в кілька років має вагоме значення для рівня кримінальної активності. Завершальний етап їхнього формування характеризується інтенсивним фізичним формуванням та набуттям певного життєвого досвіду, втім найголовніше – деформаціями особистості та відповідними їм поведінковими орієнтаціями [176].

Переважає більшість осіб, які вчинили розбій, мали повну загальну середню та базову загальну середню освіту [214; 33; 204; 25]. Їх частка в

загальній кількості виявлених злочинців цієї категорії коливалась серед розбійників в межах 60,2 %–72 %. Друге місце за освітнім рівнем посідають особи з професійно-технічною освітою. Так, частка розбійників з такою освітою коливалась в межах 20,7 %–23 %. Мали початкову загальну освіту або взагалі не мали освіти в середньому 8 % осіб грабіжників. Однак якщо розглядати весь досліджуваний період, то помітно значне зменшення їхньої частки кожного року, починаючи з 14,7 % у 2014 р. до 5,2 % у 2021 р. із збільшенням їх частки до 7,4 % у 2018 р. Повну вищу і базову вищу освіту мали в середньому 4,8 % осіб, що вчинили розбійні напади [70].

За даними нашого дослідження кримінальних проваджень, переважна більшість осіб, які вчинили розбійні напади (64 %), вчинено особами із середньою освітою. Менший відсоток становлять злочинці з неповною середньою освітою (32,3 %). Незважаючи на переважну більшість осіб із середньою освітою, серед розбійників також присутні особи із вищою (1,1 % розбої) та неповною вищою освітою (2,2 %).

З наведених даних видно, що абсолютна більшість розбійників мають базову вищу освіту. Відсоток осіб з вищою освітою та взагалі без освіти серед таких осіб є незначним.

Більше половини з них вже були раніше судимі за злочини, передбачені КК України. У 2021 р. 58,5 % розбійників були раніше судимими. Частка засуджених розбійників, раніше судимих, протягом розглядуваного періоду постійно коливалась в межах 50-60 % з тенденцією до збільшення, що, ймовірно, буде продовжуватися й надалі, судячи зі сталої динаміки протягом останніх десяти років. Цікавим є той факт, що в середньому протягом 2014-2021 рр. майже 60 % засуджених розбійників були раніше судимі за кримінальні правопорушення проти власності. Частка розбійників, раніше судимих за кримінальні правопорушення проти життя чи здоров'я, у 2021 р. була незначною та становила 4,4 % та 7,4 % відповідно. Також трапляються особи, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення, пов'язані з

наркотиками (1,3 %), злочини проти громадського порядку, моральності (0,8 %) та інші посягання [70].

Значна частка осіб, які мають кримінальне минуле і вчинили злочини знову, зокрема корисливі, свідчить про їхню зневагу до загальносуспільних моральних принципів та стійкості антисоціальних поглядів. Очевидно, що якісні показники злочинів певним чином залежать від кількості у суспільстві таких категорій осіб та їхньої готовності до вчинення злочинів корисливо-насильницької спрямованості. Наведений перелік злочинів, за які злочинці були раніше засуджені, засвідчує, що злочинний досвід сприяє подальшому вчиненню нових грабежів та розбійних нападів. Загалом можна констатувати тенденцію формування злочинного професіоналізму серед грабіжників та розбійників.

Серед досліджуваних осіб раніше засуджувалися до позбавлення волі 57 %, з яких переважну більшість складає вікова група від 25 до 40 років (79 %); до осіб віком від 16 до 20 років частіше застосовувалось умовне засудження з відстрочкою вироку; звільнено через відбуття повного терміну покарання – 72 %; по амністії – 14 %. Мотиви вчинення ними розбоїв: бажання заволодіти матеріальними цінностями (45 %); самоствердження (32 %); ризик (10 %); необхідність (5 %); борги (5 %).

Аналіз наявної емпіричної бази засвідчує, що домінуючою рисою *морально-психологічної характеристики* осіб, які вчиняють розбої, є їх корисливо-споживацька орієнтація та прагнення до наживи. У системі їхніх ціннісних орієнтацій ключове місце посідають егоїстичні та корисливі спонукання, забезпечення власного благополуччя будь-якою ціною.

Більше того, аналіз психології поведінки злочинців даної категорії дозволяє переконливо стверджувати, що паралельно з корисливою та іншими видами мотивації самостійного значення набуває агресія [164, с. 24-25]. Цими особами рухає не тільки прагнення заволодіти чужим майном, але й бажання покарати, принизити, фізично знищити його власників, найчастіше

представників вищого соціального рівня, відповідно – людей забезпеченіших, щасливих.

Під агресією розуміють поведінку або дії, спрямовані на завдання психологічної чи фізичної шкоди або на знищення чого-небудь [77]. Соціальні деструкції, при відсутності адекватного подолання, мають прояв у злочинному способі виявлення агресії. Найчастіше до злочинів через власну агресивність діти вдаються в критичні вікові періоди. Двома основним формами агресії, з якими доводиться мати справу батькам, вихователям та практичним психологам, виступають неагресивна та агресивна агресії.

Відомо також, що жодна з людських якостей, взята ізольовано, не визначає поведінки та її спрямованості, що всі якості та властивості індивіда прямо або непрямо пов'язані між собою. Однак вивчення особистості як цілісного витвору являє собою не аналіз її складників, а встановлення головної якості, яка має можливості системоутворення та в силу цього встановлює інші її якості й поведінку в цілому. Такою якістю може бути агресивність, що її обумовлює, і сприйняття навколишнього світу, характер поведінки та її спрямованість. Можна сказати, що у деяких людей агресивність є системоутворюючою якістю, що робить зрозумілою і внутрішньодоцільною злочинну поведінку. Ця якість створює сутність цієї особистості, а якщо уявити собі, що вона усунута, то перед нами буде інша особистість. Більшості з них притаманна така якість, як агресивність. У випадку агресивних дій особистості безпосередньою причиною цих дій є фактор ситуації.

У випадку ж агресивних дій, цією причиною є негативні якості особистості. Агресивність особистості набуває значного поширення. Вибір агресивного способу вирішення конфлікту стає, на жаль, нормою в людських стосунках. Люди діють за правом сильного та намагаються нав'язати це право іншим. На думку В. А. Соболева та О. Н. Ярмиша, «практично всі соціальні та соціально-професійні групи тією чи іншою мірою заражені соціальною агресивністю. Соціальна агресивність має властивість поширюватись, якщо не будуть розроблені механізми протидії». Відтак, - слід особливу увагу

приділяти підліткам та молоді, бо в цей період починають формуватися та розвиватись елементи агресивності, які за сприятливих умов можуть викликати соціальні конфлікти. «Формування схильності до агресивної поведінки починається у підлітків у віці, коли особистість ще не ідентифікує, а імітує певні види агресивної поведінки» [180, с. 24].

Злочинний спосіб життя зумовлює наявність підвищеної агресивності (як крайній прояв – жорстокості) – властивості особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному в галузі суб'єктно-суб'єктних (міжособистісних) відносин. Недеструктивна (інструментальна) агресія – стійка неворожа самозахисна поведінка, спрямована на досягнення поставленої мети. Вона спричиняється вродженими механізмами, які слугують адаптації в середовищі, задоволенню потреб, досягненню мети. Недеструктивна агресія є важливим умотивуванням для розвитку пізнання і можливості покладатися на себе, її прояви звичні для здорової адаптації до середовища [82]. Яскравим сигналом небезпеки соціальної деградації (індивідуальної передумови злочинності) особи є ворожа деструктивність – девіантна та делінквентна поведінка. Ненависть, розлюченість, бажання помсти також є формою захисту, які породжують багато особистісних проблем й примушують страждати оточуючих. Ця форма агресії викликається і активізується, частіше, в результаті сильних неприємних переживань (надмірний біль, дистрес) [82, с. 41–49].

Досить потужним поштовхом до агресії є так звані «сторонні спостерігачі». Вони можуть відігравати роль каталізаторів, навіть не будучи безпосередніми учасниками агресивних взаємодій. Присутність сторонніх осіб може підсилювати пряму агресію, якщо агресор вважає, що його дії викликають схвалення з боку спостерігачів і навпаки, придушувати її, якщо агресор побоюється, що його дії викличуть несхвалення.

На виникнення взаємної агресії в кримінальному середовищі впливає не стільки сам факт групування в окремі спільноти, скільки поєднання з міжособистісною системою, у яку потрапляють за власним бажанням або

без нього. Потрапивши до такої субкультурної спільноти, людина переживає стан фрустрації (ламання життєвих планів), що породжує напруженість і стрес. Він стає надагресивним, підозрілим, недовірливим, конфліктним.

Важливим криміногенним фактором, від якого залежить формування особистості агресивного корисливого злочинця є оточення людини в групі. Від нього людина переймає агресивні засоби поведінки. Об'єднання в агресивні компанії веде до посилення насильства їх представників. Такі компанії можуть мати антисоціальну спрямованість. Також, на формування агресивної налаштованості, антисоціальної спрямованості особистості значно впливає негативний характер стосунків і у мікросередовищі. Якщо особистості притаманні агресивні тенденції, вони проявляються у всіх сферах її діяльності.

Вольові властивості особи полягають у вмінні свідомо регулювати свою поведінку, здатності приймати і виконувати правильні рішення, досягати поставленої мети. Необхідно констатувати, що переважна частина злочинців має сильні вольові якості, але вони спрямовані на задоволення антисуспільних потреб та інтересів. Тому інші з них, які характеризуються слабкою волею, піддатливістю, неспроможністю протистояти цьому впливу, втягуються у спільну злочинну діяльність [176].

До найбільш суттєвих внутрішніх факторів, що детермінують генезу емоційної сфери розбійників, можна віднести потребово-мотиваційну активність, розвиток адаптивних і захисних функцій організму. До зовнішніх факторів – умови життєдіяльності, серед яких як соціально-психологічні, так і природно-техногенні.

У ч. 3 ст. 27 КК України визначено, що організатором визнається особа, яка: утворила ОГ чи ЗО; керувала ЗО; забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності ОГ чи ЗО; організовувала вчинення злочину (ів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. У ст. 255–256 КК України виокремлено суб'єктів: особа, які здійснює злочинний вплив; особа, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу («вор в законі»); організатор, керівник та учасник злочинного зібрання

(сходки); організатор ЗО; керівник ЗО; особа, яка сприяє ЗО та ОГ або проведенню сходки [132]. Офіційне роз'яснення щодо того, які ознаки повинні мати особи, та підстави для віднесення до цих категорій – відсутні. Натомість є низка наукових розробок, присвячених вивченню різних категорій організаторів злочину, лідерів ОЗУ, кримінальних авторитетів, їх видам, психологічним якостям, особливостям злочинної поведінки тощо.

На перший погляд, злочинна спільнота – аморфна організація, яка об'єднана лише рамками «злочинського закону», вона не має постійного місця дислокації, всі хто входять до неї, – рівні [42]. Однак можна стверджувати, що зв'язок один між одним настільки міцний, що «вори в законі» представляють ніби то одне єдине ціле. В умовах свободи суб'єкти злочинного впливу зазвичай є в кожному значному населеному пункті, де постійно концентрується кілька «законників». «Злочинський соціум» ділиться на невеликі групи, у кожній з яких є своя спеціалізація, наприклад, одна група складається з кишенькових злодіїв, інша – з розбійників тощо.

На кожному з етапів функціонування злочинної спільноти форми кримінологічно значимої поведінки різняться. Злочинна поведінкова установка посідає важливе місце серед причин вчинення кримінальних правопорушень такими суб'єктами дослідження. Установка у загальному вигляді представляє собою стійку поведінкову реакцію на типові життєві ситуації та дії інших осіб. На її формування впливає багато факторів. Автор психологічної теорії установки Д. М. Узнадзе вважає, що при наявності потреби і засобів її задоволення у суб'єкта виникає особливий стан, який можна характеризувати як схильність, спрямованість, готовність здійснити акт, що веде до задоволення потреби. Це і є установка – готовність до здійснення певної дії [199, с. 148].

Поєднання несприятливих зовнішніх і внутрішніх чинників розвитку особи призводить до появи спочатку відхилень у поведінці молоді, а потім – формування злочинної поведінки дорослого. У психології поведінка визначається як довільна активність особи, тобто така, за якою стоїть свідомо

переслідувана мета і є можливість контролю за перебігом процесів, що розгортаємо [203, с. 13].

Поведінка людини розгортається у часі та просторі, вона має зовнішню (об'єктивну) та внутрішню (суб'єктивну) сторони. Зовнішня сторона відтворюється у формі дії, що спрямована на певний об'єкт; внутрішня сторона не тільки супроводжує цю дію (бездіяльність), але й передбачає її. Маємо на увазі передбачення вчинку, уявне його моделювання. Ці процеси, що характеризують довільну активність суб'єкта, являють собою елементи поведінки особи, яка на своїй заключній стадії відображається в зовнішньому акті (вчинку). «Вчинок – не просто дія, фактично це результат дії, доцільність якої людина усвідомлює ще до її вчинення. Кожний вчинок отримує певну оцінку не тільки самої особи, але й інших людей. Залежно від відповідного вчинку, інтересів та потреб суспільства, він або схвалюється, або засуджується» [187, с. 29].

Вивченню злочинної поведінки приділялась значна увага. Так, О. М. Бандурка та О. М. Литвинов запропонував не тільки описову, але й структурну модель злочинної поведінки. Він виокремлює такі її складові: 1) формування й актуалізація потреб або інших детермінантів; 2) виникнення та встановлення конкретного мотиву; 3) вибір мети; 4) вибір шляхів, заходів, способів досягнення цієї цілі; 5) прогнозування можливих дій, бажаних та небажаних наслідків, у тому числі можливість кримінального покарання; 6) прийняття рішення діяти; 7) здійснення контролю та корекції дій; 8) аналіз наслідків, порівняння досягнутого та бажаного; розкаяння або вироблення захисного мотиву [14, с. 9].

Структура злочинної поведінки агресивної спрямованості має такі самі компоненти, як законослухняна, але зміст їх інший. Загалом, характеризується як антисуспільна, тобто заборонена законом через підвищену суспільну небезпеку. Можна виокремити три основних етапи механізму злочинної поведінки молоді: мотиваційний, цілепокладаючий, операціональний (виконавчий), кожен з яких виконує свої функції у взаємозв'язку з

іншими [71, с. 214].

Етап створення злочинної спільноти характеризується такими формами:

формування спільноти на стадії зародження (10,2 %). Варто відмітити три варіанти формування злочинної спільноти: ситуативно-вольовий (кілька ЗО об'єднуються на підставі розподілу сфер впливу в певному злочинному промислі) (відмічено у 36,8 % вивчених матеріалів); функціонально-договірний («вор в законі», наприклад, звільнений з місць позбавлення волі – на волі вибудовує структуру спільноти (32,4 %)); еволюційний (спільнота «виростає» з іншого ОЗУ (30 %)). Зазначені дії за своїм змістом близькі до дій з організації кримінального правопорушення і включають підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, складення плану, визначення способів його виконання. Проте основною метою є утворення стійкого об'єднання осіб для: зайняття злочинною діяльністю, забезпечення взаємозв'язку між діями всіх учасників спільноти, упорядкування взаємодії його структурних частин. Такими діями можуть бути: підшукування і вибір учасників злочинної спільноти, визначення «наглядачів» або «положенців», формування чисельного і персонального складу структурних підрозділів злочинної спільноти (груп, ланок), розробка методів і прийомів вербування осіб до вступу в злочинну спільноту, підготовка умов для ведення різного роду переговорів, сходок з питань участі певної особи у злочинній спільноті, яка формується, тощо. Формування на цьому етапі може виражатися також в досягненні угоди між «вором в законі» та лідерами ЗО, які формуються у злочинну спільноту [63, с. 79];

організація структури злочинної спільноти (39,3 %) характеризується розробкою плану діяльності, визначенням структури, цільової і функціональної спрямованості її діяльності, схеми підпорядкованості учасників або її структурних частин, а також інших форм їхньої взаємодії, планування заходів для забезпечення групової дисципліни, заходів захисту від викриття, розробка правил внутрішньої безпеки, системи конспірації осіб, розподіл, закріплення прав і обов'язків учасників ознайомлення їх зі схемою і правилами

підпорядкованості, взаємодії з іншими учасниками або структурними частинами, визначення джерел фінансування, визначення правил ведення злочинної каси [63, с. 79];

ідеологізація злочинної спільноти (46,5 %) характеризується розповсюдженням, закріпленням і забезпеченням виконання звичаїв («злочинського закону»), норм поведінки («понять»), символіки (татування), ідеалізує (або робить їх надто відкритими) негативні дії злочинців, розробкою засобів підтримки засуджених і членів їх сімей тощо;

організація функціонування злочинної спільноти (66,3 %) характеризується: перевіркою осіб, які з'являються у близькому оточенні «вора» з метою виявлення агентури; налагодження зв'язків з метою збирання та аналізу інформації; створення системи розбору критичних ситуацій (що створюють загрозу для спільноти); призначення осіб – тримачів «общака».

На етапі функціонування злочинної спільноти кримінологічно значима поведінка полягає у наступному:

керівництво злочинною спільнотою (99,3 %) полягає у вчиненні сукупності дій, спрямованих на: управління її функціонуванням як стійким формуванням осіб (забезпечення існування, відповідного рівня організованості, дотримання загальних правил поведінки і дисципліни; вербування нових учасників, розподіл або перерозподіл між ними функціональних обов'язків; планування злочинної діяльності загалом; організація заходів щодо прикриття останньої; вдосконалення структури, об'єднання); здійснення ними злочинної діяльності (визначення її мети, напрямів, конкретних завдань об'єднання, його структурних частин або окремих учасників, координація їхніх дій; ініціювання здійснення певного виду злочинної діяльності тощо); управління її функціонуванням як об'єднанням осіб з метою вчинення кримінальних правопорушень (визначення програми злочинної діяльності); розробка методів, форм цілеспрямованого впливу на злочинну спільноту загалом, а також на окремих її учасників, установлення сфери впливу, контролю на певній території; постановка завдань керування фінансовими питаннями, питаннями

матеріально-технічного забезпечення тощо. Керівництво злочинною спільнотою містить у собі як цілеспрямований вплив на членів злочинного формування через наказ, розпорядження тощо, так і забезпечення організаційного порядку (визначення і встановлення структури, правил підпорядкованості, внутрішньої дисципліни; правил фінансування злочинної діяльності – ведення «загальної каси» тощо) [81, с. 83]. Зазначені дії організаційного характеру можуть здійснюватися як у формі надання розпоряджень, так і прийняття «звітів» про виконання тих чи інших дій, застосування заходів впливу щодо учасників злочинного формування за невиконання наказів і доручень або порушення встановлених у ньому правил поведінки [155];

організація сходки (35,3 %) полягає у певних діях, результатом яких є зібрання у певному місці певних осіб – сходка може вважатися такою, що відбулася, якщо, у встановлені час і місце зібралися її учасники: за вчасною ініціативою одного з них або з ініціативи інших осіб (наприклад, керівників ЗО або злочинної спільноти, які не є її учасниками), утворили тимчасове чи постійно діюче об'єднання, спільність представників ЗО, які входять у злочинну спільноту, що володіє правом і здатністю приймати певні рішення, обов'язкові для виконання злочинними спільнотами (або ОГ, які входять до сфери злочинного впливу). Організація сходки представників ЗО виявляється в діях, спрямованих на збір таких осіб у встановленому місці, у зазначений час, з певною метою. Варто зазначити, що організація сходки являє собою процес підготовки такої зустрічі, внаслідок якого сходка реально відбулася [68, с. 305; 92, с. 202]. Дати вичерпний перелік дій, що становлять кримінологічну значиму поведінку, неможливо, оскільки все залежить від багатьох факторів (типові дії наступні: розроблення плану проведення сходки, визначення учасників сходки, розроблення та узгодження мети, запропонованих для обговорення питань, вибір місця і часу проведення сходки, розробка системи зв'язку, вирішення питань, пов'язаних із системою охорони, технічними засобами і багато інших, що забезпечують реальну можливість такої сходки);

участь у сходці злочинної спільноти (95,4 %), ЗО або об'єднань представників ОГ виявляється у визначенні та обґрунтуванні напрямку діяльності учасників сходки, розробці планів спільного вчинення кримінальних правопорушень, умов їхньої реалізації, у вирішенні питань фінансування злочинної діяльності, координації дій злочинної спільноти або об'єднаних ЗО;

сприяння у проведенні сходки (42,2 %) передбачає: надання допомоги в організації самої сходки, створенні умов для її проведення; надання приміщення для збору учасників, повідомлення учасників про збір, забезпечення охорони, доставку учасників шляхом надання транспортних засобів, надання устаткування для різного роду проведення збору зазначених осіб, залякування, підкупу (з метою забезпечення їхньої участі в сходці); здійснення дій безпосередньо при проведенні сходки; ведення «протоколу», забезпечення охорони, консультації з різних питань, обговорюваних на сходці, тощо;

встановлення злочинного впливу (64,7 %) та/або поширення злочинного впливу (50,2 %). Встановлює злочинний вплив лише суб'єкт підвищеного злочинного впливу, а поширюють тобто, розповсюджують його у суспільство – суб'єкти злочинного впливу, які формально виступають від його імені та під його егідою. Формами впливу є така робота: «кадрова» (62,4 %) (вербування нових членів і визначення їхніх обов'язків; розподіл і перерозподіл обов'язків; контроль за дотриманням прийнятих рішень; прийняття рішення про покарання винних за недотримання норм); «фінансова» (80,9 %) (облік і розподіл прибутків – формування, поповнення, використання та збереження матеріальних (грошових) фондів «общака»); «координаційно-стратегічна» (68 %) (розробка стратегії (напрямів) злочинної діяльності; пошук нових джерел прибутків шляхом розширення злочинної діяльності); «зовнішніх зв'язків» (38 %) (налагодження контактів в органах державної влади та управління; улагодження конфліктних ситуацій з органами державної влади та управління; налагодження контактів з потрібними радниками та фахівцями (адвокатами, фахівцями різних спеціальностей (радниками з економічних

питань та ін.)) контактів у злочинному середовищі; участь у «сходках», на яких приймають рішення про розподіл «зон і сфер впливу»; «суддівська» (53,5 %) (вирішення конфліктів всередині спільнот; участь у врегулюванні спірних питань ззовні спільноти; «третейський» суд (як урегулювання спірних питань, які взагалі не стосуються спільноти); «ідеологічна» (36 %) (розповсюдження ідеології злочинного світу, впровадження «понять» у суспільну мораль, вплив на ЗМІ, підготовка суспільної думки, необхідної ОЗУ; використання дестабілізації обстановки в країні та регіоні як природно сформованої з політичних, економічних й інших причин, так і фальшиво створеної при їх прямій участі (до числа останньої можна віднести здійснення підпалів, вибухів, терористичних актів проти представників правоохоронних органів, масові хуліганські прояви, що мають значний суспільний резонанс тощо);

звернення за застосуванням злочинного впливу (37,6 %), як форма поведінки полягає у зверненні до будь-якої особи (як тих, які відносяться до сфери впливу злочинної спільноти, так і тих, що не відносяться) з метою отримання допомоги у вигляді дій, які самі по собі не є кримінальним правопорушенням. Особа, яка звертається до суб'єкта злочинного впливу, усвідомлює, що результатом його звернення можуть бути певні протиправні дії, але не конкретизує їх (оскільки в іншому випадку така особа може бути співучасником – замовником кримінального правопорушення;

сприяння у здійсненні злочинної діяльності (26,7 %) у формах: приховування дій або учасників; надання їм приміщень; транспортних засобів, коштів тощо; створення умов, які сприяють діяльності злочинної спільноти; консультування; приховування предметів, будь-яких дій за наявності наступних умов: особа усвідомлює, що допомагає членам злочинної спільноти, заздалегідь не обіцяє їм допомогу і робить це одноразово (оскільки в іншому випадку такі дії кваліфікуються як співучасть.

Таким чином, основними характерними рисами особи, яка вчиняє розбої є: наявність корисливого мотиву; зневага до суспільно значущих інтересів та інтересів інших осіб; виражений егоїзм, підпорядкування поведінки інших осіб

власним інтересам і бажанням; особлива зухвалість, жорстокість стосовно до потерпілих; підвищена конфліктність; достатньо низький загальноосвітній рівень; внутрішня готовність до протиправних вчинків та насильницьких дій; високий відсоток осіб молодіжного віку; досить високий рівень групової організації.

На підставі цього, можна таких злочинців за мікросередовищем формування особи, наявністю негативних характеристик й кримінального досвіду, системою цінностей класифікувати на: ситуаційні (формування особи відбувалося у позитивній сфері, але при негативному впливі неформального оточення за місцем проживання, навчання, роботи) (15 %), нестійкі (формування особи проходило в умовах негативного впливу сімейного та навколишнього середовища) (35 %), кримінальні (особа формувалася у мікросередовищі, яке характеризується порушенням норм моралі і права) (23 %) та професійні (формування особи спрямоване на кримінальну поведінку) (27 %).

Висновки до розділу 2

1. Незважаючи на тенденцію зниження впродовж останніх років, розбій напади є злочином, який суттєво впливають на кримінальну ситуацію в Україні, особливо в умовах воєнного стану й значного поширення вогнепальної зброї, боєприпасів. Встановлено, що така протиправна діяльність характеризується мінімальною латентністю (5 %), тому що у 23 % випадках такі злочини закінчуються вбивством потерпілих, у 22 % – замахом на вбивство, а у 45 % – заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, у 52 % вчиняються загальнонебезпечним способом з використанням вогнепальної зброї, водночас жертвами злочинців найчастіше (20 %) стають не тільки власники житла, але й сторонні люди.

2. Дослідження причин та умов розбоїв в Україні дозволило їх диференціювати на політичні, соціально-економічні, організаційні (макрорівень) та морально-психологічні (мікрорівень).

3. На основі дослідження соціально-демографічних, кримінально-правових й морально-психологічних характеристик осіб, які вчиняють розбої та які позначаються на особливостях їх злочинної поведінки встановлено, що мотивом вчинення злочину у 74 % випадках виступала користь, в інших же – помста (12 %), самоствердження (10 %), поповнення «злочинського общака» (4 %). Досить часто злочинці мають нервово-психічні аномалії, патологічні риси характеру (62 %), а воєнні дії відбиваються на їх психології, особливо молоді через «соціальний невроз».

Таких злочинців за мікросередовищем формування особи, наявністю негативних характеристик й кримінального досвіду, системою цінностей варто класифікувати на: ситуаційні (формування особи відбувалося у позитивній сфері, але при негативному впливі неформального оточення за місцем проживання, навчання, роботи) (15 %), нестійкі (формування особи проходило в умовах негативного впливу сімейного та навколишнього середовища) (35 %), кримінальні (особа формувалася у мікросередовищі, яке характеризується порушенням норм моралі і права) (23 %) та професійні (формування особи спрямоване на кримінальну поведінку) (27 %).

4. Кримінологічна значима поведінка (під час створення злочинної групи, під час її керівництва, в процесі злочинного впливу) характеризується певними формами: формування групи на стадії зародження (10,2 %); організація структури групи (39,3 %); ідеологізація групи (46,5 %); організація функціонування групи (66,3 %); керівництво групою (99,3 %); організація сходки (35,3 %); участь у сходці (95,4 %); сприяння у проведенні сходки (42,2 %); встановлення злочинного впливу (64,7 %) та/або поширення злочинного впливу (50,2 %); звернення за застосуванням злочинного впливу (37,6 %); сприяння у здійсненні злочинної діяльності (26,7 %).

До інформаційних блоків кримінологічної характеристики, які описують з різних сторін злочинну групу, відносяться: об'єктивний – зовнішнє відображення її як явища (ієрархічність (28,4 %); розподіл ролей (46,5 %); наявність структури (59,7 %); наявність вертикальних і горизонтальних зв'язків (59,7 %); стійкість (28,4 %)); суб'єктивний – внутрішнє регулювання відносин (наявність організатора – керівника (79,5 %); відносини підпорядкування залежно від місця особи у структурі (46,5 %); наявність загальної мети створення та функціонування (28,4 %); обов'язковість виконання рішень (56,8 %); наявність єдиної системи соціальних цінностей (28,4 %); наявність правил поведінки («злочинські закони») (54,1 %); конспіративність поведінки (29,4 %); технологічний – як інструментарій для вчинення кримінальних правопорушень (наявність плану діяльності (53,5 %); наявність попередньої змови (29,4 %); не менше 10 співучасників (46,5 %); наявність злочинської каси («общака») (79,5 %); система захисту від викриття (56,8 %)).

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ РОЗБОЯМ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання розбоям

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки [184]. Одним

із чинників, які створюють серйозну загрозу розвитку держави, є злочинність як відносно масове явище, що складається із сукупності передбачених кримінальними законами вчинків, учинених на тій чи іншій території протягом певного часу [113, с. 8].

Відомо, що для боротьби зі злочинністю недостатньо одних лише заходів кримінально-правового впливу і правоохоронної діяльності. При всій важливості вдосконалення та реформування останніх очевидно, що вони мають обмежений характер, оскільки не впливають на корінні криміногенні явища й процеси, що її породжують. Виникло (ще з давніх часів) розуміння, що для більш-менш ефективної боротьби зі злочинністю потрібні, крім кримінально-правових, інші запобіжні заходи, тобто заходи, спрямовані на вдосконалення та реформування у сфері суспільних відносин з метою поступового витіснення різноманітних за природою походження і полем дії криміногенних явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві і які породжують або сприяють нарощуванню криміногенного потенціалу в суспільстві та його проявам у вигляді кримінальних правопорушень – загальне запобігання. При цьому головну роль у поступовому витісненні та усуненні причин і умов негативних явищ узагалі і злочинності зокрема відіграє насамперед комплекс перспективних різнопланових заходів, тобто соціальне запобігання злочинності. Більше того, загальне запобігання злочинності є найважливішою і невід’ємною складовою соціальної політики, соціальною реакцією держави і суспільства на злочинність як соціальне явище [176].

У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання злочинам розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності [107, с. 143]. Як у зв’язку з цим зауважив О. М. Джужа, даний рівень запобігання злочинам характерний тим, що його складові є невід’ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної і духовної сфер суспільства [106, с. 53–54]. При цьому, на переконання В. В.

Голіни, основними цілями зазначеного запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенно-небезпечних протиріч у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійських часів негативних явищ, створених політичними, економічними, психологічними, ідеологічними та іншими чинниками виникнення кримінального потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, необґрунтоване, навіть злочинне запобігання певних кіл громадян, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [49, с. 19].

Водночас, О. М. Бандурка зауважує, що іноді межі здійснення загальносоціальних заходів запобігання злочинам помилково розширюють та ототожнюють їх з «ефективним функціонуванням усіх позитивних інститутів соціальної правової держави» і в такому розумінні стверджують, що «загальносоціальне запобігання не є предметом кримінальної науки», хоча відразу всупереч наведеному заявляють, що «не враховувати ці заходи при організації протидії злочинності не можна, тому що вони створюють умови для усунення чи послаблення кримінологічних факторів, які детермінують злочинність» [62, с. 13].

Ключ до розв'язання цієї суперечливої позиції «знайшов» А. П. Закалюк, який у своїй тритомній науковій праці довів, що заходи загальносоціального запобігання мають своїм об'єктом явища, факти, прояви тощо, які пов'язані зі злочинністю, хоч і не спричиняючи чи обумовлюючи її, але детермінуючі, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів. У такому разі запобіжний вплив на них, хоч і не цілеспрямований, але належить до загальносоціального запобігання [71, с. 327–328].

Виходячи із зазначених наукових підходів, Ю. Ю. Орлов обґрунтовано зробив висновок про те, що загальносоціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинам, а спрямована

передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [163, с. 20].

Загальносоціальне запобігання злочинності – це, насамперед, комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності. Тому вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей в усіх сферах соціального життя належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, фірм, громадських організацій [13, с. 177]. У свою чергу, О. М. Литвинов зупинив увагу на таких заходах як на сукупності ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності [116].

Таким чином, загальносоціальне запобігання кримінальним правопорушенням спрямовано на розв'язання найгостріших суперечностей в суспільстві, прогресивний його розвиток та проводиться у формі великомасштабних заходів економічного, політичного, соціального та іншого характеру, тобто практично у всіх сферах життя суспільства. Специфікою загальносоціального запобігання є те, що воно не має своєю основною метою запобігання злочинності, його заходи забезпечують антикриміногенний запобіжний ефект, поряд з вирішенням основних завдань, оскільки знижують дію криміногенних факторів. Такі заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються відносно іноземців повинні бути спрямовані на захист самих іноземців від кримінальних протиправних посягань [176].

Водночас, в умовах сьогодення, як бачимо, нові соціальні, політичні, економічні умови ускладнюють завдання загальносоціального запобігання кримінальним правопорушенням, необхідністю пошуку суспільного консенсусу, адаптації поколінь, які будували своє життя за принципами

соціалізму, до суспільства з дещо іншими засадами. Ф. Фукуяма, сучасний філософ, якось зауважив, що і зараз, коли ХХ століття завершилося, навряд чи можна говорити про реальні альтернативи ліберальній демократії і ринковому капіталізму як фундаментальним принципам організації сучасного суспільства [201, с. 22; 49, с. 20]. Тому, сучасне українське суспільство першочерговим завданням вбачає мінімізацію і зниження до реального рівня такого суспільно-небезпечного явища, як злочинність. Саме такий підхід до проблеми протидії злочинності в цілому та її запобігання зокрема заснований на концепції комплексного використання всіх можливостей суспільства, держави, громадян у реалізації заходів, запобігання кримінальному розвитку подій в масштабі країни, регіону, конкретних криміногенних ситуацій.

Одним з основних заходів загальносоціального запобігання корисливій злочинності загалом є зменшення кількості алко і нарко залежних осіб, дана точка зору також підтримується великою кількістю науковців. За результатами дослідження визначено, що переважна більшість грабіжників періодично або постійно вживали спиртні напої. Даний факт обумовлений по-перше вільним доступом до алкогольних напоїв практично в будь-який час доби, і по-друге це неналежний контроль з боку державних контролюючих органів за їх продажем неповнолітнім. Окрім того, третина злочинців вживали наркотичні засоби і психотропні речовини.

До здійснюваного у державі комплексу загальносоціальних заходів варто додати наступними: проведення консультування осіб, які вживають психоактивні речовини у Центрах первинної медико-санітарної допомоги, створених на місцевому рівні; упровадження нових форм санітарно-просвітницької роботи щодо профілактики споживання алкоголю та наркотичних засобів у навчальних закладах різних рівнів акредитації, включаючи показ відеоматеріалів, анонімне анкетування, тематичні лекції наркологів, виступи колишніх наркозалежних і раніше судимих осіб; проведення обов'язкового медичного профілактичного огляду дітей до 18 років у дитячих амбулаторно-поліклінічних закладах; відкриття державних

центрів та гуртожитків медико-соціальної реабілітації, хворих на алкоголізм та наркоманію.

На наше переконання, запровадження визначених заходів створить можливість певним чином налагодити належний контроль за вживанням алкоголю та наркотичних речовин, а також приверне увагу більш широких верств суспільства до зазначеної проблематики.

У загальній профілактиці корисливих злочинів основною мірою впливу на формування особистості та належних міжособистісних відносин є пропаганда серед населення правових знань та правил поведінки в побуті. Інструмент впливу - лекції, бесіди і доповіді на правові теми, наочні форми впливу, ілюстровані прикладами розвитку і вирішення конфліктних ситуацій у побуті, використання можливостей ЗМІ (преса, радіо, телебачення, кіно).

Розробка правових основ для здійснення контролю за поведінкою тих категорій осіб, які так чи інакше потрапляли до потенційних груп ризику, профілактична робота з ними - досить дієва міра боротьби зі злочинами. В даний час до групи ризику відносяться: особи, які тривалий час не мають постійних джерел доходу; безробітні; систематично зловживають алкоголем та наркотиками; раніше засуджені, ведуть аморальний чи протиправний спосіб життя та інші [176].

Криміногенним фактором соціально-психологічного характеру є в ряді випадків діяльність засобів масової інформації. Телебачення, радіо, газети, журнали нерідко демонструють сцени насильства і жорстокості, в інших формах поширюють інформацію, що породжують взаємну неприязнь, міжнаціональну і міжконфесійну ворожнечу. На телевізійному екрані з'являються програми, які психологічно травмують людей, що пропагують зовсім чужі моральні норми. Відомі факти видання матеріалів, які виправдовують і пропагують фашизм, націоналізм, екстремізм, і вони ніким не забороняються. З метою запобігання злочинності абсолютно необхідна корекція їх діяльності, але для цього необхідно прийняття відповідних нормативно-правових актів.

Необхідно констатувати, що сучасна система освіти не створює оптимальних умов виховання та навчання підростаючого покоління. Як засвідчує практика, педагогічна діяльність засновується на імперативному підході до виховання і спрямована на подолання вже існуючих негативних явищ, водночас повинна мати профілактичний і виховний характер. Відносно удосконалення системи виховання в навчальних закладах, то перш за все необхідно більше уваги приділяти тлумаченню норм кримінального законодавства, а також роз'яснювати про невідворотність кримінальної відповідальності за вчинення злочинів.

Поряд з цим необхідно відновлювати загальнодержавну систему спортивно-виховних закладів з масовим залученням молоді до занять спортом, для цього передбачити виділення необхідних матеріальних коштів з місцевих бюджетів. Крім цього, з метою більш ефективного відновлення спортивно-оздоровчої сфери країни, необхідно налагодити співпрацю з молодіжними та дитячими громадськими організаціями. Відповідно залучати їх до розробки й обговорення проектів рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді, у тому числі тих, які стосуються побутово-дозвільної сфери. Отже, зазначені заходи будуть сприяти створенню необхідних умов для повноцінної соціалізації, виникнення зацікавленості до заняття спортом, а також зменшенню кількості криміногенних явищ.

Ескалація жорстокості та насильства, дестабілізація внутрішньої соціально-політичної ситуації призводить до порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також підриву авторитету держави та її правоохоронних органів серед населення. Організована злочинність є інструментом, що використовується спецслужбами іноземних держав для дестабілізації ситуації в Україні та завдання шкоди національній безпеці. Наявні умови для використання окремими громадськими об'єднаннями організованої злочинності як засобу політичної боротьби та придушення демократії [1].

Відсутність системного підходу до ведення боротьби з організованою злочинністю, неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів у відповідній сфері, застаріле та розбалансоване нормативно-правове забезпечення з питань боротьби з організованою злочинністю, недосконалість процедури моніторингу криміногенної ситуації, відсутність консолідованої об'єктивної методології оцінки загроз організованої злочинності, використання застарілих форм і методів боротьби з таким явищем призводить до загострення проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, та низького рівня ефективності боротьби з нею [1].

З огляду на стан поширення організованої злочинності, складне безпекове середовище навколо України та криміногенну ситуацію всередині держави організація системної боротьби з організованою злочинністю повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики та потребує вжиття дієвих скоординованих міжвідомчих заходів і поглиблення міжнародного співробітництва. У зв'язку з цим Урядом схвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю (2020 р.) [183]

Викликає певний інтерес прийнята Державна цільова соціальної програми «Молодь України» на 2021-2025 роки [64], у якій зазначено, що необхідність повноцінного розвитку та самореалізації молоді є однією із суспільних цінностей, а її соціальна підтримка одним з основних пріоритетів державної політики. Слід зазначити, що одним із пріоритетних питань молодіжної сфери Європейського Союзу також є підвищення рівня участі молоді в суспільному житті країн ЄС. За даними міжнародного проекту регулярних опитувань громадської думки «Євробарометр» за 2019 рік, понад три чверті загальної кількості молоді, яка проживає у країнах Європейського Союзу, беруть участь у різних формах діяльності та долучаються до суспільного життя, і лише 4 відсотки молоді не залучені до жодної з форм участі молоді.

Оптимальний варіант розв'язання проблеми полягає в тому, щоб забезпечити:

посилення ролі та відповідального ставлення органів державної влади і органів місцевого самоврядування на всіх рівнях урядування та партнерських організацій до виконання завдань Програми, активізувавши вертикальну і горизонтальну співпрацю, обмін досвідом між ними для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні;

підвищення рівня компетентностей молоді та спроможності інститутів громадянського суспільства у молодіжній сфері, розвиток молодіжних центрів, молодіжної роботи, пластового, скаутського, молодіжного та дитячого громадських рухів, сприяння утворенню і розвитку молодіжних консультативно-дорадчих органів, органів учнівського та студентського самоврядування, підготовку фахівців, які працюють з молоддю, у тому числі молодіжних працівників;

поширення наявних та запровадження нових моделей для розвитку, інтеграції та участі молоді у суспільному житті із застосуванням цифрових інструментів та з урахуванням реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади;

розвиток громадянського суспільства, впровадження громадянської освіти на всіх рівнях, поширення неформальної освіти;

впровадження інклюзивного підходу та забезпечення рівних прав, а також доступу до послуг і можливостей, інформації для різних категорій молоді, насамперед для молоді з інвалідністю.

Такий варіант виконання Програми передбачає застосування концептуально оновлених підходів та використання широкого кола інноваційних механізму та інструментів, що запроваджуються для роботи з молоддю, шляхом поширення найкращого досвіду останніх років, впровадження рекомендацій українських та міжнародних експертів, молодіжного сектору Ради Європи, використання досвіду молодіжної роботи країн Європейського Союзу, рекомендації ООН щодо підтримки молодих громадян в усіх сферах життєдіяльності.

З метою раціонального використання ресурсів Програма передбачає концентрацію зусиль на таких завданнях:

- підвищення рівня компетентностей молоді, у тому числі громадянських;
- підвищення рівня культури волонтерства серед молоді;
- активізація залучення молоді до процесів ухвалення рішень;
- зміцнення соціальної згуртованості молоді, у тому числі шляхом здійснення обмінів молоддю в межах України та у партнерстві з іншими державами і міжнародними організаціями;
- виконання програм для підготовки фахівців, які працюють з молоддю, у тому числі програми «Молодіжний працівник»;
- забезпечення функціонування молодіжних центрів, у тому числі державної установи «Всеукраїнський молодіжний центр»;
- сприяння створенню умов для розвитку спроможності інститутів громадянського суспільства для досягнення завдань Програми.

Варто звернути увагу й на схвалену Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 р. (2018 р.) [159] щодо запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються дітьми, у тому числі й молодіжними угрупованнями. Цією програмою визначено ряд заходів, спрямованих на запобігання правопорушень серед дітей, зокрема: запровадити механізм міжвідомчої координації дій з метою профілактики правопорушень серед дітей, що передбачатиме, зокрема, процедуру інформаційного обміну; узгодити завдання з профілактики правопорушень серед дітей між органами державної влади та органами місцевого самоврядування; розробити рекомендації для територіальних громад щодо необхідності створення такого благоустрою територій населених пунктів, який сприятиме створенню безпечного середовища та зниженню рівня злочинності; збільшити кількість заходів з профілактики правопорушень під час розроблення програм соціально-економічного розвитку, спрямованих на забезпечення працевлаштування, розвитку освіти, охорони здоров'я, надання соціальних послуг, благоустрою, подолання бідності; запровадити проведення

оцінки ризиків вчинення правопорушень дітьми та корекційних програм, орієнтованих на усунення факторів, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, які схильні до протиправної поведінки, перебувають у складних життєвих обставинах тощо.

Комплекс таких загальносоціальних заходів з властивими масштабністю, різносторонністю та всеохоплюючим характером становить базу, фундамент для здійснення спеціально-кримінологічного та індивідуально-профілактичного запобігання. Попри це, на сьогодні не розроблено цільову державну програму боротьби зі злочинністю [34, с. 152; 36, с. 19]. Обласні та міські комплексні програми профілактики правопорушень приймаються на різні строки і переважно до прийняття державної програми або Стратегії національної безпеки (27,0 %); назви всіх програм є нетотожними та не відповідають чинному законодавству (23,0 %); мають різну структуру, відмінну кількість як розділів, так і заходів (21,0 %); зазвичай не містять кримінологічних заходів, які б відповідали особливостям криміногенної обстановки в конкретному регіоні України (15,0 %); більшість заходів мають неконкретний, декларативний, формальний характер (14,0 %).

Відсутність такої програми обумовлено багатьма економічними, соціальними, політичними, правовими й іншими особливостями та суперечностями розвитку ринкових відносин у країні: не завершено створення системи кримінальної юстиції; триває реформування правоохоронних органів; продовжується розбудова національного законодавства; упроваджуються державні інституції, які повинні відповідати кращим європейським і світовим стандартам у цій сфері суспільних відносин. Також її відсутність знімає з Уряду обов'язок звітувати про проведену роботу з указанного напрямку, а це позбавляє Верховну Раду України, Президента України, та й народ України як єдине джерело влади можливості реально оцінити роботу вищого органу виконавчої влади з питань організації, координації та контролю щодо запобігання злочинам. З певною мірою умовності можна говорити про неефективну організацію державної політики у сфері запобігання злочинам, а

отже, і про невиконання державними органами покладених на них Конституцією України обов'язків щодо захисту найвищої соціальної цінності – людини, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканності й безпеки [171, с. 8-9].

На думку В. В. Василевича, відповідно до загальної методики стратегічного планування, спочатку необхідно розробити концепцію або стратегію, а потім на її основі – програму та відповідний план з реалізації програмних заходів. Останнім кроком є розроблення та прийняття програм і планів на регіональному й місцевому рівнях. Зокрема, Стратегія боротьби зі злочинністю як директивний, перспективний, довготривалий нормативний документ, що має ввести в дію Президент України, повинен містити стратегічну мету – забезпечення національної безпеки на 10–15 років та кримінологічний аналіз основних тенденцій злочинності на державному й регіональному рівнях, визначати мету, вимоги та строки її виконання, закріплювати концептуальні положення кримінологічної політики, перспективні завдання запобігання кримінальним правопорушенням, передбачати ресурсне забезпечення виконання завдань. Практика державного кримінологічного програмування та безпосереднє впровадження Стратегії боротьби зі злочинністю мають ґрунтуватися на виконанні Державного плану заходів реалізації відповідної Стратегії (ухвалює Кабінет Міністрів України терміном на три-п'ять років) [35, с. 19].

Тому, на сьогодні запорука ефективної боротьби зі злочинністю у державі, протистояння зовнішнім і внутрішнім загрозам, які можуть вплинути на криміногенний стан, виховання дітей та молоді залежить від якісного програмування цієї діяльності на усіх рівнях. У зв'язку з цим, актуальним є питання:

1) прийняття *Стратегії боротьби зі злочинністю в Україні до 2030 року* з проведенням кримінологічного прогнозування стану злочинності в Україні з врахуванням можливих міжнародних загроз на наступні щонайменше 5–10 років [146; 156], яка визначатиме основні положення політики держави у сфері

запобігання злочинності та її видам, принципи планування, вимоги до організації управління і до заходів запобігання злочинності, рекомендації щодо розробки державних і регіональних планів запобігання злочинності; формулювання задач, що будуть ставитись перед суб'єктами такої діяльності, матимуть загальний директивний характер і співвідноситимуться з формулюваннями більшості заходів, що відображаються у державній та регіональних комплексних програмах профілактики злочинності та правопорушень; довгострокове прогнозування злочинності необхідно проводити на підставі об'єктивних показників кримінально-правової статистики.

Стратегія має стати напрямом боротьби органів державної влади щодо недопущення розвитку кримінальної активності й розповсюдженості кримінальної зараженості в українському суспільстві. А конкретне наповнення основних напрямів діяльності доцільно здійснювати в документах нижчого рівня;

2) прийняття *Державного комплексного плану запобігання злочинам в Україні* на 2024–2030 рр. Специфічність цього плану в тому, що: він має середньостроковий характер, оскільки прийматиметься строком на 5 років; стане основою для розробки регіональних планів запобігання розбоям;

3) прийняття *Комплексного цільового плану запобігання розбоям за областями*. Регіональні програми областей повинні містити відповідну специфіку в реалізації державних програм запобігання кримінальним правопорушенням. Саме відсутність відображення в таких документах регіональної специфіки «розмиває» їх і вони ні чим не відрізняються від інших тотожних програм, тим паче від державної програми [191, с. 348-367].

Регіональний план має затверджуватися обласною державною адміністрацією. Головне, щоб цей процес був гласним, передбачав урахування думки не лише МВС України, яке, до речі, переважно ці документи й розробляє, а й інших зацікавлених сторін (громадські організації, науково-дослідні установи, вищі навчальні заклади та ін.).

У розробці програми, окрім правоохоронців, мають брати участь педагоги, психологи, викладачі, фахівці з теорії запобігання злочинності, кримінологи, ювенологи, віктимологи та інші спеціалісти, знання яких дозволять якісно змінити існуючі моделі таких документів, а також сприятимуть досягненню мети програми; на відміну від Стратегії боротьби зі злочинністю цей документ не повинен містити заходи із загальними формулюваннями, завданнями із декларативним відтінком на кшталт «удосконалити», «покращити», «сприяти», «забезпечити» та ін.; програма має містити конкретні й реально здійсненні заходи, у ній мають передбачатися можливості внесення змін і доповнень залежно від зміни криміногенної обстановки в державі, на основі чого будуть корегуватися сили й засоби запобігання певним видам злочинності тощо.

4) створення в Україні на базі Департаменту поліції превентивної діяльності Національної поліції України управління по запобіганню кримінальним правопорушенням, головними завданнями якого мають бути: визначення основних напрямів державної політики у сфері запобігання злочинам; проведення загальнонаціональних досліджень щодо рівня латентної злочинності; аналіз проявів міжнародної і транснаціональної злочинності; координація діяльності державних структур та правоохоронних органів з питань реалізації заходів запобігання злочинам; узагальнення практики запобігання злочинам; організація міжнародного співробітництва щодо запобігання злочинам тощо.

Запропоновані загальносоціальні напрями та комплекс заходів спрямовані на: захист прав і свобод людини і громадянина в умовах військової агресії; забезпечення верховенства права; запровадження системи запобігання кримінальним правопорушенням та реагування на конфлікти; протидію незаконним збройним формуванням та організованій злочинності; мінімізацію незаконного обігу зброї; подолання криміналізації молодіжного середовища, насильства; запобігання нелегальній міграції та торгівлі людьми; запровадження інноваційних запобіжних проєктів; посилення регіональної

спроможності в умовах децентралізації у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку.

3.2. Спеціально-кримінологічні та індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбоям

До суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням необхідно віднести: законодавчі органи, виконавчо-розпорядчі, державні координуючі, правоохоронні та правозастосовні органи, органи державного, культурно-виховного і господарського управління, навчальні, медичні органи й установи, релігійні, громадські та інші організації, рухи, воєнізовані формування, фонди, соціальні групи, об'єднання батьків, сусідів, громадян [48, с. 12–25].

На нашу думку, такі погляди на проблему визначення сутності спеціально-кримінологічного запобігання заслуговують на увагу й мають право на існування. Виходячи з цього, *спеціально-кримінологічне запобігання розбоїв є комплексною діяльністю державних, у тому числі правоохоронних, органів, установ та спеціальних закладів, за участю широкого кола громадських організацій та формувань щодо зменшення рівня таких злочинів, спрямовану на виявлення та усунення або нейтралізацію детермінантів, які формують особисту чи масову протиправну спрямованість (поєднану із застосуванням чи погрозою застосування насильства) окремих осіб або груп, їх відвернення на стадії виявлення наміру чи готування, а також на етапі припинення розпочатої протиправної (у тому числі злочинної) діяльності, що здійснюється за допомогою кримінологічних засобів.*

Спеціальні (кримінологічні) заходи передбачають здійснення правоохоронними органами безпосередньої роботи, спрямованої на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, що впливають на

зростання розбоїв, недопущення реалізації віктимних властивостей та якостей жертв злочинного посягання.

У загальному, організація спеціально-кримінологічного напрямку запобігання розбоям має включати в себе декілька етапів.

I-й) організаційне забезпечення:

- підготовка кадрів, які спеціалізуються на виявленні організованих злочинних груп, банд;
- розроблення певних, більш ефективних форм взаємодії з населенням та використання його запобіжних можливостей;
- забезпечення окремих категорій осіб з підвищеною віктимністю засобами захисту та спеціальною технікою тощо.

II-й) інформаційне забезпечення, оперативне надходження кримінологічної інформації та пошук її додаткових джерел;

III-й – прогностично-аналітичне забезпечення включає в себе широкий спектр методів, у тому числі побудови імітаційних моделей, криміногенних ситуацій, карт-схем;

IV-й – теоретико-методичне забезпечення, використання запобіжних можливостей, облік усіх обставин, ситуацій, що складаються, модернізація апробованих і розроблених нових тактичних прийомів, методичних схем запобігання таким злочинам.

У той же час, різноманітні спеціальні заходи віктимологічного запобігання кримінальним правопорушенням можна звести до двох основних груп:

1) забезпечення «внутрішньої» безпеки: активізація можливостей виховання, навчання, а саме: правова пропаганда, підвищення кваліфікації, професійне навчання осіб небезпечних професій, удосконалення навчальних програм з метою вироблення необхідної передбачливості, критичності, а в окремих випадках забезпечення спеціальними засобами захисту, зброєю тощо;

2) забезпечення «зовнішньої» безпеки: відповідна організація роботи правоохоронних органів, в тому числі оперативних підрозділів, органів

превентивної діяльності НПУ, установка охоронної сигналізації на об'єктах підвищеної небезпеки, своєчасна ізоляція осіб у стані нарко й алкогольного сп'яніння, заходи з благоустрою території (наприклад освітлення) та ін. Ефективність такого забезпечення, на думку В. О. Тулякова, полягає в інтеграції зусиль усіх суб'єктів запобігання, за умови справжньої, а не формально-декларованої їх взаємодії, принципи якої має бути закріплено в законодавстві [195, с. 15].

У науці під індивідуальним запобіганням злочинам розуміють різновид запобігання злочинності щодо конкретної особи. Тобто індивідуальне запобігання становить ту частину запобіжної діяльності, яка здійснюється на стадії, яка передуює виникненню злочинного наміру [107, с. 146].

До об'єктів індивідуального запобігання злочинам В. В. Голіна відніс такі: поведінка та спосіб життя осіб, з високою ймовірністю схильних до вчинення злочину; соціальні елементи їхньої особистості, які відображають антигромадську спрямованість; соціально значущі під час формування і реалізації особистості деякі психофізичні особливості індивідів; несприятливі, криміногенні умови оточуючою особою середовища та життєвого укладу; інші довготривалі обставини, які сприяють створенню криміногенної ситуації і полегшують вчинення злочину [49, с. 39].

Індивідуальне запобігання злочинам реалізується, як правило, у двох формах:

а) якщо йдеться про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню конкретних злочинів, що були виявлені у процесі діяльності спеціальних суб'єктів, то це – вимоги про вжиття заходів організаційно-управлінського, економічно-технологічного та ідеологічного характеру, які реалізуються в особливому процесуальному порядку (глава 4 КПК України «Докази і доказування» [103]);

б) якщо йдеться про особу конкретного злочинця, то застосовуються програми індивідуального коригування правопорушуючої поведінки [163, с. 102–103].

До напрямів індивідуального запобігання злочинам науковці відносять:

1) переконання; 2) надання допомоги; 3) примус [49, с. 41].

Таким чином, окресливши поняття та зміст предмету підрозділу, перейдемо до його висвітлення.

Однією з умов розбудови України як демократичної правової держави європейського зразка є якісне оновлення системи кримінальної юстиції, інституції якої здатні забезпечити охорону прав і свобод людини, боротьбу зі злочинністю, захист інтересів суспільства та держави, у тому числі передбаченими законом засобами правоохоронної діяльності.

Основними суб'єктами запобігання розбоїв є:

а) органи, що здійснюють керівництво, координацію та контроль запобігання злочинності (органи місцевої законодавчої влади, поліція превенції); б) органи, що здійснюють або забезпечують загальнопідготовчі функції; створюють передумови проведення запобіжних заходів у масштабах визначених територій (неспеціалізовані суб'єкти запобігання – установи виховно-освітнього профілю, органи місцевої виконавчої влади, прокуратура); в) органи, які безпосередньо здійснюють запобіжні функції (правоохоронні органи, громадські організації) а також приватні особи.

У той же час, Конституцією України гарантується державний захист прав і свобод людини й громадянина [94]. Для органів поліції виконання зазначеного положення Основного Закону держави є одним із головних і першочергових завдань. У зв'язку з цим заслуговує на увагу ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію» [152], де спеціально сформульовано вимоги до діяльності поліції щодо дотримання прав і свобод людини. (неупередженість, неухильне дотримання закону; жодні надзвичайні обставини, а також вказівки працівників поліції не можуть розглядатися як підстави для порушення прав громадян; гуманне ставлення до особи; повага до гідності людини тощо).

Поліція поряд з іншими правоохоронними органами покликана приводити в дію механізм правової охорони. Вона повинна забезпечувати

застосування заходів державного примусу, маючи на меті усунення перешкод для реалізації людиною та громадянином своїх прав та виконання обов'язків, поновлення їх порушених прав, свобод та законних інтересів, притягнення винних осіб до юридичної відповідальності [61, с. 297].

Проблема захисту прав і свобод людини від злочинних та інших протиправних посягань різко загострилась. Особливу стурбованість викликає зростання організованої злочинності, яка в своїх протиправних діях використовує різноманітні, удосконалені методи вчинення злочинів та протидії правоохоронним органам. Сучасний стан злочинності, її негативний вплив на всі сфери суспільного життя потребують вжиття дієвих заходів для зміни ситуації, яка склалася, посилення соціальної ролі поліції щодо захисту прав і свобод громадян, охорони публічного порядку, боротьби зі злочинністю, особливо з її організованими, агресивними та насильницькими формами [185].

Реформування органів внутрішніх справ розпочалося 7 листопада 2015 р. з моменту набуття чинності закону України «Про Національну поліцію» [152], у якому визначені принципи діяльності поліції, її система, компетенція в питаннях охорони публічного порядку та безпеки, запобігання кримінальним правопорушенням. Закон зміщує пріоритет завдань поліцейських органів із запобігання кримінальним правопорушенням до надання поліцейських послуг: якщо за Законом «Про міліцію» 1990 р. основними завданнями міліції були, серед 9-ти пунктів, запобігання правопорушенням та їх припинення, охорона і забезпечення громадського порядку, виявлення кримінальних правопорушень, участь у розкритті кримінальних правопорушень та захист власності від злочинних посягань, то вже за новим Законом «Про Національну поліцію» одним із її завдань, які викладені лише у 4-х пунктах, мова йде про надання поліцейських послуг щодо запобігання злочинам та охорону прав і свобод людини [11, с. 6-7].

Як правильно зауважив В. М. Бесчастний, зміщення пріоритетів у діяльності Національної поліції та гальмування виконання базових положень Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України негативно вплинуло на

організаційне забезпечення протидії злочинності у Національній поліції на сучасному етапі [27]. Зокрема, йдеться про такі негативні моменти: не усунення дублювання повноважень та розмежування компетенції суб'єктів запобігання злочинам; необґрунтована ліквідація окремих підрозділів щодо запобігання злочинам (ліквідація 2015 р. управлінь боротьби з організованою злочинністю сприяла позбавленню спеціалізованого державного органу щодо запобігання організований злочинності, тим більше, що його функції не були передані іншим правоохоронним органам. Тому на цей час функції держави у цій сфері фактично не реалізуються, що є невиконанням Україною як своїх внутрішньополітичних, так і міжнародних зобов'язань; відсутність наступальності кадрової політики у реформуванні правоохоронної системи; система управління правоохоронними органами є надто складною та непрактичною.

Діяльність підрозділів НПУ із запобігання розбійних нападів ґрунтується на аналізі кримінологічної інформації [28, с. 85–86]:

- про стан і динаміку розбійних нападів;
- про території та об'єкти, де здійснюється найбільша кількість розбійних нападів;
- про осіб, які вчинили розбійні напади і схильні до їх вчинення;
- про рівень латентності різних видів розбою;
- про жертв розбійного нападу;
- про соціальні наслідки розбою;
- про стан і заходи щодо запобігання розбійних нападів та ефективності їх застосування тощо.

Моніторинг даної інформації служить інформаційною базою для підрозділів поліції, що дозволяє зосереджувати зусилля щодо запобігання розбійних нападів на найбільш криміногенних ділянках і об'єктах, вибирати ефективні методи їх попередження, вивчати і впроваджувати передовий досвід запобіжної діяльності, прогнозувати тенденції розбійних нападів [162, с. 26].

З метою ефективності запобігання розбійних нападів здійснюються координація і взаємодія всіх суб'єктів запобіжної діяльності.

Координація та взаємодія органів та підрозділів поліції у діяльності з запобігання розбійних нападів здійснюється з використанням наступних форм:

- створення постійно діючих координаційних органів;
- взаємний обмін інформацією;
- спільне проведення нарад, інструктажів, навчальних занять, вироблення узгоджених дій щодо запобігання розбійних нападів;
- спільний аналіз стану злочинності та участі в попередженні кримінальних правопорушень різних суб'єктів;
- підготовка та прийняття спільних рішень;
- спільне планування і проведення узгоджених профілактичних заходів;
- інша спільна практична діяльність з наданням різноманітної допомоги один одному;
- спільне здійснення контролю і загальне підведення підсумків попереджувальної діяльності.

Запобігання розбійних нападів вирішує наступні завдання:

- забезпечення охорони власності;
- створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, об'єктивно перешкоджаючих здійсненню розбійних нападів на певній території чи об'єкті;
- реалізація оперативно-розшукової інформації про осіб, що готують розбійні напади, для схиляння до відмови від їх вчинення;
- своєчасне роз'єднання виявлених груп, які вчиняють кримінальні правопорушення проти власності, у тому числі організованих, з метою припинення їх злочинної діяльності;
- оперативне реагування з використанням усіх наявних сил і засобів на повідомлення громадян, посадових осіб, на іншу інформацію, що надійшла про скоєних або вчинені кримінальні правопорушення проти власності для затримання злочинців та розкриття;

- накопичення, систематизація та використання інформації про осіб, які вчинили розбійний напад, з метою забезпечення своєчасного вжиття до них передбачених законом заходів;

- активне залучення громадськості до роботи із запобігання розбійних нападів та злочинів проти власності в цілому;

- інформування населення про засоби і способи правомірного захисту від злочинних посягань на власність;

- внесення у відповідні державні органи, громадські об'єднання, організації подань про усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти власності.

Для покращення ефективності запобігання розбійних нападів заходи щодо їх протидії слід поділяти на загальні та спеціальні. *До заходів загального запобігання слід віднести проведення регулярних перевірок:*

- стану зберігання коштів, сировини та готової продукції, інших товарно-матеріальних цінностей, технічної укомплектованості і справності засобів охоронної сигналізації кас, складів, надійності сейфів, забезпечення зазначених об'єктів телефонним зв'язком, захисними засобами та охоронною сигналізацією;

- порядку видачі відділеннями банків значних коштів касирам підприємств, установ і організацій, виявлення факту одержання таких сум касирами, що прибули без охорони або з використанням випадкового транспорту;

- отримання правил інкасації на підприємствах торгівлі та громадського харчування; стану зберігання зброї особами, яким вона видається на час виконання службових обов'язків (охоронцям, інкасаторам тощо), та навчання їх навичкам застосування зброї;

- стану зберігання вогнепальної зброї в спортивних клубах, тирах та інших об'єктах, де вона використовується на загальних підставах;

- освітлення у вечірній і нічний час вулиць, провулків, під'їздів будинків, сходових клітин та внесення відповідних пропозицій до місцевих органів виконавчої влади;

- проведення систематичних занять із касирами відділень банків, зв'язку, магазинів та інших об'єктів із питань підвищення пильності, поліпшення стану зберігання коштів, своєчасної подачі сигналів тривоги, а також відпрацювання дій у разі розбоїв;

- вжиття заходів щодо виявлення та вилучення вогнепальної зброї, що незаконно зберігається, встановлення фактів виготовлення саморобної зброї;

- спостереження за місцями збирання молоді та неповнолітніх, при цьому особлива увага приділяється виявлення серед них раніше засуджених або тих, що зловживають спиртними напоями, наркотичними засобами;

- проведення систематичної роз'яснювальної роботи серед населення, в тому числі й господарських структурах.

Спеціальні заходи запобігання розбійних нападів:

Застосування спеціальних заходів дозволяє притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які виношують намір і готуються до вчинення розбійного нападу, шляхом затримання і притягнення до кримінальної відповідальності за інші кримінальні правопорушення. Тому необхідно виділити джерела одержання відомостей про розбійний напад, який замислюється або готується. Ними можуть бути відомості із заяв громадян і посадових осіб, представників громадськості, осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативним підрозділом, інші оперативні відомості, отримані із аналізу оперативної обстановки та статистичних даних. Коли оперативний працівник отримує такий сигнал, він повинен з'ясувати, які саме причини й умови стали приводом до готування чи вчинення розбою. Успіх їх попередження, насамперед, залежить від повсякденної та цілеспрямованої роботи в цьому напрямі підрозділів поліції. Для одержання таких відомостей необхідно використовувати:

- методи оперативно-розшукової діяльності та їх результати;

- допомогу дільничних офіцерів поліції;
- інспекторів патрульної поліції;
- аналіз статистичних даних про вчинені й розкриті розбійні напади;
- результати роботи з розкриття та розслідування цієї категорії кримінальних проваджень;
- постійний активний зв'язок з населенням, особливо з тією його частиною, яка бажає надавати допомогу органам поліції;
- скарги та заяви громадян тощо [176].

Спеціальні заходи запобігання розбійних нападів охоплюють широкий комплекс різноманітних за характером заходів. Об'єктами профілактичного впливу є криміногенні фактори, що детермінують формування особи злочинця, ситуації, які зумовлюють учинення правопорушення, полегшують їх учинення. Такі заходи здійснюються на різних рівнях (у межах всієї країни, міста, району, населеного пункту) широким колом суб'єктів профілактичної діяльності. Розглянемо детальніше.

Підрозділи превентивної діяльності:

- проведення загальної та індивідуальної профілактичної роботи серед громадськості поліцейської дільниці;
- забезпечення публічної безпеки та порядку на території поліцейської дільниці;
- взаємодія з населенням і громадськими формуваннями на території обслуговування щодо профілактики правопорушень, забезпечення публічної безпеки та порядку й боротьби зі злочинністю;
- взаємодія з іншими підрозділами поліції в запобіганні адміністративним і кримінальним правопорушенням, виявленні та припиненні їх, а також участь у розкритті кримінальних правопорушень, що вчинені на території поліцейської дільниці.

Дільничні офіцери поліції, проводячи щомісяця аналіз кримінальної обстановки на обслуговуваних дільницях, доповідають керівництву відділу поліції пропозиції про направлення керівникам організацій інформації про

виявлені недоліки в їх діяльності щодо забезпечення збереження власності, інших матеріальних цінностей для прийняття конкретних заходів щодо їх усунення.

Одним з основних обов'язків дільничного офіцера поліції є індивідуальна профілактична робота з особами, які перебувають на профілактичному обліку, що включає в себе своєчасне виявлення громадян, від яких можна очікувати скоєння кримінальних правопорушень проти власності, систематичне спостереження за їх поведінкою і способом життя, прийняття необхідних заходів до недопущення з їхнього боку злочинних діянь (Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції (2017 р.) [78]).

Поліція у своїй діяльності застосовує різноманітні методи адміністративного нагляду [144]. Превентивний облік – комплекс заходів щодо запобігання, попередження, фіксації та припинення протиправних дій, а також взяття на облік та накопичення відомостей щодо категорії осіб, які проживають на території обслуговування та підлягають контролю з боку дільничного офіцера поліції. Індивідуальна превентивна робота – комплекс заходів щодо конкретних осіб, схильних до вчинення правопорушень, та осіб, які перебувають на обліках в органах поліції, з метою попередження вчинення ними злочинів та інших правопорушень [29; 93; 165; 182; 213].

Патрульна поліція. Велике значення для успішного запобігання розбоїв займають підрозділи патрульної поліції. Патрульні поліцейські, забезпечуючи публічну безпеку і порядок, перебувають у постійному та безпосередньому контакті з населенням і у більшості випадків першими включаються у процес затримання осіб «по гарячих слідах». У зв'язку з цим, має бути забезпечений постійний зв'язок між черговими частинами та патрульною поліцією, своєчасна передача ними інформації про вчинені розбої, прикмети злочинців, які розшукуються, та ознаки викраденого майна.

Нерідко наряди патрульної поліції прибувають на місце події раніше, ніж СОГ. У такому випадку вони здійснюють невідкладні дії щодо охорони місця події, надання допомоги потерпілим, виявлення очевидців, переслідування та

затримання підозрюваних. Після прибуття на місце події СОГ патрульні поліцейські виконують дії згідно з вказівками слідчого та оперативного працівника.

Підрозділи Державної служби охорони. При попередженні, виявленні, та розкритті розбоїв оперативні підрозділи взаємодіють із підрозділами Державної служби охорони, працівники якої, перебуваючи на варті та маршрутах патрулювання, за прикметами та іншими ознаками встановлюють і затримують осіб, які вчинили розбої на об'єктах, що охороняються, а також виявляють місця зосередження кримінального елементу, збуту викраденого, притони тощо. Працівники цієї служби проводять розвідувальні опитування громадян із метою отримання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, виїжджають на спрацювання охоронної сигналізації, якою обладнані об'єкти охорони, у тому числі й квартири громадян.

Органи ювенальної превенції. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995 р.) [154] визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Для його виконання були створені в системі державних органів нові структури: спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, дітей та молоді, уповноважений орган влади Автономної Республіки Крим у справах сім'ї, дітей та молоді, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів Національної поліції; приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби

України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

В Законі чітко визначені їх функціональні права та обов'язки. Ця система покликана вирішувати одне загальне завдання – захищати права і законні інтереси неповнолітніх, усунувши паралелізм і неузгодженість у роботі окремих ланок, які в тій чи іншій мірі причетні до цієї справи.

Здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на уповноважені підрозділи органів Національної поліції (ст. 5 «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»).

Також варто зазначити, що відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» (2015 р.) [152], ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995 р.), ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.) [154] та інших, з метою вдосконалення діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції та приведення нормативно-правових актів МВС, які регулюють діяльність Національної поліції, у відповідність до законодавства України, наказом Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2017 р. № 1044 було затверджено Інструкцію з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, основними завданнями яких є: 1) профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 2) ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики; 3) участь в установленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення; 4) вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорстокому поводженню з дітьми;

5) вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб; 6) провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти.

Матеріальною формою відображення інформації про найбільш уражені кримінальним насильством території могла б послугувати карта-схема [141, с. 143–144] корисливо-насильницької злочинності, що визначає найбільш уражені вуличним насильством території в межах адміністративних кордонів міста, іншого намеленого пункту. Дана карта-схема повинна знаходитися в кожному органі поліції. На цій карті повинні бути позначені фактичні кордони всіх зон – територій вуличного простору. З урахуванням напруженості оперативної обстановки на цій карті мають бути виділені окремі зони, що характеризуються найвищими рівнями розбоїв.

На нашу думку, карта-схема має також відображати потоки міграції різних видів злочинності. Технічно нескладно нанести на цю карту й інші істотні характеристики насильства, пов'язані з сезонним, тижневим і добовим циклами. Що стосується контингентних характеристик, які також можуть бути нанесені на карту-схему, то з урахуванням специфіки території, слід позначати й місце проживання осіб, які вчиняють корисливі, насильницькі злочини. Ця характеристика дасть змогу з достатньою точністю визначити просторову поширеність розбоїв, яку також можна нанести на цю карту-схему.

При складанні карти-схеми необхідно дотримуватися певних вимог. Тому, при розв'язуванні будь-якої задачі та побудові алгоритму її розв'язку звичайно беруть до уваги наявність деяких вхідних даних і мають уявлення про результат, що необхідно отримати. Будь-який алгоритм повинен мати такі основні вимоги: достовірність, своєчасність, комплексність, плановість, точність об'єктивність змісту, повнота інформації, максимальна стислість та результативність. Достовірним зміст є тоді, коли викладені в ньому факти відображають справжній стан речей. Точним текст документа є тоді, коли в ньому не допускається подвійного тлумачення слів та висловів. Повнота

(визначеність) – через повну однозначність правил, встановлених в алгоритмі, застосування алгоритму до однакових вхідних даних повинно приводити до однакового результату; – плановість – процес, що визначається алгоритмом, можна розчленувати (розділити) на окремі елементарні етапи (кроки), кожен з яких називається кроком алгоритмічного процесу чи алгоритму; – комплексність – алгоритм повинен бути придатним для розв’язування всіх задач певного типу; – результативність – вказує на наявність таких варіантів вхідних даних, для яких обчислювальний процес, що реалізується за наданим алгоритмом, повинен через скінчену кількість етапів (кроків) зупинитись і дати шуканий результат. Як встановлено в теорії алгоритмів, існують і такі класи задач, для розв’язування яких нема і не може бути встановлено універсального прийому – алгоритму розв’язування (хоча при окремих обмеженнях на ці розв’язування алгоритм може бути знайдено). Такі задачі називають алгоритмічно нерозв’язуваними. Розробка алгоритму більш чи менш складної задачі вимагає високої кваліфікації виконавця і розуміння змісту задачі. З реалізацією алгоритму безпосередньо пов’язане вміння застосувати цей алгоритм до конкретних вхідних даних розв’язуваної задачі.

Підтримуємо думку С. М. Алфьорова, що одна лише принципова схема використання сил і засобів не здатна сприяти усуненню роз’єднаності різних видів нарядів поліції тому, що сьогодні кожна галузева служба самостійно організовує роботу підлеглих підрозділів на місцях і в межах компетенції здійснює суворий контроль за виконанням покладених на неї конкретних функцій і завдань. Таким чином, через завдання, які поставлені перед кожною галузевою службою, втрачається головний напрям діяльності – забезпечення громадського порядку, у зв’язку з тим, що оцінка роботи кожної окремої служби проводиться суто за спеціалізацією [5, с. 70].

Слід особливу увагу звернути на осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативним підрозділом. Роль таких осіб у виявленні причин та умов визначається їх розвідувальними можливостями в середовищі осіб, які викликають оперативний інтерес, знають їх образ життя, звичаї та

наміри правопорушників, нерідко володіють відомостями про стан охорони та порядок роботи тих чи інших об'єктів тощо. Можливості конфіденційного співробітництва у виявленні причин і умов, що спричинили вчинення розбою, найбільш успішно використовуються підрозділами карного розшуку, головним чином у процесі: провадження у оперативно-розшукових справах відносно осіб, що перевіряються; оперативного обслуговування об'єктів та ліній роботи; оперативного спостереження за особами, які можуть негативно впливати на нестійких громадян.

Крім того, використовуються інші оперативні можливості для виявленню осіб, спосіб життя і поведінка яких дають підстави підозрювати їх у причетності до розбійного нападу і тих, хто займається скуповуванням та перепродажем викраденого.

Важливу роль у виявленні причин і умов, що сприяють вчиненню розбійних нападів займають відповідні повідомлення посадових осіб, представників громадськості, а також листи і заяви громадян. Практика показує, що в них часто є відомості, перевірка яких дозволяє встановити багаточисельні негативні явища, які сприяють кримінальним правопорушенням. При здійсненні заходів щодо перевірки таких джерел інформації працівники карного розшуку мають можливість зібрати і реалізувати інформацію:

- про недоліки в організації трудового і побутового влаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- про недоліки в організації побуту і культурного дозвілля молоді, особливо проживаючої в гуртожитках;
- про факти негативного впливу раніше засуджених на інших громадян, особливо на молодь;
- про зловживання спиртними напоями, немедичне вживання наркотичних засобів та їх аналогів;

- неприйняття заходів адміністрацією підприємств, організацій, установ чи керівниками громадських організацій щодо усунення причин і умов, які сприяють вчиненню розбійних нападів.

Основною формою індивідуально-профілактичного запобігання розбоям є оперативно-розшукова профілактика, яка має упереджувальну спрямованість, здійснюється за напрямками: виявлення й постановка, згідно із законодавством, на облік осіб, від яких через їх антигромадські погляди й поведінку можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень; організація спостереження й отримання оперативної інформації про поведінку, погляди взятих на облік; організація і здійснення комплексу оперативно-розшукових та інших заходів з метою недопущення вчинення ними злочинів; організація належного аналізу ефективності заходів, своєчасне внесення змін у розміщення сил, тактику застосування оперативно-розшукових засобів і методів щодо осіб, які підлягають впливу [211, с. 132].

У рамках індивідуально-профілактичного запобігання звернуто увагу на запобігання маргінальності, з «позитивною корекцією особи», для досягнення якої необхідно: а) виявлення особи, яка веде маргінальний спосіб життя, вивчення особистості та джерел, що негативно на неї впливають; б) прогнозування поведінки і планування заходів індивідуально-профілактичного запобігання, призначених для позитивного впливу на конкретну особу-маргінала.

Як засвідчило наше дослідження, розбої – це, насамперед, проблема для великих міст з багаточисленним населенням, значною кількістю приїжджих, великою територією, розгалуженою транспортною мережею і величезним житловим сектором.

Тому, згідно з відомчими нормативними актами НПУ, вони зобов'язані брати активну участь у запобіганні цим злочинам.

За результатами аналізу практики, головними напрямками діяльності НПУ щодо запобігання розбоям є такі:

- участь у розробці та реалізації комплексних цільових програм боротьби з корисливо-насильницької злочинністю;
- забезпечення суб'єктів, відповідальних за усунення криміногенних факторів, сукупністю кримінологічної інформації про причини і умови, що сприяють вчинення цих злочинів, та внесення пропозицій про заходи щодо їх усунення;
- періодичне звернення до громадян через ЗМІ (радіо, друк, телебачення) і систематичні виступи перед різними групами населення за місцем проживання, навчання та роботи;
- посилення патрулювання в найбільш криміногенних ділянках території обслуговування: на вулицях, у дворах житлових масивів, у місцях проведення масових, видовищних та культурних заходів;
- проведення цільових рейдів та операцій, спрямованих на виявлення й припинення діяльності злочинних груп, що вчиняють розбої;
- організація та здійснення взаємодії з освітніми й медичними установами, з метою виявлення осіб, які становлять оперативний інтерес, тощо.

На нашу думку, важливим для запобігання розбоям є систематичне проведення роз'яснювальних заходів, доведення до відома громадян інформації про їх стан і соціальні наслідки. Широке інформування різних груп населення через ЗМІ, за допомогою проведення тематичних бесід, лекцій про найбільш поширені види, типові способи і найбільш ймовірні місця вчинення даних злочинів, осіб які їх вчиняють, поведінкові ознаки потерпілих є однією з необхідних заходів запобігання. Цей захід, який можна охарактеризувати як підвищення обізнаності населення, здійснюється з метою спонукання населення до позитивної активної поведінки, спрямованої на забезпечення ефективності профілактичних заходів, а так само здійснення віктимологічної профілактики.

Співробітникам НПУ при підготовці та проведенні виступів у ЗМІ та безпосередньо перед населенням слід враховувати соціальні, вікові та психологічні особливості різних категорій осіб, яким адресована відповідна

інформація. При цьому, залежно від аудиторії, методика подачі інформації має бути різною.

У кримінологічній інформації необхідно здійснювати глибокий, добре ілюстрований аналіз обстановки в сфері корисливо-насильницької злочинності в конкретному районі, місті, області, розкривати причини та умови, що сприяють вчиненню цих злочинів. Тільки при виконанні цих умов вони будуть мати резонанс серед громадськості й справлятимуть профілактичний вплив на осіб, схильних до вчинення розбоїв.

Перш ніж опублікувати інформацію, що має на меті залучення громадськості до участі в заходах профілактики розбоїв, потрібно вирішити такі питання: чи доцільно в даному випадку використовувати допомогу громадськості та громадян; до вчинення яких конкретних дій необхідно закликати громадськість; які форми і методи, шляхи та способи використання допомоги громадськості.

Вирішивши ці питання, співробітник підрозділу НПУ починає здійснювати підготовку аналітичного матеріалу. Слід враховувати, що, на відміну від заходів, розрахованих на індивідуальний профілактичний вплив, використання ЗМІ завжди має профілактичний вплив на великі групи людей. навіть у тих випадках, коли йдеться про конкретні факти протиправної поведінки.

Важливим аспектом спеціальної профілактики розбоїв є боротьба з алкоголізмом, оскільки непомірне вживання спиртного сприяє втраті самоконтролю, а отже, і вчиненню кримінальних правопорушень.

Особливу увагу треба приділяти профілактиці наркоманії і кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, оскільки відомо, що для придбання наркотичних засобів або психотропних речовин потрібні значні грошові кошти, які наркомани отримують злочинним шляхом, насамперед, вчиняючи злочини проти власності. У зв'язку з цим, органи поліції повинні своєчасно виявляти

осіб, які допускають немедичне споживання наркотиків, і ставити їх на профілактичний облік.

Запобігання корисливим та корисливо-насильницьким злочинам є комплексною проблемою, що вимагає спільних і скоординованих зусиль різних фахівців, а також населення. У багатьох країнах світу існують міжвідомчі групи, які координують зусилля на основі обміну інформацією. Тому при здійсненні заходів спеціальної профілактики співробітникам НПУ досить корисно враховувати досвід інших держав у запобіганні розбоям.

Звернення по допомогу до інших інстанцій є одним з вирішальних етапів надання необхідної підтримки і допомоги жертвам корисливо насильницьких злочинів. Співробітники НПУ повинні володіти достатньою інформацією про наявні ресурси і служби надання допомоги. Оскільки потреби жертв можуть бути самими різноманітними, практичні працівники мають бути добре обізнані про роботу різних систем й органів, їх можливості, а також про процедури звернення за допомогою від імені жертв.

У сфері пильної уваги НПУ під час проведення ними профілактичної роботи повинні перебувати місця проведення масових культурних, спортивних, видовищних заходів, запобігання і припинення хуліганських проявів з боку молоді. Основним напрямом профілактики хуліганства в зазначених та інших місцях масового скупчення молоді (на вокзалах, площах, вулицях, у парках) є посилення охорони публічного порядку, своєчасне реагування на факти розпивання спиртних напоїв і перебування в стані сп'яніння в громадських місцях [174, с. 65].

Також варто звернути увагу й на незаконний обіг зброї, розповсюдження та зростання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, їх зберігання, перевезення, збут є однією із обставин, що суттєво впливають на загальний стан криміногенної обстановки, а відкрите застосування таких предметів створює реальну загрозу публічній безпеці в нашій державі.

До спеціально-кримінологічних заходів запобігання незаконного обігу

зброї можна віднести: проведення загальнодержавної комплексної інвентаризації озброєння, боєприпасів, вибухових речовин з метою визначення їх реальної кількості та дотримання правил їх зберігання, транспортування, використання, знищення тощо; посилення прикордонного режиму і митного контролю з метою недопущення проникнення в Україну злочинних елементів з тимчасово окупованих територій та інших країн, ввозу на її територію вогнепальної та іншої зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв. Заходи індивідуального рівня повинні відповідати етапам формування особистості злочинця і поділятися на: індивідуальну профілактику, запобігання та припинення злочинних проявів; своєчасне виявлення осіб, які схильні до вчинення розбоїв; здійснення впливу на цих осіб з метою подолання їх антигромадських поглядів, звичок; здійснення контролю за місцем роботи або проживання осіб, щодо яких здійснюється нагляд; всебічне вивчення особистості, її поведінки, зв'язків, з метою проведення профілактичних заходів щодо цієї особи; застосування методів переконання і примусу з урахуванням характеристики особи; надання сприяння особам у вирішенні їх соціальних, побутових проблем і питань працевлаштування; виявлення, усунення або нейтралізація можливих джерел негативного впливу на осіб, які підлягають профілактиці; координація спільної діяльності суб'єктів профілактики, систематичний аналіз результатів проведених профілактичних заходів і узгоджене планування дій, спрямованих на індивідуальну профілактику; розроблення та затвердження примірних корекційних програм; координація і аналіз діяльності суб'єктів запобіжної діяльності; врахування мотивації індивідуальної злочинної поведінки, а також тип особи злочинця при застосуванні конкретних профілактичних засобів [83].

Підводячи підсумки, варто наголосити, що в системі кримінологічних заходів щодо розбоїв мають застосовуватися ефективні, дієві заходи спеціально-кримінологічного запобігання, які вимагають, як правило, спеціальних, професійних знань, умінь та навичок і мають застосовуватися усіма уповноваженими суб'єктами запобігання, у допомогу яким

запропонована карта-схема кримінологічної інформації щодо вчинених розбоїв, яка є продуктивним заходом спеціально-кримінологічного запобігання, значення якого буде зростати з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та діджиталізації інформації в суспільстві.

3.3. Взаємодія підрозділів Національної поліції щодо запобігання розбоям

Центральним суб'єктом системи запобігання злочинності в державі є МВС України, зокрема НПУ як структурна складова, що забезпечує внутрішню безпеку держави в напрямі здійснення профілактики злочинності та виявлення, розкриття і розслідування більшості кримінальних правопорушень. Органи і підрозділи НПУ виявляють, аналізують та впливають на причини й умови, що сприяють їх вчиненню, розробляють та вносять на розгляд Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, місцевих органів виконавчої влади проекти концепцій та програм запобігання злочинності, а також на основі них складають та виконують плани заходів щодо запобігання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень. Тому в період реформування МВС України загалом і НПУ зокрема досить важливим завданням є створення оптимальної моделі майбутніх структурних підрозділів, які взаємодіяли між собою, а також взаємодоповнювали один одного в діяльності з профілактики злочинів, яка передбачає: визначення державної кримінологічної політики боротьби зі злочинністю; створення законодавчої бази й удосконалення інших нормативних актів, які регулюють діяльність щодо запобігання злочинності; удосконалення системи, структури та діяльності органів і підрозділів НПУ щодо застосування заходів запобігання злочинності; визначення шляхів та постійний моніторинг ефективності

профілактики кримінальних правопорушень; організаційно-правове вдосконалення механізму запобігання злочинності; контроль за реалізацією вжитих заходів.

Головним завданням взаємодії є своєчасне виявлення, якісне документування злочинів, забезпечення їх повного, всебічного та об'єктивного розслідування, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності, відшкодування заподіяної злочинами шкоди, відновлення порушених прав громадян [37, с. 217].

Отже, взаємодія органів і підрозділів НПУ в запобіганні розбоям – форма організації, що передбачає співробітництво та партнерство органів і структурних підрозділів поліції у розробленні, плануванні та проведенні комплексу заходів із запобігання розбоям, що ґрунтується на принципах взаємоузгодженості дій та взаємодоповнення здійснюваних заходів.

У 2012 р. був прийнятий чинний КПК України, який визначив низку дій, можливість проведення яких забезпечує ефективну фіксацію фактів кримінальних правопорушень, із запровадженням НСРД. Відповідно до ст. 246 КПК України, НСРД визнається різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб [103].

Проводити НСРД має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням уповноважені оперативні підрозділи, що здійснюють ОРД. Законодавець чітко зазначив у новому КПК України та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» [153], хто може виконувати НСРД під час запобігання корисливо-насильницьких злочинів, а саме, з ким може взаємодіяти слідчий під час попередження, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень.

На даний момент, у КПК України законодавець закріпив вичерпний перелік НСРД. Відповідно до наданих повноважень, передбачених п. 2 ст. 40 КПК України, слідчий проводить НСРД у порядку, визначеному розділом 3

глави 21 (Негласні слідчі (розшукові) дії). Проведення НСРД слідчий може доручити відповідним оперативним підрозділам (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України) [103].

Необхідність взаємодії оперативних підрозділів та слідчих обумовлена загальними завданнями щодо швидкого запобігання, виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, наявністю об'єктів їх взаємодії, водночас специфікою сил, засобів і методів, що вони застосовують. Засоби та методи, що використовують слідчі та оперативні підрозділи, регламентується нормами закону і мають, як правило, негласний характер.

Кримінально-процесуальна взаємодія між слідчим і працівниками оперативних підрозділів здійснюється у формі: надання оперативним підрозділам доручень на проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 40 КПК України). При цьому необхідно звернути увагу, що доручення слідчого оперативним підрозділам для проведення ними слідчих (розшукових) дій скеровуються оперативним підрозділам з метою пришвидшення розслідування, оскільки, скерувавши такі доручення, слідчий не витрачає часу для проведення нескладних слідчих (розшукових) дій; надання оперативним підрозділам доручень щодо розшуку підозрюваних (ч. 3 ст. 281 КПК України) [104].

При розслідуванні розбоїв, формами взаємодії слідчих та оперативних підрозділів на початку досудового розслідування є: взаємний обмін інформацією; спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій; планування першочергових заходів, спрямованих на перевірку основних версій; визначення стратегії розслідування; спільне проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; планування та вжиття заходів щодо захисту доказової бази [128].

Аналіз практичної діяльності засвідчує, що постійною формою співпраці між слідчими та працівниками оперативних підрозділів під час розслідування розбоїв *є взаємний обмін інформацією*. Так, працівниками оперативних підрозділів слідчому надається така оперативна інформація:

- щодо осіб, які раніше привертали увагу оперативних підрозділів і можуть бути причетні до вчинення кримінальних правопорушень. Така інформація може бути отримана працівником оперативного підрозділу в результаті аналізу даних оперативних обліків.

- якщо розбій вчинено організованою злочинною групою, то її приблизну структуру. Закономірно, що працівники карного розшуку здатні набагато швидше отримати таку інформацію оскільки:

- здійснюють постійний аналіз даних щодо діяльності осіб протиправної спрямованості;

- забезпечують оперативний контроль за особами, які повернулись із місць позбавлення волі та не стали на шлях виправлення, та особами, які схильні до вчинення корисливо-насильницьких злочинів (у межах індивідуальної оперативно-розшукової профілактики);

- узагальнюють інформацію щодо типової структури ОЗУ, у тому числі й сформованих неповнолітніми;

- щодо місць збуту викраденого майна та осіб, до цього причетних. Необхідно зазначити, що в результаті якісної організації оперативного обслуговування території підрозділи карного розшуку володіють інформацією щодо осіб, які причетні до скупівлі майна, одержаного злочинним шляхом, і, виходячи з предмета конкретного кримінального правопорушення, можуть зорієнтувати слідчого на необхідність допиту конкретних осіб у межах кримінального провадження [128].

Спільне аналітичне опрацювання початкових матеріалів та висунення основних версій. Така форма співпраці, як правило, використовується у випадку, коли злочинці не затримані одразу після вчинення розбою і інформація щодо них відсутня. Одним із першочергових об'єктів аналізу є спосіб (механізм) учинення розбою та використані при цьому знаряддя. Наступним об'єктом спільного аналітичного опрацювання слідчим та працівниками оперативних підрозділів є поведінка злочинців на місці робійного нападу. Водночас необхідно зазначити, що аналітичне опрацювання

таких даних у значній кількості випадків викликає труднощі, оскільки вихідними даними для аналізу виступають показання потерпілого. Крім того на початковому етапі розслідування розбою детально аналізується предмет злочинного посягання, оскільки в окремих випадках за відсутності інформації, саме ці дані дозволяють висунути версію щодо особи, яка вчинила напад. Наприклад, якщо розбійний напад вчинили неповнолітні, то вони можуть залишати на місці події коштовні годинники та прикраси, що зумовлено тим, що вини нездатні оцінити реальну вартість указаної категорії майна, зокрема дорогих годинників, а також відсутність можливості подальшої реалізації вказаних предметів та страх використання їх особисто [128].

Визначення стратегії розслідування. При цьому необхідно звернути увагу на те, що така форма співпраці характерна за наявності декількох нерозкритих серійних розбійних нападів, та у разі наявності достатніх підстав для висновку, що вони вчинені однією злочинною групою.

Формування стратегії є більш широкою категорією та виходить за межі розслідування конкретного кримінального провадження, а передбачає й вжиття заходів щодо недопущення вчинення кримінальних правопорушень невстановленою злочинною групою в майбутньому [128].

Спільне проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. У рамках заведеної ОРС оперативним працівником ініціюються і проводяться відповідні ОРЗ з метою документування протиправної діяльності, пов'язаної з підготовкою до вчинення розбійних нападів. При веденні оперативним підрозділом ОРС щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення кримінального правопорушення, слідчий, начальник оперативного підрозділу на етапі реалізації матеріалів ОРС звертається до начальника слідчого підрозділу з метою закріплення за цією ОРС слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу [153].

Начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму таємності надає слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі

потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність у їх діях ознак кримінального правопорушення [150].

Згадавши Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні (2017 р.) варто наголосити, що у відомчих наказах, які регулюють взаємодію органів і підрозділів, має бути прописано необхідність запобігання кримінальним правопорушенням та їх взаємодія за напрямками, а саме:

- 1) аналітично-прогностична діяльність щодо криміногенної ситуації, причинності й детермінації вчинюваних на території кримінальних правопорушень, особливостей характеристики осіб, які їх вчиняють;
- 2) стратегічно-програмно-планувальна діяльність;
- 3) реалізація програми взаємодії органів і підрозділів НПУ в боротьбі зі злочинністю, її коригування та координація;
- 4) організація і розвиток наукових досліджень щодо запобігання кримінальним правопорушенням;
- 5) підготовка і підвищення кваліфікації професійних кадрів Національної поліції у сфері запобігання злочинності;
- 6) формування правової культури населення.

Організація взаємодії органів і підрозділів Національної поліції має базуватись на поставлених перед ними цілях і завданнях. Головними цілями такої взаємодії, з огляду на власне дослідження та опрацьовані літературні джерела, можна зазначити:

- обмеження впливу негативних обставин, пов'язаних з причинами та умовами злочинності;
- вплив на причини та умови розбоїв;

– вплив на мікросередовище й осіб, спосіб життя яких свідчить про схильність до користі, насильства, організації злочинних груп та вчинення корисливо-насильницьких злочинів проти власності громадян;

– вплив на осіб, які відбули покарання за розкрадання та схильні до вчинення нових злочинів, про що свідчать усталені зв'язки з іншими особами, метою яких є спільне посягання на чуже майно [175, с. 222].

Слід погодитись з рядом кримінологів, які наголошують на неможливості здійснення запобігання кримінальним правопорушенням без участі громадськості [51], у відповідності із Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» [160]. М. Г. Колодязний розглядає громадськість як потужний антикриміногенний потенціал, використання якого є вкрай актуальним для сучасної України [87].

Проведення поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду, врегульовано Законом України «Про Національну поліцію» [152], зокрема розділ «Громадський контроль Національної поліції» передбачає: звіт про поліцейську діяльність; прийняття резолюції недовіри керівникам органів поліції; взаємодію між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування. Також цим розділом визначено, що поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань [123, с. 180–181].

Визначальну роль громадськості у протидії злочинності на рівні загальнокримінологічних заходів відіграє виконання Конституції України, зокрема ст. 36, в якій гарантовано право громадян на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод, задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [94].

Водночас повноцінному включенню громадськості до системи антикримінальних практик заважає інертність законодавства, певна його невідповідність динамізму суспільних викликів у сфері протидії злочинності. Проблема полягає в тому, що майже єдиною і чинною нині в Україні спеціалізованою формою участі громадськості в запобіганні злочинності є громадські формування з охорони громадського порядку, які діють на підставі Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [160]. До головних завдань громадських формувань у сфері охорони публічної безпеки та порядку належать: надання допомоги органам Національної поліції щодо інформування їх про вчинені або ті, що перебувають на стадії підготовки, кримінальні правопорушення, місця зосередження злочинних угруповань; сприяння органам Національної поліції у виявленні кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які їх учинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій, громадян від злочинних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та протидії правопорушенням серед дітей.

Основними формами та методами роботи громадських формувань з охорони громадського порядку є:

- спільне з поліцейськими патрулювання і виставлення постів на вулицях, майданах, залізничних вокзалах, в аеропортах, морських і річкових портах, у місцях компактного проживання громадян, розташування підприємств, установ, організацій, навчальних закладів;
- участь у заходах правоохоронних органів, спрямованих на протидію окремим видам правопорушень;
- долучення до забезпечення охорони громадського порядку під час проведення масових заходів, погоджених у випадках, передбачених законом, з виконавчими органами місцевого самоврядування.

Для того, щоб поліція могла ефективно контролювати ситуацію на певній території, вона має враховувати потреби мешканців, громади в питаннях безпеки. З цією метою поліція має володіти інформацією щодо: комплексного

вивчення думки населення з питань безпеки, що включає з'ясування загального рівня відчуття безпеки на певній території; визначення конкретних місць, які, на думку громади, становлять небезпеку; оцінки ефективності роботи поліції на місцях; ставлення населення до місцевої поліції; можливі форми співпраці населення та поліції; пріоритетні напрямки діяльності поліції. Саме такий підхід до впровадження поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду, розробили фахівці Експертного центру з прав людини та реалізують його на території Вінницької області (м. Вінниця та Бар) [46]. У ході проведено опитування (у формі інтерв'ю) жителів міста Бар, рівень безпеки у місті оцінено як «задовільний» та названо конкретні місця, що створюють загрозу безпеці барчан, надано пропозиції щодо оптимізації роботи місцевої поліції та підвищення загального рівня безпеки в місті, серед яких: покращити матеріально-технічне забезпечення дільничних інспекторів; збільшити штатну чисельність дільничних інспекторів; оснастити місто камерами відеоспостереження; змістити акцент діяльності поліції на спілкування з жителями та профілактику правопорушень [121, с. 229].

Сформовано пріоритети діяльності поліції міста на майбутнє, якими визначено: спілкування з населенням; профілактика правопорушень; просвітницька робота дільничних з батьками школярів; постійне патрулювання міста; покращення іміджу поліцейського. Запропоновано наступні форми співпраці населення з поліцією у вирішенні проблем безпеки: спільне патрулювання; спільне проведення просвітницьких заходів тощо [121, с. 230].

Взаємодію поліції та громади ще називають англійським терміном CommunityPolicing (CoP). Вона полягає у тому, що поліція працює, враховуючи думку громади щодо проблем безпеки та громадського порядку на території обслуговування. Розвиток CommunityPolicing забезпечить мешканцям конкретних громад: можливість повідомляти поліції про проблеми у сфері безпеки та спільно з поліцією шукати рішення для їх подолання; урахування поліцією думки населення щодо питань безпеки при плануванні роботи, формуванні місцевих програм із підвищення безпеки; запровадження

інноваційних платформ комунікації з населенням (онлайн-платформи, створення «карт злочинності» (crimemapping), тематичні зустрічі, спільні ініціативи тощо), що допоможе мешканцям швидше отримувати реакцію на свої звернення та ефективніше вирішувати проблеми з безпекою; збільшення рівня поінформованості людей про те, що робить поліція, яка її роль, права та обов'язки; зосередження уваги на причинах кримінальних правопорушень, що дозволить завчасно попереджати їх; контроль за діяльністю поліції, отримання актуальної інформації про стан безпеки за місцем проживання [118, с. 219-220].

Необхідно зазначити, що застосування техніки, а саме – технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису передбачене у ст. 40 Закону України «Про Національну поліцію», зокрема у цій нормі регламентовано використання поліцією: автоматичної фото- і відеотехніки, яку співробітники можуть закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель; інформації, отриманої із автоматичної фото- і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні. Мета таких заходів полягає у попередженні, виявленні або фіксуванні правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб та забезпечення дотримання правил дорожнього руху [152].

Новітні камери відеоспостереження, у тому числі й з функцією розпізнавання людей та об'єктів, активно запроваджуються у таких містах, як Київ, Харків, Львів, Дніпро, Вінниця, Маріуполь, Чернігів та ін. Для прикладу, в м. Київ було запроваджено окрему міську цільову комплексну програму «Профілактики та протидії злочинності в місті Києві «Безпечна столиця» на 2019–2021 роки» [151].

Важливою формою реалізації стратегії запобігання кримінальним правопорушенням на рівні обласних рад є прийняття ними комплексних цільових програм. Наприклад, в Обласній цільовій комплексній програмі профілактики та протидії злочинності у Київській області на 2017–2020 роки

«Безпечна Київщина» зазначено, що забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень можливе шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також налагодження дієвої співпраці правоохоронних органів, центральних і місцевих органів виконавчої влади у зазначеній сфері, забезпечення охорони громадського порядку та захист населення від протиправних проявів, сприяння стабільному соціально-економічному розвитку області, покращанню інвестиційного клімату [134].

Елементом системи «Безпечне місто» є програма «безпечний будинок», яка передбачає згуртування громади, ефективну побудову партнерських відносин між поліцією та населенням. Наявність системи відеоспостереження, ліквідація шляхів вільного доступу до будинків та їх окремих приміщень, покращення освітленості дворів та під'їздів, облаштування території, наявність інформативних табличок, згуртованість мешканців є основним важелем профілактики правопорушень, що вчиняються на територіях багатоквартирних будинків, а також здатні мінімізувати їх кількість та покращити стан розкриття. Розвита ланка безпечних осередків (безпечний будинок, безпечна школа, безпечний садок, безпечна вулиця) дозволить сформувати розвинене безпечне середовище всієї країни [161]. Також потребують запровадження у кожному населеному пункті смарт-зупинки, облаштовані камерами відеоспостереження, що фіксують усе навколо. Люди, які чекають на транспорт автоматично знаходяться під захистом поліції. Відомості з камер відеоспостережень мають оброблюватись в аналітичних сервісних центрах, що мають діяти при Управліннях поліції або міських радах.

Для забезпечення кожного громадянина можливістю безперешкодного виклику поліції на рівні держави повинен бути розроблений мобільний додаток «Поліція 102», який має стати ефективним способом цілодобового зв'язку з поліцією та способом забезпечення безпеки дітей.

У межах впровадження безпекових проєктів варто звернути увагу на відродження спільного патрулювання громадян та поліції вулицями та

публічними місцями. Така ініціатива життєздатна лише за підтримки органів місцевої влади та поліції, саме вони мають бути зацікавлені у безпеці довіреної їм громади і території.

Проблема із впровадженням програми «Безпечне місто» по всій території нашої країни на сам перед полягає у фінансовому забезпеченні. Адже такі програми реалізуються виключно за рахунок місцевих бюджетів, що для деяких міст є вкрай обтяжливим. Тому на, нашу думку, необхідна державна цільова програма встановлення систем відеоспостереження по всій території України. Це дасть змогу покрити більшість адміністративних територій відповідними системами та допоможе їх уніфікувати і об'єднати. Адже, наразі системи, які вже впроваджені в різних містах не пов'язані між собою. Що значно ускладнює роботу правоохоронних органів у розкритті вже вчинених злочинів та запобіганню їх в майбутньому.

Висновки до розділу 3

1. Основними напрямками діяльності НПУ щодо запобігання розбоям є: участь у розробці та реалізації комплексних цільових програм боротьби з корисливо-насиленою злочинністю; забезпечення суб'єктів запобігання злочинності кримінологічною інформацією; періодичне звернення про стан протидії злочинності до громадян через ЗМІ (радіо, друк, телебачення) і систематичні виступи перед різними верствами населення за місцем проживання, навчання і роботи; посилення патрулювання в найбільш криміногенних ділянках території обслуговування: вулицях, дворах житлових масивів, в місцях проведення масових, видовищних та культурних заходів; проведення цільових рейдів та операцій, спрямованих на виявлення та припинення діяльності злочинних груп, що займаються розбоями; організація та здійснення взаємодії з освітніми та медичними установами, з метою виявлення осіб, що представляють оперативний інтерес тощо.

2. Головну роль у запобіганні розбоям в органах НПУ належить оперативним підрозділам, які проводять: пошук і фіксацію даних про корисливо-насильницькі діяння, які вчинені або готуються окремими особами або групами осіб, зокрема посилення уваги до осіб схильних до вчинення кримінальних правопорушень, оперативне перекриття місць можливої реалізації майна, орієнтування негласного апарату на отримання інформації.

3. Впровадження у практичну діяльність:

CommunityPolicing (CoP) – взаємодія громадськості та поліції, який забезпечить мешканцям громад можливість повідомляти поліції про проблеми у сфері безпеки та спільно з поліцією шукати рішення для їх подолання;

для забезпечення кожного громадянина можливістю безперешкодного виклику поліції на рівні держави повинен бути розроблений мобільний додаток «Поліція 102», який має стати ефективним способом цілодобового зв'язку з поліцією та способом забезпечення безпеки дітей;

відродження спільного патрулювання громадян та поліції вулицями та публічними місцями. Така ініціатива життєздатна лише за підтримки органів місцевої влади та поліції, саме вони мають бути зацікавлені у безпеці довіреної їм громади і території.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання запобігання розбоям підрозділами НПУ, у результаті чого сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вирішення зазначеного завдання. Основні з них такі

1. Ретроспективний аналіз відповідних наукових доктрин у працях представників вітчизняних кримінологічних шкіл (В. Батиргарєєва, В. Василевич, Б. Головкін, О. Гурстієва, С. Денисов, О. Джужа, А. Закалюк, О. Ігнатов, О. Кулик, В. Куц, Н. Кулакова, Л. Лісніченко, М. Маршуба, Д. Петров, П. Свір, М. Семенишин, В. Семененко, Ю. Сказко, О. Юрченко та ін.), низки західноєвропейських країн та США (Р. Гассер, Г. Гентіг, Г. Еленбергер, К. Міядзява, В. Нагель, Л. Франк, С. Шафер, Г. Шнайдер) дозволив констатувати про вагомий їх науковий вклад у розроблення зазначеної проблематики, однак сьогодні нові виклики й загрози, які постали перед Україною з початку 2014 року мають довготривалий характер, а в умовах війни особливого значення набуває формування сектору безпеки й оборони та його подальший розвиток. Оновлені Стратегії національної безпеки України та боротьби з організованою злочинністю (2020) визначили основні напрями реформи, серед яких запобігання підвищенню рівня тяжких та особливо тяжких злочинів, які вчинено у складі організованих груп і злочинних організацій, із застосуванням вогнепальної зброї, а також ескалації жорстокості й насильства.

Праці згаданих учених мають фундаментальний характер і складають підґрунтя для подальшого наукового пошуку. Однак в умовах воєнних дій, докорінних змін законодавства та правозастосовної практики концептуальні засади запобігання розбоям у діяльності НПУ набули особливого цільового значення та потребують окремого комплексного дослідження, результатом якого має стати кримінологічна методика спрямована на вирішення наявних

проблем реалізації кримінологічної функції з удосконаленням кримінального, кримінального процесуального й оперативно-розшукового законодавства.

2. Розбій як кримінально-правове явище – це напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Кримінальна відповідальність за ст. 187 КК України характеризується тим, що поняття «розбій» передбачене кількома статтями КК України, з котрих ст. 187 КК містить ознаки загального складу розбою, а усі інші (ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 3 ст. 410, ч. 2 ст. 433 КК України) – ознаки спеціальних складів. Крім того, окремі кримінально-карані діяння, які за чинним кримінальним законом хоча й не містять терміна «розбій», але охоплюють такі дії своїми ознаками (ч. 3 ст. 289, ст. 432, 438, 446 КК).

3. Основний напрям імплементації зарубіжного досвіду запобігання розбоям повинен бути спрямований на впроваджені новітніх кримінологічних методик: «community policing», «situational crime prevention», «теорія розбитих вікон», «просторова профілактика» (Дж. Джекобс, Р. Джефрі, О. Ньюман, Р. Кларк), базисом яких є взаємодія місцевого населення і поліції. Такі стратегії сприяли розповсюдженню у західних країнах (Велика Британія, США, Канада, Нідерланди, ФРН, Франція) програм сусідського спостереження (Neighborhood Watch) та активізації участі громадян щодо запобігання злочинам (політика орієнтації на місцеві громади).

Під такими стратегіями, що спрямовані на запобігання розбоям в Україні необхідно розуміти окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання, спрямований на скорочення корисливо-насильницьких злочинів, зменшення можливостей їх учинення і підвищення ризику зайняття злочинною діяльністю, створення безпечного середовища шляхом зміни способів використання міського простору та оточуючого середовища, який здійснюється державними і недержавними суб'єктами. Така зміна несприятливих умов міського простору, криміногенних за своїм характером, призводить до відмови злочинців реалізовувати злочинний намір або до підвищення очевидності кримінальної

протиправної діяльності. Внаслідок цього винні можуть бути затримані на місці вчинення злочину або через деякий час після посягання. Головне завдання зазначених напрямів запобігання злочинності – створити безпечне середовище через посилення неформального соціального контролю над міським простором, шляхом: цільового укріплення (посилення технічного захисту майна громадян); контролю доступу (обмеження доступу сторонніх осіб на територію об'єктів різних форм власності); охорони (застосування різних засобів охорони майна, прив'язаних до території проживання окремих громадян); підтримки діяльності (допомога з боку органів місцевої влади і поліції громадянам, які бажають посилити охорону свого майна); технічного обслуговування за визначеною територією та спостереження за нею з метою оперативного реагування на можливі правопорушення.

4. Кількісні показники облікованих злочинів зазначених видів протягом досліджуваного часового проміжку мали нестабільний характер, а періоди зменшення змінювалися періодами їх збільшення. Причому періоди стабільності або зниження зазначених показників були здебільшого тривалішими, ніж періоди зростання. Зокрема, у 2014 р. їх кількість розбоїв зросла до 3895 (+36,4 %), у наступні два роки спочатку зменшилася на 8,7 %, потім зросла на 9,8 % і дорівнювала 3904, а у 2017–2021 рр. мало місце щорічне суттєве зменшення чисельності цих посягань (2017 р.: –23,0 % (3006), 2018 р.: –24,7 % (2263), 2019 р.: –16,8 % (1883), 2020 р.: –27,8 % (1360), 2021 р.: –30 % (952)). У 2020 р. було зафіксовано 1360 розбійних діянь, що у 2,9 рази менше, ніж у 2016 р., а у 2021 р. – 952, що у 3,1 рази менше у тому ж році. Водночас, якісні показники мають дещо інші тенденції, зокрема питома вага розбійних нападів на житло постійно збільшується і якщо у 2014 р. становила 25,8 %, то у 2021 р. – 34,8 % від загальної кількості розбоїв. Частка таких посягань серед всіх кримінальних правопорушень цієї спрямованості була незначною й у 2014–2017 рр. коливалася біля 1 %, а у наступні 4 роки зменшилася до 0,7 %.

Інтенсивність розбоїв за регіонами України суттєво відрізняється, зокрема високі коефіцієнти інтенсивності спостерігаються у східних, південних областях та м. Києві; середні – у центральних, північних та окремих західних областях; низькі – у західних областях країни. У 2020–2021 рр. помітна тенденція до зростання інтенсивності розбоїв у центральних та західних областях (Кіровоградська, Полтавська, Київська та Волинська), що пояснюється інтенсивним переміщенням (міграцією) населення та війною в країні.

Особливостями їх вчинення є груповий характер (65 %), серед яких більшу половину складають посягання на організованій і професійній основі (72 %), що пов'язані із вбивствами (23 %), замахом на вбивство (22 %) та тяжкими тілесними ушкодженнями (53 %); використання холодної (42 %) й вогнепальної (58 %) зброї, вибухових пристроїв (33 %); збільшення обсягу завданих збитків: понад 1 млн. грн за рік та жертв злочину (22 %); підготовка і планування хоча б у загальних рисах (84 %).

5. Повномасштабна збройна агресія РФ, яка розпочалася в Україні з 2014 р. не тільки порушила територіальну цілісність нашої держави, піддала істотній деформації всю систему національної безпеки, а й збільшила рівень та ступінь тяжкості кримінальних протиправних дій і випадків застосування зброї.

Причини вчинення розбоїв проявляються у легкості наживи незаконним способом; зростанні обігу зброї; досягненні корисливої мети насильницьким способом; формуванні в значної частини громадян післявоєнного синдрому; втрата історичних традицій і моральних норм; корупції; відсутності дієвої державної політики щодо запобігання правопорушенням; медійність жорстокості та насильства; демонстрація злочинних технологій (виготовлення зброї, приготування наркотичних сумішей у домашніх умовах тощо); пропагування терпимості до насильства й, отже, «розмивання» настанов на боротьбу з ним, протидію йому; корислива мотивація поєднана із індивідуально-психологічною схильністю до тяжких форм насильства тощо.

6. Особою, яка вчиняє розбої є громадянин України чоловічої статі (93 %), віком від 18 до 35 років (55 %), який отримав базову вищу освіту, на момент вчинення розбою офіційно не навчався і не працював взагалі (59 %); брав участь у воєнних діях, як правило у східному регіоні країни (47 %); вживає алкогольні напої або наркотичні засоби (74 %); характеризується середнім інтелектом, але професійними злочинними діями й зв'язками з організованою злочинністю та злочинною субкультурою (62 %); схильний до групового характеру дій. У 94 % вивчених кримінальних провадженнях розбої вчиняються у складі груп, з яких 73 % організовані групи та 27 % злочинні організації, близько половини з яких кваліфіковані бандами, з розподілом ролей й використанням вогнепальної зброї (87 %), холодної зброї (25 %). У 98 % злочинці використовували транспортний засіб. До складу таких груп входить 95 % осіб чоловічої статі 26–40 років (53 %), а жінки (як правило 25–40 років – 74 %) виступають або в ролі підбурювачів або пособників; від 2-3 осіб – 52 %; 4-6 – 24 %; 7-10 – 14 %.

7. У рамках таких заходів запропоновано прийняття: 1) Стратегії боротьби зі злочинністю в Україні до 2030 року, яка спрямована на розвиток програмно-цільового підходу, з суттєвим розширенням діяльності інституцій сектору безпеки. Стратегія повинна стати загальнодержавною основою для розробки регіональних і місцевих комплексних планів запобігання злочинності; 2) Державного комплексного плану запобігання корисливо-насильницьким злочинам в Україні на 2024–2030 рр. з виокремленням задач, суб'єктів виконання й стане основою для розробки регіональних та місцевих планів; 3) Комплексного цільового плану запобігання розбоям, організацію виконання якого покласти на місцеві державні адміністрації відповідно Закону України «Про місцеві державні адміністрації» (2001) та органи Національної поліції України.

За виконанням таких комплексних програмних заходів на базі Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України видається за необхідне створити Управління моніторингу по запобіганню кримінальним

правопорушенням із поставленими задачами контролю за реалізацією заходів визначених такими нормативно-правовими актами.

8. До основних суб'єктів запобігання розбоїв належать: а) органи, що здійснюють керівництво, координацію та контроль запобігання злочинності (органи місцевої законодавчої влади, поліція превенції); б) органи, що здійснюють або забезпечують загальнопідготовчі функції; створюють передумови проведення запобіжних заходів у масштабах визначених територій (неспеціалізовані суб'єкти запобігання – установи виховно-освітнього профілю, органи місцевої виконавчої влади, прокуратура); в) органи, які безпосередньо здійснюють запобіжні функції (правоохоронні органи, громадські організації) а також приватні особи. Ця структура має систему вертикальних і горизонтальних зв'язків, що також опосередковані за типом координації.

У цій структурі, серед суб'єктів запобігання розбоям ключова роль належить НПУ (83 %), діяльність якої спрямована на зменшення можливості вчинення й збільшення ймовірності їх виявлення, включаючи такі заходи: 1) своєчасна ліквідація виявлених груп, які вчиняють злочини проти власності, у тому числі організованих, з метою припинення їх злочинної діяльності; зниження зацікавленості злочинців у вчиненні кримінальних правопорушень (46 %) шляхом зменшення цінності предмета посягання; усвідомлення небезпеки затримання; 2) створення на основі аналізу криміногенної обстановки умов, що об'єктивно перешкоджають або ускладнюють вчинення злочинів проти власності на певній території (31 %) шляхом зміцнення об'єкта злочинного посягання та переміщення предмету злочинного посягання; 3) спрямовані на охорону власності, активне залучення громадськості до роботи із запобігання; інформування населення про засоби і способи правомірного захисту від злочинних посягань на власність; надання допомоги та забезпечення захисту жертв злочину (23 %).

З метою аналізу кримінологічної ситуації на визначеній території (район, область, місто), встановлення найбільш криміногенних місць у межах

адміністративних кордонів, візуалізації такої інформації, кримінологічного прогнозування та планування запобіжних заходів необхідно використовувати карти-схеми корисливо-насиленої злочинності, на якій має бути позначено місця вчинення розбоїв, а також найбільш уражені ними криміногенні зони. Карти-схеми території ведуть у чергових частинах усіх органів поліції та використовують для вивчення, аналізу й оцінки оперативної обстановки.

9. Важливе значення для запобігання розбоїв має налагодження підрозділами поліції взаємного обміну інформацією з: а) установами Міністерства охорони здоров'я та навчальними закладами, які зобов'язані негайно передавати інформацію в правоохоронні органи, що дозволяє отримувати повні відомості як про осіб причетних до вчинення розбоїв, так і про потерпілих від таких кримінальних протиправних дій; б) громадськістю, шляхом розвитку Community Policing з мешканцям громад, що забезпечить: можливість повідомляти поліції про проблеми у сфері безпеки та спільно з поліцією шукати рішення для їх подолання, формуванні місцевих програм із підвищення безпеки; залучення населення до забезпечення публічної безпеки і порядку та запобігання правопорушень

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапова К. В. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081. Одеса, 2022. 233 с.
2. ADO 15/33/688. Доповідь Тринадцятого Конгресу ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя (Доха, 12–19 квіт. 2015 р.). *United Nations Office on Drugs and Crime* : [сайт]. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC>
3. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Топчія ; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 896 с.
4. Албул С. В. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницьких злочинів відносно іноземних громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. 194 с.
5. Алфьоров С. М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 197 с.
6. Архів Київського районного суду м. Харкова. Кримінальне провадження № 10200007428889.
7. Архів Олександрівського районного суду м. Запоріжжя. Кримінальне провадження № 1205507321881390.
8. Архів Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської обл. Кримінальне провадження № 10000005789947312.
9. Архів Шевченківського районного суду м. Києва, 2016 р. Кримінальне провадження № 42019091010000016.
10. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 40 с.

11. Баганець О. О. Криміногенна ситуація в Україні: як змінився її стан протягом 2016 року (в порівнянні з минулими роками)? Аналіз стану злочинності, її структури й динаміки на території України за 2013–2016 р. *Юридичний вісник України*. 2016. 15–21 квітня. С. 6–7.
12. Балабанова Д. О. Теорія криміналізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2007. 17 с.
13. Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография. Харьков : Основа, 2003. 368 с.
14. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинна поведінка: норма, аномалія чи патологія? *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 6–12.
15. Басараб Н. В. Віктимологічна характеристика жертв розбоїв. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 466–469. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/106>
16. Басараб Н. В. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбоям в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 529–532. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/132>
17. Басараб Н. В. Кримінологічна характеристика розбоїв в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. Круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. С. 207–210.
18. Басараб Н. В. Кримінологічні підходи до запобігання розбоям в Україні. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 236–243. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.34>
19. Басараб Н. В. Національна поліція України як суб'єкт запобігання розбоям. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2022. С. 421–424.
20. Басараб Н. В. Особливості запобігання корисливо-насильницькій організованій злочинності в умовах сьогодення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар.

наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 509–512.

21. Басараб Н. В. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання розбоям в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2022. С. 161–165.

22. Басараб Н. В. Стан та тенденції розбоїв в Україні. *Colloquium-journal*. 2021. № 34 (121). С. 4–6.

23. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.

24. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 215 с.

25. Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних із проникненням у житло. Харків : Одиссей, 2003. 256 с.

26. Бедриківський В. В., Литвинов О. М. Бандитизм: соціально-правовий і кримінологічний аналіз : монографія / за наук. ред. О. Н. Ярмиша. Харків : ХНУВС, 2009. 164 с.

27. Бесчастний В. М. Методи організаційного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2014. Вип. 29, ч. 2, т. 4/2. С. 141–145.

28. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2013. 372 с.

29. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : монографія. Київ : Дакор, 2013. 368 с.

30. Богатые стали богаче: как росло глобальное неравенство в последние годы. *РБК* : [сайт]. URL: <https://www.rbc.ru/society/22/01/2018/5a6585569a79471d6f4dfbee>

31. Боков А. В. Организация борьбы с преступностью в зарубежных странах : монография. М. : ЮНИТИ-ДАНА ; Закон и право, 2010. 175 с.
32. Бондаренко Н. В. Нелегальна міграція: детермінанти та заходи запобігання в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 20–23.
33. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 19 с.
34. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
35. Василевич В. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 40 с.
36. Василевич В. В. Теоретико-прикладні засади кримінологічної політики України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 585 с.
37. Василичук В. І. Проблеми взаємодії підрозділів ДСБЕЗ зі слідчими при профілактиці і викритті злочинів у сфері економіки. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 215–223.
38. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції 2020 рік : монографія / за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця : Твори, 2021. 146 с.
39. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022). *Cedos – аналітичний центр і спільнота* : [сайт]. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-10-cherhvnya-2022/>
40. Віктимологія : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2017. 308 с.
41. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як

посягання на громадську безпеку : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

42. Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255-1, 255-2, 255-3, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. 130 с.

43. Вознюк А. А., Тичина Д. М., Мельник В. І. Організаційно-правові засади використання поліцією України зарубіжного досвіду кримінологічної теорії розбитих вікон. *Bulletin of the penitentiary association of Ukraine*. 2021. № 4 (18). С. 35–50.

44. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

45. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України) : аналітичний огляд. Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 54 с.

46. Впровадження поліцейської діяльності, орієнтованої на громаду (Communitypolicing) на Вінничині. *Експертний центр з прав людини* : [сайт]. URL: <https://ecpl.com.ua/news/vprovadzhennya-politseyskoji-diialnosti-orijentovanoji-na-hromadu-na-vinnychyni/>

47. Генсек ООН заявив о сосредоточении половины богатств мира у 26 человек. *РБК* : [сайт]. URL: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5f1324139a794757fe550af8>

48. Голина В. В. Специально-криминологическое предупреждение преступлений (теория и практика) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1994. 569 с.

49. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

50. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження : монографія. Харків : Регіон-інформ, 2004. 212 с.

51. Голіна В. В., Шрамко С. С., Калініна А. В. Участь громадськості в запобіганні та протидії злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. Вип. 33. С. 56–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2017_33_8

52. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2011. 440 с.

53. Головненков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) : науч.-практ. комментарий и перевод текста закона. Magdeburg : Universitätsverlag Potsdam, 2021. 494 с. URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/lshellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf

54. Горішний О. О. Кримінально-правова характеристика розбою : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

55. Горішний О. О. Кримінально-правова характеристика розбою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 207 с.

56. Горішний О. О. Історичні витoki поняття розбою як кримінально-правової категорії. *Право і суспільство*. 2009. № 6. С. 93–98.

57. Готін О. Підстави криміналізації діянь. *Право України*. 2005. № 2. С. 95–98.

58. Григор'єва О. В. Агресія та її прояв у злочинах насильницької спрямованості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 20 с.

59. Грібов М. Л. Оперативно-розшукова характеристика розбоїв, що вчиняються організованими злочинними формуваннями. *Часопис Національного університету "Острозька академія"*. Серія : Право. 2014. № 2 (10). С. 1–13. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14hmlozf.pdf>

60. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / [В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.] ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. 284 с.

61. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. 375 с.

62. Давыденко Л. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы : монография. Харків : Нац. ун-т внутр. дел, 2005. 388 с.

63. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 163 с.

64. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 2 черв. 2021 р. № 579. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

65. Джужа А. О. Теоретичні та практичні засади віктимологічного запобігання злочинам в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 35 с.

66. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М., Василевич В. В. Кримінологія. Спеціалізований курс лекцій зі схемами (Загальна та особлива частини) : навч. посіб. / НАВСУ. Київ : Атіка, 2001. 368 с.

67. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2015–2020 р.р. : службовий документ / Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2021. 124 с.

68. Долженков О. Ф. Ознаки, середовище, модель та інфраструктура сучасної організованої злочинності в Україні. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. 2000. Вип. 8. С. 305–310.

69. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ : НІСД, 2015. 474 с.
70. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за (Форма № 1, затверджена наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 100). *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>
71. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
72. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
73. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 3. Практична кримінологія. 320 с.
74. Зануда А. Бідність в Україні – від 2 % до 65 %. *BBC NEWS Україна* : [сайт]. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/business/2021/08/130819_poverty_ukraine_az
75. Запобігання корупції : підручник / [Б. М. Головкін, В. Ф. Оболенцев, М. В. Романов та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2019. 296 с.
76. Зелинский А. Ф. Криминология : учеб. пособ. Харьков : Рубикон, 2000. 240 с.
77. Іванова В. В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 5. С. 14–16.
78. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції : затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 лип. 2017 р. № 650. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1041-17>
79. Інтерв'ю першого заступника начальника Департаменту карного розшуку Національної поліції України Сергія Прудченка від 5 лют. 2019.

Цензор.НЕТ : [сайт]. URL: https://censor.net.ua/resonance/3110001/pervyyi_zamna_chalnika_departamenta_ugolovного_rozyska_natspolitsii_sergeyi_prudchenko_chastnyyi_dom?fbclid=IwAR1zTohPg4KvEfVvdy5Io5wIYSSIF0PvS93bSQdW8wzFlikiXuzYQRGtA8E

80. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 290 с.

81. Кваша О. О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. 145 с.

82. Ківенко Н. В., Лановенко І. І., Мельник П. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма : монографія. Ірпінь : Акад. держ. податкової служби України, 2002. 240 с.

83. Кізіменко Є. В. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами: кримінологічна характеристика та запобігання (ст. 263 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 18 с.

84. Козлюк Л. В. Основні причини та умови вчинення грабежів та розбійних нападів у громадських місцях. *Наука і правоохорона*. 2010. № 2 (8). С. 90–94.

85. Колодязний М. Г. Кримінологічний аналіз японської моделі запобігання злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 20–33.

86. Колодязний М. Г. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід і шляхи упровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 35. С. 20–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pbzz_2018_35_4

87. Колодязний М. Г. Реалізація стратегії громадського впливу на злочинність у зарубіжних країнах. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 217–223. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2015_129_28

88. Колодяжний М. Г. Ситуаційне запобігання злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2019. № 37. С. 47–57.
89. Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. 228 с.
90. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.
91. Колодяжний М. Г. Теорія розбитих вікон: сутність і практика застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Вип. 39. С. 67–72. URL: <http://pbz.nlu.edu.ua/article/download/220511/220176>
92. Комірчий П. О. Дослідження організованої злочинності: системно-функціональний підхід. *Право і суспільство*. 2017. № 5, ч. 2. С. 200–204.
93. Конопельський В. Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України : монографія. Одеса : ОДУВС, 2014. 472 с.
94. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
95. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання : навч. посіб. / за ред. проф. О. М. Джужи, доц. Е. В. Расюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.
96. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ : Істина, 2011. 1121 с.
97. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 544 с.
98. Кримінальний кодекс Болгарії : прийнятий 15 берез. 1968 р. *Державний вісник*. 1968. 2 квітня (№ 26).

99. Кримінальний кодекс Іспанії (del Código Penal). URL: <http://www.igsap.map.es/cia/dispo/7734.htm>
100. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського ; [пер. на укр. мову О. В. Лішевської]. Київ : ОВК, 2016. 284 с.
101. Кримінальний кодекс України : затв. Законом УРСР від 28 груд. 1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14.
102. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. [5-те вид., доповн.]. Харків : Право, 2013. Т. 2. Особлива частина. 1040 с.
103. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
104. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. : В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1328 с.
105. Кримінологія : курс лекцій / Т. В. Корнякова, Н. С. Юзікова ; за ред. проф. Т. В. Корнякової. Дніпропетровськ : ЛПРА, 2014. 244 с.
106. Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2009. 348 с.
107. Кримінологія : підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головіна. Харків : Право, 2014. 440 с.
108. Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.] ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ : Маслаков, 2020. 612 с.
109. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 272 с.
110. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

111. Курс кримінології : Загальна частина : підручник : у 2 кн. / [О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
112. Кучма Л. Д. Україна: підсумки соціально-економічного розвитку та погляд у майбутнє. *Урядовий кур'єр*. 2000. № 225. С. 3–6.
113. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 303 с.
114. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 370 с.
115. Литвак О. М. Про кримінальну агресію та її види. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 2. С. 3–9.
116. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.
117. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 446 с.
118. Лісниченко Л. В. Взаємодія поліції та об'єднаних територіальних громад у запобігання грабежам та розбійним нападам. *Діджиталізація і безпека* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 19 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 219–222.
119. Лісниченко Л. В. Грабежі та розбійні напади: кримінологічна характеристика і заходи запобігання : монографія / за заг. ред. О. Г. Кулика, Г. В. Федотової. Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 243 с.
120. Лісниченко Л. В. Динаміка грабежів та розбійних нападів в Україні у 2008–2018 роках. *Наука і правоохорона*. 2019. № 1 (43). С. 227–235.
121. Лісниченко Л. В. Про деякі проєкти удосконалення роботи органів та підрозділів Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки та протидії злочинності. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 6 листоп. 2020 р.) / ЛьвДУВС. Львів, 2020. С. 226–231.

122. Лісніченко Л. В. Кримінологічна характеристика і заходи запобігання грабежам та розбійним нападам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 21 с.

123. Лісніченко Л. В. Кримінологічна характеристика і заходи запобігання грабежам та розбійним нападам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 271 с.

124. Любчик В. Б. Щодо способів скоєння грабежів та розбійних нападів у громадських місцях. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 92–94.

125. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. Киев : Юринком, 1996. 240 с.

126. Менченя К. В., Короюк О. В. Кримінальний кодекс Литовської Республіки. Київ : ОВК, 2021. 158 с.

127. Мірковець О. М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 20 с.

128. Мірковець О. М. Розслідування розбоїв, вчинених організованою групою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Маріуполь, 2021. 258 с.
URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/mirk_dys.pdf

129. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. [3-тє вид., стереотип.]. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2001. 429 с.

130. На Київщині вчинено розбійний напад на автомобіль «Укрпошти», яким перевозили пенсії. *ZIK.UA* : [сайт]. URL: https://zik.ua/news/2018/04/10/na_kyivshchyni_vchyneno_rozbiynnyu_napad_na_avtomobil_ukrposhty_yakym_1301929

131. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

132. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [11-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

133. Небитов А. Нападника затримано! Повідомлення в соціальній мережі Facebook начальника Головного управління Національної поліції у Київській області. *FACEBOOK* : [сайт]. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=119716572691363&id=100039590617894

134. Обласна цільова комплексна програма профілактики та протидії злочинності у Київській області на 2017–2020 роки «Безпечна Київщина». Додаток до рішення Київської обласної державної адміністрації. Київ, 2017. 27 с.

135. Основи соціальної психології : навч. посіб. / за ред. М. М. Слюсаревського. Київ : Міленіум, 2008. 495 с.

136. Паламарчук К. В. Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 244 с.

137. Паламарчук К. В. Кримінальна відповідальність за розбій: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 20 с.

138. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / [передм. В. П. Тихого]. Київ : Ін Юре, 2010. 812 с.

139. Панов Н. И. Преступление: методологические аспекты исследования и отражения в уголовном законе. *Проблемы законности* : респ. междувед. науч. сб. 1995. Вып. 30. С. 121–129.

140. Петров В. В. Насильственно-корыстная преступность организованных групп: тенденции, причины и условия, меры противодействия. *Збірник наукових праць Харківського центру вивчення організованої злочинності*. 2000. Вип. 1. С. 248–273.

141. Півень А. В. Кримінологічна характеристика та профілактика вуличної насильницької злочинності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2013. 253 с.

142. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. Київ : Либідь, 2002. 1280 с.

143. Попередження розбійних нападів та грабежів у громадських місцях : метод. рек. / [О. Г. Кулик та ін.] ; за ред. О. Н. Ярмиша, В. І. Маєвського. Київ : ДНДІ МВС України, 2007. 88 с.

144. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 1 груд. 1994 р. № 264/94-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80>

145. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>

146. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1602-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>

147. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовт. 2014 р. № 1706-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

148. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

149. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

150. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної

поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>

151. Про затвердження міської цільової комплексної програми профілактики та протидії злочинності в місті Києві «Безпечна столиця» на 2019–2021 роки : рішення Київської міської ради від 18 груд. 2018 р. № 462/6513. *Київ. Київська міська рада. КМДА* : [сайт]. URL: https://kyivcity.gov.ua/npa/pro_skhvalennya_zmin_do_misko_tsilovo_kompleksno_programi_profilaktiki_ta_protidi_zlochinnosti_v_misti_kiyevi_bezpechna_stolitsya_na_20192021_roki/

152. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

153. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

154. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24 січ. 1995 р. № 20/95-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

155. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text>

156. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проектів Бюджетної декларації та державного бюджету : постанова Кабінету Міністрів України від 26 квіт. 2003 р. № 621. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-п>.

157. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами : постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 27 лют. 1998 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-98#Text>

158. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами та прекурсорами : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 26 квіт. 2002 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>

159. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 груд. 2018 р. № 1027-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018- %D1 %80](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80)

160. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1835-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1835-14>

161. Проект «Безпечний будинок». *SlideShare from Scribd* : [сайт]. URL: <https://www.slideshare.net/ssuser313470/ss-140596965>

162. Протидія розбоям підрозділами Національної поліції України : метод. реком. / [М. В. Бурак, О. М. Брисковська, Р. С. Горбач та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 100 с.

163. Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

164. Романовская И. В. Агрессия как причина преступного поведения. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 13. С. 24–25.

165. Рябчинська О. П. Система покарань в Україні: поняття, значення та принципи побудови : монографія. Запоріжжя : Акцент Інвест-Трейд, 2013. 448 с.

166. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

167. Свір П. В. Зарубіжний досвід запобігання розбійним нападам на житло громадян. *Європейські перспективи*. 2020. № 1. С. 195–202.

168. Свір П. В. Історичний розвиток кримінальної відповідальності за розбій у законодавстві України. *Європейські перспективи*. 2018. № 3. С. 222–228

169. Свір П. В. Кримінологічна характеристика та запобігання розбійним нападам на житло в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 20 с.

170. Свір П. В. Кримінологічна характеристика та запобігання розбійним нападам на житло в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Кривий Ріг, 2020. 236 с.

171. Світлична Ю. О. Стан і перспективи програмування у сфері протидії злочинності. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18 квіт. 2019 р.) / ХНУВС. Харків, 2019. С. 8–9.

172. Семененко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 20 с.

173. Семененко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2019. 291 с.

174. Семененко В. В. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання грабежам в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 2. С. 63–66.

175. Семенишин М. О. Взаємодія органів та підрозділів Національної поліції щодо запобігання насильницьким грабежам в Україні. *Наше право*. 2018. № 1. С. 218–225.

176. Семенишин М. О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил) : монографія. Київ : Дакор, 2020. 550 с.

177. Семенишин М. О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 40 с.

178. Семенишин М. О. Теорія та практика запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 460 с.

179. Сказко Ю. А. Запобігання розбійним нападам на банківські установи та інкасаторів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 20 с.

180. Соболев В. А., Ярмыш А. Н. Социальная агрессивность: опыт социологического исследования. *Серийные убийства и их предупреждение: юридические и психологические аспекты* : материалы междунар. науч.- практ. конф. Одесса, 1998. С. 22–25.

181. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Польща. Київ : ОВК, 2017. 138 с.

182. Степанюк А. Х. Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 393 с.

183. Стратегія боротьби з організованою злочинністю : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 верес. 2020 р. № 1126-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>

184. Стратегія національної безпеки України : затв. указом Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392. *Президент України* : [сайт]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

185. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22 жовт. 2014 р. № 1118-р. *Урядовий портал* : [сайт]. URL: <http://www.kmu.gov.ua/document/247780692/R01118-00.doc>.

186. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Київ : Міністерство фінансів України ; НБУ, 2021. 105 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>

187. Тарарухин С. А. Установление мотива и квалификация преступления. Київ : Вища шк., 1997. 151 с.

188. Теорія розбитих вікон: чому насправді вона не працює? *Хмарочос* : [сайт]. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2019/09/09/teoriya-rozbytyh-vikon-chomu-naspravdi-vona-ne-pratsyuye/><https://hmarochos.kiev.ua/2019/09/09/teoriya-rozbytyh-vikon-chomu-naspravdi-vona-ne-pratsyuye/>

189. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 18. Кримінологія. Кримінально-виконавче право / [редкол. : В. І. Шаkun (гол.), В. І. Тимошенко (заст. гол.) та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків, 2019. С. 372–373.

190. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

191. Титаренко О. О. Теорія та практика державного програмування протидії злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2020. 589 с.

192. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография. Одесса : Юрид. лит., 2002. 360 с.

193. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року. *Київський міжнародний інститут соціології (КМІС)* : [сайт]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897&page=2>.
194. Трубников Н. Н. Отношение цели, средства и результата человеческой деятельности. *Вопросы философии*. 1964. № 6. С. 59–68.
195. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф. дис. ... д-ра юрид наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 37 с.
196. Уголовный Закон Латвии : принят Сеймом 17 июня 1998 г. URL: <https://lawyer-khroulev.com/wp-content/uploads/2019/09/ugolovnij-zakon-latvii.pdf>
197. Уголовный кодекс Республики Азербайджан : принят 30 декабря 1999 г. № 787-IQ. *Континент* : [сайт]. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353
198. Уголовный кодекс УССР. Харків : Наркомюст УССР, 1922. 100 с.
199. Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси : АН Грузинской ССР, 1961. 211 с.
200. Федотова Г. В., Лісниченко Л. В. Стан науково-теоретичної розробленості проблем запобігання грабежам та розбійним нападам. *Наука і правоохорона*. 2019. № 2 (44). С. 211–222.
201. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. Київ : Наш Формат, 2019. 608 с.
202. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
203. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : в 2 т. Киев : Педагогика, 1986. Т. 2. 278 с.
204. Ходимчук О. В. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 18 с.
205. Хомяк М. Бідність в Україні у показниках соціальної статистики. *Соціологічні студії*. 2021. № 2 (3). С. 70–76.

206. Хрестоматия по истории русского права / [сост. М. Ф. Владимирский-Буданов]. 5-е изд. Киев, 1969. Вып. 1. 239 с.
207. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / [упоряд. : А. С. Чайковський (кер.), О. А. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук]. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
208. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1997. Т 1. З найдавніших часів до початку XX ст. 561 с.
209. Чернєй В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : монографія. Київ : ЦУЛ, 2014. 456 с.
210. Чернєй В. В. Теоретичні та практичні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 523 с.
211. Щербинський К. С. Оперативно-розшукова профілактика розбоїв вчинених неповнолітніми. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (ДДУВС, 19 жовт. 2018 р.). Дніпро, 2018. Ч. 1. С. 130–133.
212. Юшков С. В. Судебник 1497 года (к внешней истории памятника). *Избранные труды : к 100-летию со дня рождения* / [сост. : В. М. Клеандрова, В. Г. Филимонов, С. И. Штамм] ; отв. ред. д-р юрид. наук, проф. О. И. Чистяков. Киев, 1989. С. 370–443.
213. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія. Харків : Право, 2013. 392 с.
214. Яницька Н. В. Групова корисливо-насильницька злочинність молоді та її попередження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 177 с.
215. Clarke R. V. Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice: An Annual Review of Research*. 1983. Vol. 4. P. 225–256.

216. Cornish D. B., Clarke R. V. Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley's Critique of Situational Crime Prevention. *Crime Prevention Studies*. 2003. Vol. 16. P. 41–96.

217. Definitions for crime trends from the FBI's Uniform Crime Reports. Criminal Offenses. URL: <http://www.fbi.gov>

218. Federal Criminal Code and Rules. St. Paul, Minn., West Group, 2003. 1436 p.

219. Gilling D. Crime Prevention: Theory, Policy And Practice. London : Routledge, 1997. 240 p.

220. Opportunity Blocking As Crime Prevention. URL: <https://cjonline.uc.edu/resources/infographics/opportunity-blocking-as-crime-prevention>.

221. Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*. 1982. March. P. 29–38.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника ГУНП в
Сумській областідоктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Максим КАЛАТУР

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Басараб Наталії Володимирівни на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання розбоям підрозділами національної поліції України»

Комісія у складі:

Комісія у складі: начальника СУ ГУНП в Сумській області полковника поліції Мовчана Миколи Івановича, заступника начальника СУ ГУНП в Сумській області майора поліції Щербини Інги Анатоліївни, слідчого СУ ГУНП в Сумській області капітана поліції Пушко Марії Григорівни склала даний акт про те, що окремі пропозиції, аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Басараб Наталії Володимирівни до Комплексного плану запобігання розбоям підрозділами національної поліції України мають практичне значення та можуть використовуватися при підготовці та реалізації комплексних заходів, спрямованих на запобігання розбоям підрозділами національної поліції України.

Представлені зауваження та пропозиції, отримані на основі проведених досліджень у галузі кримінального права та кримінології, мають належний теоретичний і методологічний рівень та можуть бути враховані у практичній діяльності органів і підрозділів ГУНП України в Сумській області.

Начальник СУ ГУНП
в Сумській області

Заступник начальника
СУ ГУНП в Сумській області

Слідчий СУ ГУНП
в Сумській області

Микола МОВЧАН

Інга ЩЕРБИНА

Марія Пушко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський

2022 р.

АКТ

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінології а кримінально-виконавчого права Басараб Н.В. у освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: головного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора Джужі О.М. (голова комісії); завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, професора Левченка Ю.О. та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Тичини Д.М. склала цей акт про те, що результати дисертації аспіранта Басараб Наталії Володимирівни на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання розбоям підрозділами національної поліції України», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів та лабораторій під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем кримінології та кримінального права в межах реалізації тем наукових досліджень «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (номер державної реєстрації 0111U0011288), а також у освітньому процесі – у процесі підготовки освітньо-кваліфікаційних характеристик працівників слідства та оперативних підрозділів, навчальних планів і програм, лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань, тренінгів і дидактичних матеріалів, а також безпосередньо під час проведення різних видів занять за дисциплінами кримінально-правового та кримінологічного циклів й оперативно-тактичних навчань і комплексних вчень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників, Національної поліції України, їх державної атестації.

Голова комісії:

О.М. Джужа

Члени комісії:

Ю.О. Левченко

Д.М. Тичина

АНКЕТА
вивчення кримінальних проваджень про розбої протягом 2014–2021 років
(ст. 187 Кримінального кодексу України)
(242 кримінальних проваджень)

№ з/п	Питання, яке досліджується	Відмітка про встановлене питання	Примітка
1.	Область, в якій вивчалось кримінальне провадження	Київська Харківська Дніпропетровська Житомирська	70 (12,4 %) 83 (17,8 %) 59 (24 %) 30 (12,4 %)
2.	Об'єкт злочину		
	основний безпосередній	144	59,5 %
	додатковий факультативний	98	40,5 %
3.	Об'єктивна сторона злочину:		
	напад з метою заволодіння чужим майном	144	59,5 %
	напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства	98	40,5 %
4.	Суб'єкт злочину		
	осудна особа, яка досягла 14–18-річного віку	14	5,8 %
	осудна особа, яка досягла 18 і старше років, з них:	228	94,2 %
	віком від 18 до 24	24	10 %
	віком від 25 до 35	188	78 %
	віком від 35 до 40	16	6,2 %
5.	Суб'єктивна сторона злочину		
	прямого умислу на протиправне заволодіння чужим майном і корисливим мотивом.	238	98,3 %
	Б) умисел розбійника – ігнорування усвідомлення того факту, що вчинювані ним дії здійснюються в		

	умовах очевидності - вони мають відкритий для потерпілого або інших осіб характер.	4	1,7 %
6.	Кваліфікуючі ознаки злочину (ч. 2 ст. 187 КК України)		
	розбій, поєднаний з насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого	73	30,2 %
	розбій, поєднаний з погрозою застосування такого насильства.	25	10,3 %
	організованою групою	4	1,7 %
	з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище	26	10,7 %
	завдання значної шкоди потерпілому	36	14,9 %
8.	Повторність – злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила:		
	крадіжку (ст. 185 КК України)	16	6,6 %
	грабіж (ст. 186 КК України)	9	3,7 %
	розбій (ст. 187 КК України)	6	2,5 %
	вимагання (ст. 189 КК України)	4	1,7 %
	шахрайство (ст. 190 КК України)	2	0,8 %
9	Рецидив злочинів:		
	фактичний	33	13,6 %
	легальний	4	1,7 %
	пенітенціарний	-	-
10.	Форма співучасті:		
	проста співучасть (співвиконавство)	11	4,5 %
	складна співучасть (розподіл ролей)	4	1,7 %
11.	Вчинення розбою за стійкістю умислу:		
	одноособово;	56	23,1 %
	групою осіб;	179	74 %
	групою осіб за попередньою змовою;	3	1,2 %
	організованою групою;	4	1,7 %
	злочинною організацією.	-	-
12.	Характеристика груп за територіальними зв'язками:		
	зв'язки у межах міста	13	5,4 %
	зв'язки у межах одного району	1	0,4 %
	з міжобласними зв'язками	1	0,4 %
	з міжрегіональними зв'язками	-	-
	з міжнародними зв'язками	-	-
13.	Вікова характеристика організатора розбою:		

	18–24 років	11	4,5 %
	25–44 років	3	1,2 %
	45 і старші	1	0,4 %
14.	Характеристика організатора розбою за джерелом доходу:		
	з постійним джерелом доходу	3	1,2 %
	без постійного джерела доходу	12	5 %
15.	Характеристика організатора розбою за судимістю:		
	раніше засуджений	9	3,7 %
	раніше не засуджений	6	2,5 %
16.	Чи вдавалося злочинцям, що вчиняли розбій, фактично заволодіти матеріальними цінностями:		
	так	108	45 %
	ні	134	55 %
17.	Мотиви вчинення розбою:		
	заволодіння зброєю та матеріальними цінностями	53	21,9 %
	матеріальне збагачення	134	5,4 %
	які взагалі не підлягають будь-якому логічному поясненню	15	6,2 %
	не встановлювались судово-слідчими органами дійсні мотиви	40	16,5 %
18.	Мета вчинення розбою:		
	корислива	240	99,2 %
	корисливо-насильницька	2	0,8 %
	інша.	-	-
19.	Географія вчинення розбою:		
	міська місцевість	155	64 %
	сільська місцевість	27	11 %
20.	Місце вчинення розбою:		
	у межах району (населеного пункту, вулиці) проживання	203	83,5 %
	поза межами району	39	16,5 %
21.	Час вчинення розбою:		
	1) січень	7	2,9 %
	2) лютий	10	4,1 %
	3) березень	19	7,9 %
	4) квітень	26	10,7 %
	5) травень	37	15,3 %
	6) червень	34	14 %
	7) липень	28	11,6 %
	8) серпень	19	7,9 %

	9) вересень	28	11,6 %
	10) жовтень	17	7 %
	11) листопад	8	3,3 %
	12) грудень	9	3,7 %
	дні тижня:		
	1) будні	161	66,5 %
	2) вихідні	81	33,5 %
	3) святкові.	23	9,5 %
	час:		
	1) з 09.00 до 12.00	19	8 %
	2) з 12.00 до 17.00	165	68 %
	3) з 17.00 до 22.00	34	14 %
	4) в нічний час.	10	4 %
	5) в інший час доби.	14	6 %
22.	Характеристика осіб, які вчиняють розбій, за статтю:		
	чоловіки	231	95 %
	жінки	11	5 %
23.	Характеристика осіб, які вчиняють розбій, за освітою:		
	середня і середня спеціальна	172	71,1 %
	вища	15	6,2 %
	не мали зазначеної вище освіти	55	22,7 %
24.	Характеристика осіб, які вчиняють розбій, за сімейним станом:		
	одружені	43	17,8 %
	неодружені	199	82,2 %
25.	Характеристика осіб, які вчиняють розбій, за національним складом:		
	українці	237	98 %
	іноземні громадяни та особи без громадянства	5	2 %
26.	Характеристика осіб, які вчиняють розбій, за видом занять:		
	безробітні	197	81,4 %
	працюючі	43	17,8 %
	пенсіонери	2	0,8 %
27.	Наявність планування та підготовки до злочину:		
	наявна підготовка	141	58,3 %
	відсутня підготовка	101	41,7 %
28.	Характеристика розбою за кількістю в групі осіб:		

	2-3 особи	98	40,8 %
	4-5 осіб	49	20,2 %
	6-7 осіб	69	28,6 %
	8-10 осіб	26	10,4 %
29.	Наявність вогнепальної зброї та вибухових пристроїв про вчиненні розбою:		
	Так	124	52 %
	Ні	120	48 %

Анкета
опитування 57 прокурорів, 105 слідчих та 118 оперативних працівників
НПУ у Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Львівській,
Одеській, Харківській областях

1. Чи маєте Ви практичний досвід у виявленні, розслідуванні або запобіганні злочинів проти власності, у т.ч. розбоїв?

- а) так (263 особи, 94,0 % з усіх респондентів);
- б) ні (17 осіб, 6,0 % з усіх респондентів).

2. Як Ви оцінюєте рівень ефективності норми, передбаченої ст. 187 «Розбій» КК України?

- а) ефективний (43 особи, 15,3 % з усіх респондентів);
- б) посередній (87 осіб, 30,5 % з усіх респондентів);
- в) незадовільний (150 осіб, 54,0 % з усіх респондентів) .

3. Чи виникали у Вас на практиці складнощі при застосуванні ст. 187 «Розбій» КК України?

- а) так (187 осіб, 66,8 % з усіх респондентів);
- б) ні (93 осіб, 33,2 % з усіх респондентів).

4. Які фактори, на Вашу думку, знижують рівень ефективності застосування ст. 187 «Розбій» КК України?

- а) складність відмежування розбою від суміжних складів злочинів (60 осіб, 21,4 % з усіх респондентів);
- б) недосконала дефініція розбою у диспозиції ч. 1 ст. 187 КК України (23 особи, 8,2 % з усіх респондентів);
- в) відсутність низки кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак складу розбою (81 особа, 29,0 % з усіх респондентів);
- г) відсутність чітких, збалансованих та раціональних санкцій, передбачених у ст. 187 КК України (50 осіб, 17,8 % з усіх респондентів);
- д) неповнота та прогалини тлумачення ознак розбою у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України (15 осіб, 5,4 % з усіх респондентів);
- е) усе перераховане вище (46 осіб, 16,4 % з усіх респондентів);
- є) свій варіант (5 осіб, 1,8 % з усіх респондентів).

5. Як Ви вважаєте, чи достатньо чітко подана дефініція розбою у чинній ст. 187 КК України, що звучить наступним чином: «напад з метою заволодіння чужим майном поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою такого насильства (розбій)»?

- а) так (95 особи, 34,0 % з усіх респондентів);
- б) ні (163 особи, 58,2 % з усіх респондентів) ;
- в) важко відповісти (22 особи, 7,8 % з усіх респондентів).

6. Чи згодні Ви з тим, що родовим об'єктом розбою виступають охоронювані кримінальним законом суспільні відносини власності, що складаються з приводу майна та юридично виражені у праві володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном (праві власності), яким наділений власник?

- а) так (260 осіб, 92,8 % з усіх респондентів);
- б) ні (0 осіб, 0,0 % з усіх респондентів);
- в) важко відповісти (20 осіб, 7,2 % з усіх респондентів).

7. Як ви вважаєте, чи потрібно у ч. 1 ст. 187 КК України конструкцію «особа, яка зазнала нападу» замінити терміном «потерпілий», задля кореляції положень вказаної статті з іншими статтями КК України?

- а) так (206 особи, 73,5 % з усіх респондентів);
- б) ні (20 осіб, 7,1 % з усіх респондентів) ;
- в) важко відповісти (54 осіб, 19,4 % з усіх респондентів).

8. Як Ви вважаєте, чи несе психічне насильство (погроза застосування насильства) при розбої такий же високий ступінь суспільної небезпеки, як і реальне його застосування?

- а) так (115 осіб, 41,0 % з усіх респондентів);
- б) ні (98 осіб, 35,0 % з усіх респондентів);
- в) важко відповісти (67 осіб, 24,0 % з усіх респондентів).

9. Як Ви вважаєте, чи потрібно підвищити вік кримінальної відповідальності за розбій до загального віку настання кримінальної відповідальності (тобто до 16 р.)?

- а) так (36 осіб; 13,0 % з усіх респондентів);
- б) ні (242 особи, 86,2 % з усіх респондентів);
- в) важко відповісти (2 особи, 0,8 % з усіх респондентів).

10. Чи згодні Ви з тим, що із суб'єктивної сторони розбій характеризується наявністю у винного прямого умислу, корисливого мотиву та мети заволодіння майном?

- а) так (273 особи, 97,5 % з усіх респондентів);
- б) ні (2 особи, 0,7 % з усіх респондентів);
- в) важко відповісти (5 осіб, 1,8 % з усіх респондентів).

11. Як Ви вважаєте, чи є моральна (психологічна) шкода від розбою набагато більшою для потерпілого, ніж при вимаганні?

- а) так (160 осіб, 57,2 % з усіх респондентів);
- б) ні (105 осіб, 37,5 % з усіх респондентів);

в) важко відповісти (15 осіб, 5,3 % з усіх респондентів).

12. Чи потрібно, на Вашу думку, удосконалити перелік, зміст та послідовність кваліфікуючих (особливо кваліфікуючих) ознак розбою у ст. 187 КК України?

а) так (178 осіб, 63,7 % з усіх респондентів);

б) ні (57 осіб, 19,9 % з усіх респондентів);

в) важко відповісти (45 осіб, 16,0 % з усіх респондентів) .

13. Чи обґрунтованим на Вашу думку, буде виключення конструкції «особа, яка раніше вчинила розбій» з ч. 2 ст. 187 КК України, та заміна її терміном «повторно»?

а) так (216 осіб, 77,1 % з усіх респондентів);

б) ні (64 особи, 22,9 % з усіх респондентів);

14. Чи вважаєте Ви юридично прийнятним використання законодавцем поняття «розбій» у ряді статей вітчизняного кримінального законодавства, крім ст. 187 КК України (наприклад, ч. 3 ст. 262 – «...розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів...», ч. 3 ст. 308 – «...розбій з метою викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів...», ч. 3 ст. 312 – «...розбій з метою викрадення прекурсорів...» тощо)?

а) так (116 осіб, 41,3 % з усіх респондентів);

б) ні (102, 36,5 % з усіх респондентів);

в) важко відповісти (62 особи, 22,2 % з усіх респондентів).

15. Чи обґрунтованим, на Вашу думку, буде доповнення ч. 2 ст. 187 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення розбою із застосуванням зброї або предметів, які можуть бути використані як зброя?

а) так (238 осіб, 85,0 % з усіх респондентів);

б) ні (24 особи, 8,6 % з усіх респондентів);

в) важко відповісти (18 осіб, 6,4 % з усіх респондентів).

16. Чи потрібно, на Вашу думку, запровадити поняття «інше володіння» до ч. 3 ст. 187 КК України, щоб узгодити його положення з положеннями КПК України?

а) так (169, 60,3 % з усіх респондентів);

б) ні (94 особи, 33,6 % з усіх респондентів);

в) важко відповісти (17 осіб, 6,1 % з усіх респондентів).

17. На Вашу думку чи необхідно, розмежувати великі та особливо великі розміри вчинення розбою, законодавчо закріпивши положення про вчинення розбою у великих розмірах у ч. 4, а в особливо великих розмірах – у ч. 5 ст. 187 КК України?

- а) так (237 особи, 84,5 % з усіх респондентів);
- б) ні (43 осіб, 15,5 % з усіх респондентів).

18. Хто безпосередньо повинен проводити профілактичну роботу щодо недопущення вчинення розбійних нападів на житло?

- а) дільничні офіцери 118(42,4 %)
- б) оперативні підрозділи 45(16,2 %)
- в) патрульна поліція 23(8,3 %)
- г) поліція охорони 92(33,1 %)

19. Чим, на Вашу думку, обумовлені основні недоліки в діяльності правоохоронних органів по боротьбі з розбійними нападами на житло?

- а) відсутністю цілеспрямованої і предметної діяльності державних органів по боротьбі з даними злочинами 33(11,9 %)
- б) підвищенням рівня професіоналізму злочинців 35(12,6 %)
- в) відсутністю методичних і практичних посібників, які б відповідали потребам практики у боротьбі зі злочинністю 17(6,1 %)
- г) низьким рівнем професіоналізму практичних працівників 31(11,2 %)
- д) текучістю кадрів 17(6,1 %)
- е) незацікавленістю працівників правоохоронних органів у результатах своєї праці 42(15,1 %)

20. Які, на Вашу думку, причини та умови вчинення розбійних нападів на житло?

- а) нестабільність державної політики 11(4 %)
- б) безробіття та соціальна незахищеність населення 83(29,9 %)
- в) незадовільна організація роботи правоохоронних органів та відсутність належного контролю за роботою правоохоронних органів 16(5,8 %)
- г) легка нажива 31(11,2 %)
- д) відсутність належного контролю за особами, звільненими з місць позбавлення волі 39(14 %)
- е) існування організованої злочинності 9(3,2 %)
- є) можливість уникнення відповідальності 21(7,5 %)
- ж) прибутковість вчинення розбійних нападів 53(19,1 %)

21. Чи достатньо, на Ваш погляд, у відомих нормативних актах закріплено повноваження правоохоронних органів щодо здійснення функцій стосовно запобігання розбійними нападами на житло?

- а) так 90 (32,4 %)
- б) ні 188 (67,6 %)

22. Чи достатньою мірою, на Ваш погляд, здійснюється обмін позитивним досвідом оперативної роботи, зокрема, шляхом поширення серед практичних працівників спеціальних видань з висвітленням прикладних питань запобігання злочинів силами та засобами ОРД?

- а) достатньо 43(15,5 %)

б) недостатньо 235(84,5 %)

23. Чи доцільним до запобігання розбійним нападам на житло залучити інші підрозділи Національної поліції, окрім оперативних та поліції охорони?

а) так 165 (59,4 %)

б) ні 39 (14 %)

в) власний варіант відповіді 74 (26,6 %)

24. Які форми взаємодії частіше використовуються у запобігання розбійним нападам на житло?

а) процесуальні 138 (49,7 %)

б) організаційні (у складі СОГ) 84 (30,2 %)

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Басараб Н.В. Стан та тенденції розбоїв в Україні. *Colloquium-journal*. 2021. № 34 (121). С. 4–6. DOI: [10.24412/2520-6990-2021-34121-4-7](https://doi.org/10.24412/2520-6990-2021-34121-4-7)
2. Басараб Н.В. Кримінологічні підходи до запобігання розбоям в Україні. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 236–243.
DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.34>
3. Басараб Н.В. Віктимологічна характеристика жертв розбоїв. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 466–469. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-8/106>
4. Басараб Н.В. Індивідуально-профілактичні заходи запобігання розбоям в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 529–532. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/132>
які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:
5. Басараб Н.В. Кримінологічна характеристика розбоїв в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. Круглого столу (Київ, 04 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 207–210.
6. Басараб Н.В. Особливості запобігання корисливо-насильницькій організованій злочинності в умовах сьогодення. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2021 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 509–512.
7. Басараб Н. В. Національна поліція України як суб'єкт запобігання розбоям. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 421–424.
8. Басараб Н. В. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання розбоям в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 161–165.